

Ingeborg Lilje Riis Amundsen

Et forsøk på å beskrive den ugjennomtrengelige ensomheten i to romaner av Dag Solstad:

Genanse og verdighet (1994) & T. Singer (1999)

Masteroppgave i Allmenn litteraturvitenskap

Veileder: Siv Gøril Brandtzæg

November 2023

Ingeborg Lilje Riis Amundsen

Et forsøk på å beskrive den ugjennomtrengelige ensomheten i to romaner av Dag Solstad:

Genanse og verdighet (1994) & T. Singer (1999)

Masteroppgave i Allmenn litteraturvitenskap
Veileder: Siv Gøril Brandtzæg
November 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne masteroppgaven er en lesning av ensomhet som litterært motiv i romanene *Genanse og verdighet* (1994) og *T. Singer* (1999) av Dag Solstad. Min lesning tar utgangspunkt i hvordan Solstad skriver seg inn i en modernistisk outsider-tradisjon ved å gjøre bruk av en etablert karaktertype i sin gestaltning av ensomhetsmotivet. Solstads forfatterskap plasseres inn i en litteraturhistorisk kontekst med et resepsjonskapittel som belyser gjennomgående trekk ved forfatterskapet. Gjennom karakterstudier av romanpersonene Elias Rukla og T. Singer viser oppgaven til hvordan ensomhet og fremmedgjøring er tett forbundet i Solstads litteratur. Mine analyser fokuserer på karakterenes mimetiske, tematiske og funksjonelle attributter slik disse er presentert i James Phelans teoritekst *Character in Fictional Narrative: The Case of John Marcher* (1988). Det er Svend Erik Larsens bok *Mutters alene. Ensomhed som litterært tema* (2002) som danner det teoretiske utgangspunktet for analysen av ensomhet i de aktuelle Solstad-romanene. I min lesning har jeg vektlagt hvordan Solstad anvender narratologiske virkemidler forbundet med den skjønnlitterære portretteringen av motivet. Oppgaven redegjør for den litteraturhistoriske fremstillingen og kulturelle betydningen av ensomhetsbegrepet. I analysene som er konstruert rundt Larsens begrep *enetilstand* forsøker jeg å nærme meg oppgavens problemstilling: «hvordan gestaltet ensomhet om litterært motiv i *Genanse og verdighet* og *T. Singer*?». Jeg anser motivet for å være fremstilt gjennom Solstads karaktertype *den eksistensielle grubler* som kulminerer i forfatterens 90-tallsromaner.

Abstract

This master's thesis presents a study of loneliness as a literary motif in the novels *Shyness and dignity* (1994) and *T. Singer* (1999) written by Dag Solstad. My examination of Solstad's literature emphasizes how the author is writing within a modernist outsider tradition by making use of an established character type in his literary portrait of loneliness as a motif. The thesis seeks to contextualize Solstad's literature within a historical context with a reception chapter that examines the classic features of the author's style. In my reading of the two novel's main characters: Elias Rukla and T. Singer, I explore how loneliness and alienation are closely connected in Solstad's literature. My analysis focus on the two characters' mimetic, thematic and functional attributes as presented in James Phelan's article *Character in Fictional Narrative: The Case of John Marcher* (1988). Furthermore, it's the book *Mutters alene. Ensomhed som litterært tema* (2002) written by Svend Erik Larsen that serves as the main theory for the exploration of loneliness in the novels. In this study, I have emphasized how Solstad uses established narrative techniques associated with the fictional portrayal of loneliness in his expression of the motif. The text examines the relations between the historical depiction of loneliness as a motif and the ambiguous use of the term in a cultural context. In the two readings which are based around Larsen's concept *enetilstand*, I approach the thesis main subject of how loneliness is portrayed as a motif in *Shyness and dignity & T. Singer*. I consider the use of the character type, *the existential contemplator*, which culminate in the authors 90's novels to be the main narrative device for Solstad's depiction of loneliness as a motif.

Takk

Først vil jeg gjerne få takke min veileder Siv Gøril Brandtzæg som villig har delt av sin kunnskap i denne prosessen, for samarbeidet. Takk for alle de gode samtalene om prosjektet som gav meg troen på dets muligheter og på meg selv. Veileders smittende engasjement og evne til å stille kritiske spørsmål har vært av stor betydning for denne oppgaven.

Videre vil jeg også få takke Dag Solstad, som med sin litteratur paradoksalt nok har holdt meg med selskap i denne nokså ensomme prosessen, og for at han har muntret meg opp med sin glitrende prosa.

Ellers ønsker jeg å takke mine gode venner for all støtte under arbeidet med dette prosjektet, spesielt de jeg har møtt gjennom studietiden i Trondheim, og særlig min kjære Eirik. Tusen takk for at *dere* gjorde disse årene til de beste av mitt liv. Jeg vil også takke mine medstudenter og forelesere på allmenn litteraturvitenskap, mine kamerater i Bokbaren som først introduserte meg for forfatterskapet til Solstad, og ikke minst Savannah, min viktigste akademiske støttespiller.

Til sist, vil jeg takke storfamilien min for all visdom og kjærlighet. Uten deres støtte, og det som later til å være en usvikelig tro på mine evner, hadde det aldri blitt noe av akademia. Takk for støtten kjære mamma og pappa.

Forord

Det er ikke uten et snev av ærefrykt at jeg har valgt å skrive en masteroppgave om Dag Solstads forfatterskap. I arbeidet med oppgaven har både det omfattende forfatterskapet og resepsjonen tidvis virket overveldende og ugjennomtrengelig. Jeg valgte å skrive en masteroppgave om Solstads forfatterskap på grunn av hans særegne og fengende prosa, som virker både forlystende og fremmedgjørende på meg som leser. Denne tvetydige egenskapen ved tekstene ønsket jeg å undersøke i et forsøk på å forstå Solstads uutgrunnelige karakterer, og slik komme nærmere en innsikt i hvordan Solstad har blitt en av sin generasjons viktigste forfattere. Ved å skrive om Solstads litteratur føyer jeg meg inn i en lang rekke av masteroppgaver om forfatterskapet. Mitt håp er likevel at jeg har bidratt med et perspektiv i min lesning av romanene *T. Singer* og *Genanse og verdighet*. Jeg har erfart at det er fordeler og ulemper ved å befatte seg med en merittert og celebrer forfatter. På den ene siden har Solstad-resepsjonen vært en nødvendig og betryggende støtte gjennom denne prosessen, men tidvis har den også virket alarmerende omfattende. Heldigvis har primærlitteraturen vært en kilde til inspirasjon og underholdning under utformingen av oppgaven.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	1
2. RESEPSJON	6
2.1 MIN LESNING AV FORFATTERSKAPET	15
3. TEORI	17
3.1 DEN ENSOMME GRUBLEREN – EN LITTERATURHISTORISK FREMSTILLING AV ENSOMHET	18
3.2 HVA ER ENSOMHET?	20
3.2.1 <i>Ensom eller alene?</i>	21
3.3 ENSOMHETENS RESEPSJON: STUDIER AV ENSOMHET SOM LITTERÆRT MOTIV	22
3.4 ENSOMHETENS TVETYDIGHET	23
3.5 ENETILSTAND	24
3.5.1 <i>De fire enetilstandene</i>	25
3.6 NARRATOLOGI – KARAKTERANALYSE - OG KOMPOSISJON I SKJØNNLITTERATUREN	28
3.7 SOLSTADS POETIKK – NØDVENDIGHETEN AV Å LEVE INAUTENTISK	30
3.8 DEN EKSISTENSIELLE GRUBLER - SOLSTADS «ARKETYPE»	32
4. ANALYSE AV <i>GENANSE OG VERDIGHET</i> (1994)	35
4.1 ROMANENS OPPBYGNING	35
4.2 ELIAS RUKLA	36
4.3 <i>EN OFFENTLIG OPPDRAGER</i> - DEN UTVALGTE ENETILSTANDEN	38
4.4 <i>LE PROMENEUR SOLITAIRE</i> - DEN UTSTØTTES ENETILSTAND	41
4.5 DEN TILFELDIGE ENSOMME – ET MIMETISK ATTRIBUTT	43
4.6 RELASJONER	44
4.6.1 <i>I skyggen av Johan Corneliussen</i>	45
4.6.2 <i>Eva Linde - falmet kjærlighet</i>	47
5. <i>T. SINGER</i> (1999)	49
5.1 ROMANENS OPPBYGNING	49
5.2 GÅTEN SINGER	51
5.3 DEN SELVVALGTE ENETILSTANDEN	54
5.4 DEN EKSISTENSIELLE ENSOMHETEN	57
5.5 FRYKTEN FOR Å BLI AVKLEDD – DEN UTSTØTTE ENETILSTANDEN	58
5.6 RELASJONER	60
5.6.1 <i>Merete og Singer</i>	61
5.6.2 <i>Isabella og Singer</i>	63
5.6.3 <i>Ingemann og Singer</i>	66
6. KONKLUSJON	70
6.2 LITTERATURLISTE	74

1. Innledning

Dag Solstads litteratur har siden forfatterens debut i 1965 vært en kilde til fornøyelse og spekulasjon blant hans lesere. Mange har prøvd å komme frem til kjernen av Solstads diffuse, men fengende karakterer og hans litterære univers. Sentralt i dette universet står utenforskap og *ensomhet*. Solstads forfatterskap er preget av hans evne til å skildre fremmedgjøringen som preger menneskene i den moderne verden. Temaet for denne oppgaven er ensomhet som litterært motiv i en lesning av romanene *Genanse og verdighet* (1994) og *T. Singer* (1999). I min lesning står karakter sentralt og det er Solstads evne til å skildre en bestemt outsider-karaktertype som særlig fasinere meg ved hans litteratur.

Denne outsider-typen karakteriseres av å være en desillusjonert mann som sliter med å finne sin plass i samfunnet, en problematikk som hos Solstad gjerne knyttes til politiske og kulturelle årsaker. Det unike ved Solstads fremstilling av denne typen er karakterenes tragikomiske fremtoning. Solstads romanhelter gjennomgår ofte store livskriser, likevel formidles deres skjebner med forfatterens særegne humoristiske penn. Dette er en av årsakene til at Solstads prosa oppleves som diffus og tvetydig. Det er et betegnende trekk ved all Solstads litteratur at det tragiske og det komiske forenes i en høyere enhet. Det er nettopp dette udefinerbare ved hans litteratur som tiltrekker meg ved Solstads romaner. Det er antagelig også en av årsakene til hans popularitet og anerkjennelse som en av Norges viktigste forfattere. Med sine romankarakterer evner Solstad å sette ord på det eksistensielle ubehaget som følger av å være menneske i den moderne verden, samtidig som han retter en pekefinger mot sin egen samtid. Det eksistensielle ubehaget som skildres er gjerne knyttet til romankarakterenes følelse av ensomhet og utenforskap i møte med samfunnet. Selv om de færreste lesere vil identifisere seg fullstendig med Solstads hovedpersoner, som er hyperbolske i sitt uttrykk, så vil mange gjenkjenne problematikken karakterene må hankses med.

Jeg har valgt å fokusere på én spesifikk periode av forfatterskapet til Solstad i min lesning. Dette valget er gjort med tanke på oppgavens omfang, men også på bakgrunn av at jeg anser ensomhet som et utbredt motiv i de aktuelle romanene. Valget av primærlitteratur er foretatt med utgangspunkt i hovedkarakterene som figurerer i verkene; henholdsvis Elias Rukla og T. Singer. Begge karakterene preges av Solstads tvetydige fremstillingsmetode. Rukla og Singer kan sies å tilhøre Solstads outsider-type, som det vil bli redegjort grundig for i oppgavens teorikapittel. Gjennom analysen skal jeg undersøke hva som kjennetegner Ruklas og Singers ensomhet ved blant annet å trekke frem forskjeller og likheter mellom gestaltingen av motivet hos de to karakterene. Og forsøksvis beskrive den *ugjennomtrengelige* ensomheten hos Solstad.

Min problemstilling lyder som følger; hvordan gestaltet ensomhet som litterært motiv i *Genanse og verdighet* (1994) og *T. Singer* (1999)? Analysen vil blant annet undersøke hvordan Solstad skriver i forlengelsen av en modernistisk tradisjon. Som motiv er ensomhet tidløst. Det figurerer angivelig like hyppig som kjærlighet og død i skjønnlitteraturen. Ensomheten er på samme tid en subjektiv og generell erfaring. Hvor selve opplevelsen av den betegnes som subjektiv, mens fremstillingen er universell på tvers av tid og rom. Skjønnlitteraturen er et eksempel på nettopp dette ettersom den fremstiller ensomhet som et ahistorisk motiv. Denne oppgaven har som hovedmål å belyse hvordan ensomhet fremstilles i et utvalg av litteraturen til Dag Solstad, men gjennom å plassere Solstad inn i en litteraturhistorisk sammenheng vil analysen forhåpentligvis også kunne si noe om den tradisjonelle fremstillingen av ensomhet i litteraturen.

Et relevant spørsmål å stille innledningsvis i denne oppgaven er: Hvorfor akkurat Solstad? Bakgrunnen for å analysere ensomhet i nettopp Solstads forfatterskap var å undersøke motivet i et maskulint perspektiv. Jeg ønsket å studere den tilsynelatende sentrale sammenhengen mellom ensomhet og maskulinitet i en litteraturvitenskapelig kontekst. Det var maskulin ensomhet som et relevant samfunnsproblem som satte meg på sporet av en slik lesning. Innledende var det romanserien om *Elling*¹ skrevet av Ingvar Ambjørnsen som ansporet denne problemstillingen. Jeg valgte imidlertid å ikke gå videre med dette forfatterskapet ettersom en analyse av Ellings ensomhet ville måtte foretas med forbehold om karakterens impliserte autismespekterdiagnose. Jeg ønsket å skrive om den *allmennmenneskelige* og *eksistensielle* ensomheten, og endte dermed på forfatterskapet til Solstad som emne for en slik analyse. Det maskuline perspektivet frafalt imidlertid tidlig i prosessen til fordel for en mer bredspektret analyse av motivet.

Spørsmålet om hvilke nye kunnskaper om ensomhet som kunne oppnås gjennom å studere skjønnlitteratur oppsto tidlig i prosessen. Denne formen for motivstudie ble introdusert for meg gjennom et masteremne på allmenn litteraturvitenskap om sykdom i litteraturen, holdt av Siv Gøril Brandtzæg ved NTNU høsten 2021. Tidlig i min arbeidsprosess var det en rekke aktuelle tilnærminger til hvordan man kunne belyse ensomhet som et litterært motiv, og en naturlig avgrensing ble å undersøke ensomhet innenfor ett spesifikt forfatterskap. Solstad ble et naturlig valg for meg på grunn av hans evne til å skildre fremmedgjøring mellom mennesker og i individets møte med samtiden.

¹ Elling er hovedpersonen i Ingvar Ambjørnsens romanserie på fem bøker, utgitt i perioden 1993-2019. Han er inn og ut av psykiatrien. Elling sliter blant annet med en form for sosial angst og går sjeldent ut blant folk, han holder seg for seg selv frem til han blir kjent med den likesinnede Kjell-Bjarne i andre bok, *Fugledansen* (1995).

Ettersom ensomhet er et utbredt motiv i litteraturen kunne denne oppgaven sett annerledes ut dersom et annet forfatterskap eller en annen problemstilling lå til grunn for undersøkelsen av motivet. De alternative lesningene som ble vurdert underveis i arbeidsprosessen inkluderes her for å vise til valgene gjort i forbindelse med avgrensingen av prosjektet. Da valget falt på Solstads forfatterskap som emne for analyse dukket det opp en problemstilling; hvordan og på hvilket grunnlag skulle man gjøre et utvalg av det omfangsrike forfatterskapet? Å analysere samtlige verker av Solstad ville være lite hensiktsmessig i en oppgave med et begrenset omfang. På et tidlig tidspunkt i prosessen var en lesning av ensomhet som rød tråd gjennom Solstads forfatterskap aktuell. I en slik lesning ville jeg valgt ut verker fra de ulike periodene av forfatterskapet for deretter å undersøke utviklingen av motivet på tvers av disse. De aktuelle romanene for denne lesningen var; *Arild Asnes, 1970* (1971), *Roman 1987* (1987) og *Genanse og verdighet* (1994). En slik tilnærming ble imidlertid forkastet til fordel for å fokusere på én bestemt fase av forfatterskapet som jeg fant særlig interessant.

Utvalget av de to romanene som er gjort innenfor det som i Solstad-resepsjonen omtales som den *fremmedgjorte* fasen av forfatterskapet er tilnærmet vilkårlig. Det er ikke gjort med tanke på å følge en kronologi, men snarere på grunn av verkenes særegne stemning. Det var på et tidspunkt aktuelt å gjøre en komparativ analyse av samtlige romaner fra 90-talls perioden i forfatterskapet, det vil si *Ellevte roman, bok atten* (1992), *Genanse og verdighet* (1994), *Professor Andersens natt* (1996) og *T. Singer* (1999). Dette ble valgt vekk til fordel for en nærlesning av to verker. Den siste tilnærmingen som ble vurdert var en topologisk undersøkelse av ensomhet som motiv i et litteraturhistorisk perspektiv med utgangspunkt i Ernst Robert Curtius' monumentalverk *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948). En slik undersøkelse av ensomhets topoi, deres opprinnelse, tratering og utvikling ville vært svært interessant, men et lite aktuelt emne i en oppgave på mastergradsnivå, det kunne dog vært egnet til en senere doktorgradsavhandling. Oppgaven inkluderer likevel en analyse av enkelte ensomhetstopoi forbundet med fremstillingen av motivet.

En av utfordringene med denne oppgaven har vært å etablere og besørge dens relevans som en litteraturvitenskapelig studie i begrepets tradisjonelle betydning. Dette er en problemstilling som også reflekteres i teorien. Det er boken *Mutters alene: ensomhet som litterært tema* (2002) skrevet av professor emeritus ved Aarhus universitet, Svend Erik Larsen som danner det teoretiske utgangspunktet for oppgaven. Larsens studie befinner seg innenfor et krysningspunkt mellom litteraturvitenskap, psykologi og sosiologi. Han er opptatt av å lese litteratur innenfor en kulturhistorisk kontekst, blant annet som et nødvendig redskap i utviklingen av vår kollektive og individuelle identitet. Jeg utforsker samme motiv som Larsen

og benytter meg av hans metode overført på Dag Solstads forfatterskap. Oppgaven bærer preg av et slikt psykologiserende aspekt, som en naturlig følge av å analysere ensomhet som motiv. Ettersom en motivstudie som dette avviker noe fra de tradisjonelle formalistiske lesningene som gjerne forbindes med moderne litteraturvitenskap, har det vært viktig å inkludere narratologi min analyse for å opprettholde oppgavens faglige relevans. Larsens studie vil dog danne bakgrunn for struktureringen av analysene og være en sentral del av det teoretiske grunnlaget for mine lesninger av romanene.

De narratologiske begrepene jeg benytter meg av er i hovedsak hentet fra professor James Phelans artikkel *Character in Fictional Narrative: The Case of John Marcher* (1988). I denne teksten skriver Phelan om karakterkomposisjon med utgangspunkt i Henry James' roman *The Beast in the Jungle* (1903). Det er hovedsakelig det teoretiske rammeverket Phelan presenterer i artikkelen som er relevant i forbindelse med denne oppgaven. Hans teori omhandler komposisjon av litterære karakterer som vil være egnet for mine analyser av Elias Rukla og T. Singers ensomhet. Phelan er særlig opptatt av forholdet mellom karakterer som «individ» og som legemliggjøringer av en idé eller et motiv. Foruten Phelan anvender jeg fagbegreper hentet fra Gérard Genettes tekst *Discours du récit* (1972), Jakob Lothes *Fiksjon og film: Narrativ teori og analyse* (1994) og Rolf Gaaslands bok *Fortellerens hemmeligheter: Innføring i litterær analyse* (1999).² Utover dette teorikorpuset vil Solstads egen poetikk *Nødvendigheten av å leve inautentisk* anvendes i et forsøk på å nærme meg kjernen av den tvetydige fremstillingen av ensomhet i forfatterskapet.

Videre i innledningen vil jeg etablere Solstads relevans og aktualitet i dag. Deretter vil jeg redegjøre for hovedtendensene innenfor den omfattende Solstad-resepsjonen både i akademia og i media i kapittel 2. *Resepsjon*. Jeg har valgt å vie et eget kapittel til resepsjonen ettersom den er så betydelig og av stor relevans for min lesning av forfatterskapet til Solstad. Det spiller en viktig rolle i plasseringen av Solstad i en litteraturhistorisk kontekst. I kapittel 3. *Teoretisk innføring*, presenterer jeg teorikorpuset som danner bakgrunn for mine videre analyser av romanene, og gir en innføring i den historiske bruken av ensomhets begrepet og som motiv i litteraturen. Kapittel 4. *Analyse av Genanse og verdiget (1994)* er organisert med utgangspunkt i Larsens begrep *enestilstand*. Jeg har valgt å sette søkelys på hvordan ensomhet gestaltes gjennom en rekke *enestilstander* og relasjoner hos både Rukla og Singer. Kapittel 5. *Analyse av T. Singer (1999)* følger en lignende struktur som det foregående analysekapittelet, men her er

² Fagbegreper fra disse verkene brukes fritt gjennom teksten, det vil si at narratologiske begrep som brukes er hentet fra disse verkene, men uten spesifiserte fotnoter ettersom begrepene inngår i den litteraturvitenskaplige verktøykassen. Det forekommer tidvis enkelte unntak.

det særlig Solstads poetikk som står sentralt for analysen av romanen, sammen med Larsens teorier. I kapittel 6. *Konklusjon* vil jeg avslutningsvis oppsummere og gjennomgå mine funn fra analysene. Jeg vil sammenligne funnene fra begge romaner samt presentere en mulighet for videre arbeid med Solstads litteratur og ensomhet.

Når det kommer til oppgavens aktualitet og relevans er det hovedsakelig tre spørsmål som opptar meg; Hvordan ser Solstads posisjon ut i dag? Er det mulig å si noe nytt om forfatterskapet hans? Og er ensomhet et aktuelt tema innenfor Solstad-resepsjonen? Dag Solstad har ikke utgitt en ny roman siden 2019, og da arbeidet med denne masteroppgaven begynte hadde det vært stille rundt Solstad og hans forfatterskap en periode. Denne situasjonen endret seg imidlertid underveis i arbeidsprosessen, med utgivelsen av tidsskriftet *Agora* i mars 2023. Dette var et spesialnummer om Dag Solstad som inneholdt en rekke ulike lesninger av forfatterskapet. Utgivelsen markerte det lengste nummeret av *Agora* noensinne, på hele 647 sider, hvorav 427 av disse bestod av artikler om Solstads forfatterskap. Utgivelsen førte til flere oppslag i dagspressen og plasserte Solstad på mediernes dagsorden igjen. Tidsskriftet ble omtalt i flere kulturaviser deriblant Morgenbladet, Klassekampen og Aftenposten som anmeldte tidsskriftet. I de påfølgende ukene kunne man i de samme avisene lese debattinnlegg og artikler om Solstads litteratur hvorav enkelte gikk i dialog med tekstene fra *Agora*-nummeret. Dette førte blant annet til en lengere debatt om Solstads kvinneskikkelser, et perspektiv jeg vil komme nærmere inn på i oppgavens konklusjon, som en mulig vei videre for arbeid med tematikken.

Når det gjelder det tematiske forelegget for denne oppgaven vil jeg argumentere for at ensomhet er et evig aktuelt tema i en samfunnskontekst. Som følge av koronapandemien har det også fått økt relevans innenfor flere fagfelt, deriblant litteraturen. Ensomhet er et tidløst tema og jeg skal i denne oppgaven redegjøre for enkelte av de litteraturvitenskapelige studiene som er gjort på dette emnet, men det er gjennom skjønnlitteraturen at motivet aktualiseres. Det er så vidt meg bekjent ikke skrevet noen andre masteroppgaver som spesifikt tematiserer ensomhet i Solstads forfatterskap. Med utgangspunkt i oppgavens problemstilling skal jeg undersøke om det finnes noen årsakssammenhenger mellom outsider-karaktertypen til Solstad og ensomhet som motiv i hans litteratur? Og dersom det finnes noen ulikheter mellom fremstillingen av ensomhetsmotivet i *Genanse og verdighet* og *T. Singer* hva går de utpå? Ved å besvare disse spørsmålene ønsker jeg å belyse litteraturens evne til å formidle komplekse fremstillinger av ensomhetens tvetydige natur med utgangspunkt i forfatterskapet til Dag Solstad.

2. Resepsjon

Dag Solstad ble født 1941 i Sandefjord og debuterte som forfatter allerede da han var tjufire år gammel med novellesamlingen *Spiraler* (1965). Hans forfatterskap består av totalt atten romaner, to novellesamlinger, fire sakprosaverker, to skuespill og en rekke artikler utgitt i totalt seks samlinger. Solstad er en av landets mest anerkjente forfattere, og han har mottatt en rekke priser for sin litteratur, blant annet Nordisk råds litteraturpris for *Roman 1987* i 1989³. Solstad har gjennom hele sin skrivende karriere vært en sentral stemme i det offentlige ordskiftet, og på 60-tallet satt han i redaksjonen til det radikale tidsskriftet *Profil*.⁴ Gjennom nærmere seks tiår som forfatter har Solstad gjennomgått flere perioder i forfatterskapet, disse omtales gjerne som *faser*. Grunnlaget for å foreta en slik inndeling av forfatterskapet i ulike faser er de store bruddene i litteraturen. Solstad har ved flere anledninger brutt med sin litterære og politiske ideologi.

Øystein Rottem er en litteraturhistoriker som har arrangert Solstads forfatterskap i ulike faser. Rottems oppgave som historiker er å gjøre forfatterskapet oversiktlig ved å dele det inn i epoker. Rottems inndeling av Solstad må derfor betraktes med dette som utgangspunkt. Rottem tilhørte også sekstiåttergenerasjonen, en radikal studentbevegelse som gjorde opprør på global skala i 1968.⁵ Rottems arrangering av Solstads litteratur i faser ble først presentert i boken *Etterkrigslitteraturen* bind 2 som fullførte Harald og Edvard Beyers storverk *Norges litteraturhistorie*.⁶ Siden dette har faseinndelingen av forfatterskapet blitt en allment anvendt metode for å undersøke Solstads litteratur.⁷

I boken deler Rottem forfatterskapet til Solstad inn i fire faser: *den modernistiske, den politiske, det politiske oppgjøret og den fremmedgjorte fasen*.⁸ Dette er en grov skissering av forfatterskapet, men dekker likevel de sentrale aspektene ved hver periode. Man må nødvendigvis betrakte en slik periodisering med et kritisk blikk, da det fort kan bli en generaliserende avgrensning av forfatterskapet. Trygve Kvithyld som selv forholder seg til denne inndelingen av forfatterskapet i antologien *Narrativt begjær om Dag Solstads forfatterskap* (2000) advarer mot at den medfører en risiko for at leseren ikke bemerker seg ved

³ Store norske leksikon, «Dag Solstad», av Per Thomas Andersen, 19.10. 2023, https://snl.no/Dag_Solstad

⁴ Store norske leksikon, «Dag Solstad», av Per Thomas Andersen, 19.10. 2023, https://snl.no/Dag_Solstad

⁵ Store norske leksikon, «Øystein Rottem», av Sindre Hovdenakk, 04.10. 2023, https://nbl.snl.no/%C3%98ystein_Rottem

⁶ Store norske leksikon, «Øystein Rottem», av Sindre Hovdenakk, 04.10. 2023, https://nbl.snl.no/%C3%98ystein_Rottem

⁷ Trygve Kvithyld, *Narrativt begjær: om Dag Solstads forfatterskap* (Oslo: Cappelen akademisk, 2000), 8.

⁸ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 121.

de sidene av forfatterskapet som har evidente sammenhenger.⁹ Slik som *Solstad-helten*; en mann med akademisk utdanning som sliter med å finne sin plass i det moderne samfunnet.¹⁰ Men som en metodisk gjennomgang av Solstads litteratur er Rottems inndeling både oversiktlig og relevant. Det er dog nødvendig med en ytterligere redegjøring av hva Rottem vektlegger i de fire fasene for å begrunne mitt valg av romanene *Genanse og verdighet* (1994) og *T. Singer* (1999) for et karakterstudie av ensomhet i forfatterskapet. Hva kjennetegner så de fire ulike fasene til Solstad? Og kan vi snakke om en femte fase av forfatterskapet som har kommet til i etterkant av Rottems inndeling?

Den modernistiske fasen som strekker seg fra debuten i 1965 frem til 1971 omfatter i følge Rottem fire verk som «representerer fire ulike forsøk på å finne ut av det modernistiske «uføre» – på modernismens egne premisser.»¹¹ I denne perioden blir Solstad en del av Profil-gruppa; forfatterne som tok over studenttidsskriftet for Historisk-Filosofisk fakultet, *Profil*, i 1966. Deres mål var å fremme den internasjonale modernismen til norske lesere, de flyttet litterære grenser og tok et tydelig venstre-politisk standpunkt.¹² Solstads fire skjønnlitterære verker fra denne perioden omfatter hans debut *Spiraler* (1965) med noveller som tematiserer det absurde og ubehagelige ved menneskets tilværelse i moderniteten. Alle novellene mangler en konkret forankring i tid og rom, og med tydelige logiske brudd skapes det allusjoner til en mareritt/drømmeaktig tilværelse.¹³ Lignende modernistiske trekk preger Solstads påfølgende verker, særlig novellesamlingen *Svingstol* fra 1967.

Solstad er tydelig inspirert av det som regnes som noen av de største modernistene i den vestlige kanon, deriblant Albert Camus, Franz Kafka, Jean-Paul Sartre og Thomas Mann. Dette er navn som går igjen i Solstads litteratur.¹⁴ I denne første fasen finner Solstad sitt språklige uttrykk som skal prege resten av forfatterskapet. Hans modernistiske sjargong etableres med essayet *Norsk prosa – europeisk modernisme* (1966) og hans første roman *Irr! Grønt!* (1969). Dette uttrykket er betonende for hele forfatterskapet, men spesielt i den *modernistiske fasen* og i den senere *fremmedgjorte fasen* på 90-tallet. Den neste perioden i forfatterskapet skiller seg klart fra den første ettersom Solstad beveger seg over i det sosialrealistiske og politiske landskapet som skal komme til å prege de neste tiårene av hans forfatterskap.

⁹ Kvithyld, *Narrativt begjær*, 8-9.

¹⁰ Kvithyld, *Narrativt begjær*, 8-9.

¹¹ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 120.

¹² Store norske leksikon, s.v. «Profil», 14.10.2021, <https://snl.no/Profil>

¹³ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 122.

¹⁴ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 121.

Den politiske fasen strekker seg fra 1971-1980 og oppstår som følge av Solstads politiske engasjement i Arbeidernes kommunistparti (AKP m-l), representert ved en sosialrealistisk ideologi i hans litteratur fra denne perioden. Fasen omfatter romanen *Arild Asnes, 1970*, skuespillet *Kamerat Stalin, eller familien Nordby* (1975) og krigstrilogien som kom ut i perioden 1977-1980.¹⁵ *Arild Asnes, 1970* er overgangsromanen fra den modernistiske fasen til den politiske. Solstad forsøker fortsatt å besvare modernismens gåter samtidig som romanen kan leses som en politisk omvendelse for hovedpersonen Arild Asnes. Ifølge Rottem skildrer romanen «en uavhengig sosialists «omvendelse» til marxist-leninismen og en modernistisk forfatters vaklende vandring mot en diktning i folkets og revolusjonens tjeneste».¹⁶ Ettersom Solstad selv var en modernist på vei inn i kommunismens rekker er dette en betegnelse man antagelig kunne brukt for å beskrive forfatteren i denne perioden

Andre litteraturforskere har plassert det sosialrealistiske bruddet noe senere i forfatterskapet. Espen Hammer skriver i boken *Anstendighet og Revolt* (2011) at Solstads periode som kommunistisk forfatter strekker seg fra 1974 til 1980, og peker på romanen *25. septemberplassen* (1974) som hans første politiske verk.¹⁷ Svik er et sentralt motiv i denne romanen (de norske sosialdemokratenes svik mot arbeiderne i form av kompromisser med kapitalistiske styrker.) Boken skildrer samfunnsutviklingen i Norge fra 1941 frem til 1972. Sentralt er fremveksten av arbeiderklassen, blant annet markert i romanen med den Europeiske fellesskaps-striden. AKP (m-l)¹⁸forfatteren Solstad kommer tydelig frem i denne romanen. Hammer presenterer en annen periodisering enn Rottem, og omtaler denne fasen av forfatterskapet som den *dogmatiske perioden*.¹⁹ Hammer går ikke systematisk til verks og bygger dermed ikke på Rottens faseinndeling i sin studie av hva som kjennetegner Solstads ulike perioder.

Ved inngangen til 1980-tallet skulle Solstads politiske overbevisning og litterære prosjekt møte motgang, også hos forfatteren selv: «Sånn jeg så det var vi klar til et voldsomt initiativ i arbeiderklassen, for den progressive litteraturen. Men i stedet kom tilbakeslaget».²⁰ Solstad må til tross for sitt brudd med AKP (m-l) betraktes som en politisk forfatter gjennom

¹⁵ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 121.

¹⁶ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 129.

¹⁷ Espen Hammer, *Anstendighet og revolt: noen betraktninger omkring Dag Solstads forfatterskap* (Oslo: Oktober, 2011), 86.

¹⁸ M-l-bevegelsen (marxist-leninistene) var en venstre politisk bevegelse i Norge på 70 -og 80-tallet med en kommunistisk ideologi inspirert av Kina og Albania. Store Norske leksikon, s.v. «Arbeidernes Kommunistparti», 12.01.2023, https://snl.no/Arbeidernes_Kommunistparti

¹⁹ Hammer, *Anstendighet og revolt*, 86

²⁰ Dag Solstad, *Artikler om litteratur 1966-1981* (Oslo: Oktober, 2000), 410. Artikkelen er fra et foredrag Solstad holdt ved AKP (ml)s kultur-seminar på Dokka 29.9.1980.

hele sin karriere og hans litteratur har alltid vært samfunnskritisk. I et intervju med Klassekampen i forbindelse med sin 80-årsdag uttalte Solstad: «Jeg vil gjerne at folk skal huske meg som en kommunist.»²¹ Dag Solstad er blitt regnet som en radikal politisk stemme i det offentlige ordskiftet i Norge gjennom nærmere femti år.

Det *politiske oppgjørets fase* kommer i kjølvannet av AKP (m-l)'s nederlag, og arbeiderlitteraturens «dødsstøt» ifølge Solstad.²² Starten av denne fasen markeres i 1982 med utgivelsen av det som av mange regnes for å være den store oppgjørsromanen i Solstads forfatterskap; *Gymnaslærer Pedersens beretning om den store politiske vekkelsen som har hjemsoekt vårt land*.²³ Den kan leses som en *desillusjonroman* som utforsker politikkenes nødvendighet og begrensninger. Romanen beskriver en ung intellektuell manns møte med den sosialrealistiske politikken. Innledningsvis dens muligheter, og deretter realiseringen av det uunngåelige nederlaget i møte med den.²⁴ Det politiske selvpoppjøret fortsetter med romanen *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige* (1984) som i likhet med den foregående romanen kan leses som et forsøk på å forstå sosialdemokratiets ledelse.²⁵ I det *politiske oppgjørets fase* blir skillet mellom fiksjon og virkelighet mindre tydelig i forfatterskapet, noe som også viser seg på formnivå, eksempelvis er Gymnaslærer Pedersen Solstads første jeg-forteller. I 1987 gir Solstad ut *Roman 1987* dette er den tredje og siste omvendelsesromanen som tematiserer AKP (m-l) og Rød valgallianses (RV) indre liv, den markerer dermed slutten på det *politiske oppgjørets fase*.²⁶

Den fremmedgjorte fasen av forfatterskapet omfatter litteraturen fra 1990-tallet. Det betraktes som Solstads tilbakevending til modernismen, selv om den har vært underliggende gjennom hele forfatterskapet: «Hans utgangspunkt er den tragiske modernismen, og på sett og vis har han alltid vært trofast mot dette utgangspunktet, selv i den perioden da han desperat forsøkte å overvinne modernismens *begrensninger*.»²⁷ I denne fasen er all politisk beskjeftigelse tilbakelagt og fokuset rettes igjen mot den fremmedgjorte mannens søken etter sin plass i den moderne verden. (Med unntak av *Medaljens forside* (1990) et bestillingsverk om selskapet Akers historie gjennom 150 år.) Følelsen av å være fremmedgjort er gjennomgående hos

²¹ Selma Stormyren Larsen, «Verdt forsøket», *Klassekampen*. 16.07.2021, <https://klassekampen.no/utgave/2021-07-16/verdt-forsoket?rnd=0.8112355898804737>

²² Solstad, *Artikler om litteratur*, 410.

²³ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 134.

²⁴ Hammer, *Anstendighet og revolt*, 110.

²⁵ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 137.

²⁶ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 139.

²⁷ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 120.

Solstads hovedkarakterer. Denne følelsen kan spores på tvers av alle de fire fasene i forfatterskapet, men er spesielt betegnende for romankarakterene på 1990-tallet.

Romanene som utgjør denne fasen er *Ellevte roman, bok atten* (1992), *Genanse og verdighet* (1994), *Professor Andersens natt* (1996) og *T. Singer* (1999). Samtlige av verkene skildrer livet til en mannlig hovedperson som opplever en form for identitetskrise. Verkene danner et felles prosjekt og Espen Hammer mener at de burde leses som en tetralogi om melankoli og fundamentalt tap.²⁸ Denne fasen av forfatterskapet er isolert på en annen måte enn de foregående ettersom Solstad offisielt «avsluttet» sitt forfatterskap etter utgivelsen av *T. Singer* i 1999.²⁹ Romanene fremstår nærmest som tragedier, men det oppnås ingen katarsis for romanheltene:

Om noe, åpner de for et fryktelig fravær som bare litteraturen evner å ta opp: en følelse av at livet, hele ens eksistens, samt den kulturen som denne eksistensen utspiller seg innenfor, er blottet for enhver overgripende mening, og at forholdet menneskene imellom derfor er redusert til ren mekanikk, uten mulighet for hverken forståelse eller kjærlighet.³⁰

Romankarakterene i den *fremmedgjorte fasen*; Bjørn Hansen, Elias Rukla, Professor Andersen og T. Singer føler alle på dette fraværet av mening og som følge av det er de fundamentalt ensomme. Den middelaldrende mannen i en eller annen form for eksistensiell krise er betegnende for Solstads 90-talls litteratur.

Verkene som kom ut i perioden 2002-2019 omtales gjerne som den femte fasen av forfatterskapet.³¹ Denne femte fasen vil i så fall være den hittil uavsluttede fasen til Solstad. I denne perioden bruker forfatteren seg selv og sitt liv som litterært forelegg i større grad enn tidligere. Romanen *16.07.1941* (2002) som er titulert med Solstads fødselsdato handler om karakteren Dag Solstads liv. Det fremstår som et selvbiografisk verk, men omtales som en roman. Dette spillet mellom det fiksjonaliserte og det virkelige er betegnende for norsk samtidslitteratur på 2000-tallet. Noen få år etter gir Karl Ove Knausgård ut de første bindene av *Min kamp* (2009), som for alvor satte i gang debatten om «virkelighetslitteratur». Vi kan muligens si at Solstad-romanen *16.07.41* skriver seg inn i den virkelighetslitterære tradisjonen som preger samtiden, hvor forfatteren er høyst levende.

²⁸ Hammer, *Anstendighet og revolt*, 142.

²⁹ Alf Van Der Hagen, *Dag Solstad: Uskrevne memoarer* (Oslo: Oktober, 2014), 383.

³⁰ Hammer, *Anstendighet og revolt*, 142-143

³¹ Store norske leksikon, «Dag Solstad», av Per Thomas Andersen, 19.10. 2023, https://snl.no/Dag_Solstad

Den femte fasen preges av eksperimentering med romanformen i større grad enn tidligere i forfatterskapet. Romanen *Armand V fotnoter til en uutgravd roman* (2006) består utelukkende av fotnoter og er med det et betegnende eksempel på Solstads eksperimentering med form i perioden.³² Solstad har uttalt at denne fasen av forfatterskapet må regnes som en bonus og kun var mulig å skrive fordi han erklærte sitt forfatterskap for avsluttet med utgivelsen av *T. Singer*. Med den uttalelsen «satt han seg selv fri» fra å skrive en spesifikk type litteratur og kunne eksperimentere mer fritt med skrivingen.³³ I 2009 utga Solstad en oppfølger til det som etter hvert ble trilogien om Bjørn Hansen. *17. Roman* følger fortsettelsen på historien om den solitære tilværelsen til kemneren på Kongsberg som siden forrige roman har sonet for forsikringssvindler. Serien om Bjørn Hansen avsluttes i 2019 med verket *Tredje, og siste, roman om Bjørn Hansen*. Disse to romanene kan sies å være en forlengelse av den fremmedgjorte fasen ettersom Bjørn Hansen er hovedpersonen og de kretser rundt den samme tematikken; eksistensielle spørsmål om liv, død og Guds eksistens. Gjennom årene har Solstad som nevnt gitt ut en rekke artikkelsamlinger om litteratur, og reportasjebøker fra VM i fotball sammen med forfatterkollega Jon Michelet.³⁴ *Artikler om litteratur 2015–2021* utgitt i 2021 er Solstads nyligste utgitte verk og markerer en foreløpig avslutning på forfatterskapet.

Resepsjonen av forfatterskapet til Dag Solstad har etter hvert satt dype røtter innenfor akademia. Vi kan derfor med rette omtale den delen av resepsjonen som Solstad-forskningen. Denne oppgaven føyer seg inn i rekken av Solstad-forskningen. Det er skrevet utallige anmeldelser av Solstads utgitte verker. Av hensyn til plass og relevans er det hensiktsmessig å avgrense denne delen av resepsjonen til anmeldelsene av *T. Singer* og *Genanse og verdighet*. Før vi kommer nærmere inn på anmeldelsene av de to romanene vil jeg redegjøre for Solstad-forskningen ettersom den er av stor relevans for denne oppgaven.

Dag Solstad er en favoritt innenfor litteraturforskningen, hvert fall når det kommer til undersøkelser av samtidslitteratur. Det foreligger hele seks doktoravhandlinger som omhandler forfatterskapet. Av disse fikk særlig Inger Østenstads avhandling *Hvorfor så stor? en litterær diskursanalyse av Dag Solstads forfatterskap* (2009) mye oppmerksomhet da den kom ut. De mest sentrale avhandlingene for min oppgave er Atle Krogstads *Tid, landskap, erfaring -om den norske livsverden i Dag Solstads forfatterskap* (2002) og Geir Hjorthols *Tilbaketrekninga: litteraturens politikk i Dag Solstads forfatterskap* (2001), begge avlagt ved NTNU. Av disse er det særlig Krogstads geografiske romananalyser som vil være av betydning for denne

³² Hammer, *Anstendighet og revolt*, 196.

³³ Hallgeir Opedal, «Dag Solstad» fra *BokPod*, Solstad, 2021, 46:20.

³⁴ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 143-145.

masteroppgaven. Skal vi tro Dagsavisens opptelling av antall master -og hovedfagsoppgaver skrevet om Solstads forfatterskap er han kun forbigått av Ibsen og Hamsun. Solstad kan dermed betegnes som en «akademisk favoritt» på litteraturstudiene rundt om i landet.³⁵

Det er skrevet en rekke artikler om forfatterskapet. Det er også og utgitt flere temanummer som utelukkende handler om Solstad. Utover det nylig utgitte nummeret av *Agora* som i hovedsak befatter seg med de politiske sidene ved forfatterskapet foreligger det et solstadspesialnummer av *Bøygen* (2002) som tar for seg flere aspekter ved forfatterskapet. Det finnes som vi har sett eksempler på flere litteraturhistoriske studier som utforsker hele Solstads forfatterskap. Det foreligger også lesninger som går mer i dybden av forfatterskapet som Espen Hammers bok *Anstendighet og revolt* (2011), Trygve Kvithylds antologi *Narrativt begjær: om Dag Solstads forfatterskap*, og nylig utgitt er bøkene *Ingen hvem som helst - Dag Solstads romaner som moderne æresfortellinger* av Thorstein Norheim og *Lukten av skrivemaskin 5 essays om Dag Solstads litterære kunst* av Øyvind Pålshaugen begge utgitt på Scandinavian Academic Press i 2021. Det er skrevet flere samtalebøker om Solstad deriblant; *Dag Solstad uskrevne memoarer* (2013) av Alf van der Hagen og *Jeg er ikke ironisk - samtaler med Dag Solstad* (2001) av Jan H. Landro. I begge verkene utbroderer Solstad selv om forfatterskapet i sin helhet. I tillegg til dette er det gjort en rekke intervjuer med Solstad for TV, avis, radio og podkast. Å sette seg inn i hele denne omfangsrike resepsjonen vil ikke bare være tilnærmet umulig, men deretter å gjengi den her ville være lite hensiktsmessig i en oppgave av dette omfanget. Jeg skal derfor forsøke å trekke opp noen av hovedlinjene i resepsjonen.

Solstad-resepsjonen er hovedsakelig delt i to grupper, de som plasserer forfatterskapet innenfor en sosialrealistisk ramme og dermed betrakter forfatterskapet som politisk, og de som plasserer det innenfor en «eksistensiell modernisme.»³⁶ Den førstnevnte gjelder hovedsakelig verkene fra 70 og 80-tallet (den politiske og det politiske oppgjørets fase). Den modernistiske lesningen av forfatterskapet plasserer Solstad som en forfatter i forlengelse av den modernistiske tradisjon, og vi har sett eksempler på dette hos Rottem og Hammer. Eksempelvis refererer Solstad til Søren Kirkegaard ved navngivingen av karakterene «a» og «b» i *T. Singer* (1999).³⁷ Allusjoner til Albert Camus' forfatterskap dukker også opp gjennom Singers streben

³⁵ Turid Larsen, «Akademikernes yndling», *Dagsavisen*. 9.02.2008, <https://www.dagsavisen.no/kultur/2008/02/09/akademikernes-yndling/>. Det må noteres at denne saken sto på trykk i Dagsavisen februar 2008. Forholdene kan derfor være forandret i dag. Det finnes ikke noen annen offentlige kilde som indikerer antall master -og hovedfagsoppgaver skrevet om Dag Solstad frem til dags dato.

³⁶ Geir Hjorthol, «Tilbaketrekinga: Litteraturens politikk i Dag Solstads forfatterskap» (Ph. D.-avhandling, NTNU, 2011), 17.

³⁷ Dette er navnene på de to fortellerstemmene (Estetiker A og Etiker B) i *Enten – Eller*, utgitt 1843 i København av Søren Kirkegaard under pseudonymet Victor Eremitas.

etter å skrive den perfekte setningen, slik rådhusfunksjonæren Joseph Grand forsøker på i Camus' roman *La Peste* (1947). Selv om Solstad kan leses i forlengelse av den litterære arven til de store europeiske modernistene, er det noe nyskapende ved Solstads litterære prosjekt. Det er ikke lett å beskrive hva dette nyskapende er ettersom en av kvalitetene ved Solstad litteratur nettopp er det usigelige ved den. Antagelig er det Solstads særegne og etter hvert svært gjenkjennelige stil som skiller han fra sine forgjengere. Dette skyldes blant annet hans unike poetikk, som går i konstant dialog med hans skjønnlitterære tekster. Solstads poetikk er ikke bare metatekstuell på den måte at den kommenterer hans eget forfatterskap, men regnes som forfatterens programerklæring. Gjennom min analyse av romanene vil jeg vise hvordan Solstads poetikk er definerende for fremstillingen av karakterenes ensomhet.

Den delen av resepsjonen som plasserer verkene innenfor en modernistisk tradisjon har en tendens til å sette søkelys på den tidligste fasen av forfatterskapet, det vil si 60-tallet, og fasen på 1990-tallet som er emne for denne oppgaven. Min lesning av forfatterskapet ligger nærmest den modernistiske resepsjonen av Solstad, oppgaven vil derfor ikke gå videre inn på det politiske aspektet ved forfatterskapet enn det som alt er gjort her. Ettersom både *Genanse og verdighet* & *T. Singer* tilskrives Solstads fremmedgjorte fase, har resepsjonen av verkene i stor grad vært fokusert rundt romanenes modernistiske trekk. Det siste gjelder særlig *T. Singer* som skiller seg fra de øvrige verkene på 90-tallet ettersom det er de menneskelige eksistensvilkår og ikke kulturkritikk som står i hovedfokus.³⁸

Da *Genanse og verdighet* ble utgitt høsten 1994 fikk romanen stort sett gode kritikker i den tabloide pressen. Felles for anmeldelsene var omtalen av romanens komposisjon, som «en slags Ibsen-roman»,³⁹ samt Solstads samtidskritikk. Anmelderen i *Verdens Gang* ga romanen terningkast seks og kalte den for «Solstads beste hittil.»⁴⁰ *Genanse og verdighet* ble kåret til 1990-tallets beste roman av Århundrets bibliotek og er den av Solstads romaner som er oversatt til flest språk.⁴¹ Trygve Riiser Gundersen skriver i sin anmeldelse at tvetydighet er det dominerende motivet i romanen, eksempelvis Elias' ubehag som han ikke evner å fri seg fra.⁴² I senere år har det oppstått en debatt om hyllesten av Solstads romaner. Denne går ut på at romanene hylles utelukkende fordi de er skrevet av Dag Solstad og ikke på grunn av deres

³⁸ Atle Krogstad, «Tid, landskap, erfaring: om den norske livsverden i Dag Solstads forfatterskap» (Ph.D.-avhandling, NTNU, 2002), 293.

³⁹ Torgeir Schjerven, «Et svimlende imperfektum», *Klassekampen*, 11.11.1995, 15.

⁴⁰ Tinic Talén, «Solstad på sitt beste», *Verdens Gang*, 24.11.1994, 43.

⁴¹ En aktuell bemerkning er at *Genanse og verdighet* i nyere tid har gjort stor suksess i Tyrkia. Siden 2019 (da romanen ble oversatt til tyrkisk) er det solgt over 33.000 eksemplarer på tyrkisk. Camilla Norli, «Dag Solstads uventede Tyrkia-suksess», *Verdens Gang*, 10.06.2022, <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/WjP9XL/dag-solstads-uventede-tyrkia-suksess-eksepsjonelt>.

⁴² Trygve Riiser Gundersen, «Dag Solstad: *Genanse og verdighet*», *Vinduet* 48, no. 4, 51.

litterære kvaliteter. Dette ble et tema i forbindelse med utgivelsen av Solstads siste roman; *Tredje, og siste, roman om Bjørn Hansen* (2019), som splittet kritikerne.⁴³

Da *T. Singer* ble utgitt fem år etter *Genanse og verdighet*, høsten 1999, skapte den diskrepans mellom anmelderne. Enkelte kritikere kalte romanen Solstads «beste roman hittil»⁴⁴, mens andre kritiserte Solstad for å «gå på tomgang».⁴⁵ Felles for anmelderne som hyllet romanen (Verdens Gang, Dagbladet, Dagsavisen, Aftenposten med flere) var begeistringen for Solstads evne til å beskrive tilværelsens tomhet. Rottens anmeldelse, «Dystert høydepunkt» påpeker det dypt filosofiske ved romanen og kaller den for Solstads «grusomste» roman hittil, i positiv forstand. Han hevder at: «Den gode litteraturen gjør oss klokere på livet, på oss selv og på andre mennesker. Den skrapper langs bunnen av våre sinn. En slik bunntål er Solstads siste bok.»⁴⁶ Dagsavisens anmeldelse, «Jublende tomhet», setter spørsmålstegn ved hvordan en dyster roman som på pessimistisk vis avdekker den grunnleggende ensomheten ved eksistensen kan få anmelderen til å juble av fryd.⁴⁷ Terje Stemland går så langt som å si at den leseren som ikke blir berørt av *T. Singer* og tematikken romanen tar opp ikke lenger behøver å befatte seg med *moderne diktning*.⁴⁸

Motstykket til disse bejublende anmeldelsene av romanen finner man blant annet i *Vinduet* hvor Erik Bjerck Hagen skriver at det er første gang en Solstad-roman har kjedet ham, men påpeker at dette muligens kan være forfatterens hensikt. Videre kritiserer han Solstad for å gå på tomgang; romanen er omstendelig og uten lidenskap, og selv ikke Solstads stil kan redde det.⁴⁹ Hovedanklagen til Bjerck Hagen virker å være at Solstad skriver uten noen «klar idé» i denne romanen. Dessuten er Singer for unnvikende som hovedkarakter. Det som kunne vært både komisk og dypt blir bare «tomt» ifølge Bjerck Hagen: «Boken og hovedpersonen etterlater likevel et fravær så matt at det verken skaper nysgjerrighet eller savn, bare et uformelig ubehag hinsides mitt register av effektive estetiske responser.»⁵⁰ Eivind Tjønneland kalte *T. Singer* for et «Litterært forsvinningsnummer» og kritiserte romanens kjedsomhet. Tjønneland setter romanen opp mot resten av forfatterskapet og argumenterer grundig for hvorfor den ikke holder mål. Ifølge Tjønneland mislykkes Solstad i sitt romanprosjekt ettersom beskrivelsen av Singers

⁴³ Frode Helmich Pedersen, «Den usunne reverensen for Dag Solstad», Bokvenn, 11.11.2019, <https://www.blabla.no/dag-solstad-frode-helmich-pedersen-kanon/den-usunne-reverensen-for-dag-solstad/111000>

⁴⁴ Terje Stemland, «Den gåtefulle bibliotekaren», *Aftenposten*, 19.11.1999, 18.

⁴⁵ Erik Bjerck Hagen, «Fjortende roman bok tjuefem», *Vinduet*, 22.11.1999, <https://www.vinduet.no/kritikk/fjortende-roman-bok-tjuefem-om-t-singer-av-dag-solstad/>

⁴⁶ Øystein Rottm, «Dystert høydepunkt», *Dagbladet*, 19.11.1999.

⁴⁷ Tom Egil Hverven, «Jublende tomhet», *Dagsavisen*, 19.11.1999, 25.

⁴⁸ Stemland, «Den gåtefulle bibliotekaren», 18.

⁴⁹ Bjerck Hagen, «Fjortende roman bok tjuefem».

⁵⁰ Bjerck Hagen, «Fjortende roman bok tjuefem».

skamfølelse ikke forklarer hensikten bak Solstads egen poetikk, *motstandens epikk*.⁵¹ Tjønnelands kritikk er av særlig betydning ettersom han tidligere har skrevet magisteravhandling om Solstads forfatterskap.

Til tross for at kritikken av *T. Singer* er splittet syntes det å være en felles enighet om romanens tematikk. Felles er omtalen av romanen som dypt eksistensiell og dyster. Det eksistensielle ved forfatterskapet påpekes innenfor Solstad-forskningen, blant annet av Otto Hageberg i artikkelen *Politikk og eksistens. To røyster i Dag Solstads forfatterskap* (1977). Som en av få (muligens den eneste) norske forfattere har Dag Solstad ved flere anledninger gått i dialog med dagspressens kritikere, senest i 2019 i forbindelse med utgivelsen av *Tredje, og siste, roman om Bjørn Hansen*.⁵²

2.1 Min lesning av forfatterskapet

Jeg skal som sagt ta utgangspunkt i den *fremmedgjorte fasen* av forfatterskapet til Solstad og karakterene Elias Rukla og T. Singer. Jeg skal foreta en lesning av forfatterskapet hvor jeg betrakter Solstad som en modernist, med viten om at jeg med det skriver meg inn i en del av den tradisjonelle Solstad-resepsjonen. Hva vil det si å lese Solstad som en modernist i etterkant av epoken? Når jeg omtaler Solstad som en modernist er det i forlengelse av de store moderne forfatterne som tidligere er nevnt blant annet fordi han bygger videre på deres oppgjør med den tradisjonelle borgerlige roman. Solstad er en av de norske forfatterne som har eksperimentert mye med romanens form og uttrykk. Hans litterære prosjekt virker å være et forsøk på å beskrive den fremmedgjorte tilstanden i møte med vår tids dynamiske samfunnsendringer. Kjernen i forfatterskapet kan sies å bestå av de desillusjonerte karakterenes søken etter virkelighetsnærhet og mening. Det er blitt sagt at «Dag Solstads forfatterskap kan leses som et eneste langt forsøk på å finne veier ut av den fremmedgjorte tilstanden i et moderne kapitalistisk samfunn.»⁵³ Begrunnelsen for valget av primærlitteratur er at den fjerde fasen av forfatterskapet preges av rollekonflikt, ensomhet og inautentisitet i møte med en moderne tidsånd.

Hva er det som gjør min lesning original? Jeg skal jo følge de etablerte tendensene innenfor resepsjonen et stykke på vei i min lesning, men fokusere på hvilken rolle ensomhet

⁵¹ Eivind Tjønneland, «Litterært forsvinningsnummer», *Morgenbladet*, 19.11.1999, 15.

⁵² Den 23. oktober 2019 hadde Klassekampen en dobbeltside på trykk som tok for seg skrivefeil i Dag Solstads nyeste roman (*Tredje, og siste, roman om Bjørn Hansen*). Det dreide seg om nærmere 500 merknader som hovedsakelig gikk ut på feil bruk av komma. Den 31. oktober kom Solstad med et motsvar i Klassekampen hvor han gikk hardt ut mot avisen for det han kalte et «perfidt angrep» på hans forfatterskap. Dette skapte en debatt om både kritikerens rolle og om forfatteres rett til å kommentere anmeldelser i det offentlige ordskiftet. Dag Solstad, «Et oppgjør», *Klassekampen*, 31.10.2019, <https://klassekampen.no/artikkel/2019-10-31/et-oppgjor>

⁵³ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 120.

spiller i gestaltningen av de modernistiske tendensene ved Solstads litteratur. De lesningene som tangerer dette fokuserer gjerne på fremmedgjøring og eksistensialisme i romanene, men undersøker ikke i dybden forholdet mellom en bestemt karaktertype og ensomhet. Den lesningen som ligger nærmest min analyse av Solstad er Kjell Arnold Nyhus' artikkel *Tomhet, ensomhet og meningsbegjær* (2001). Nyhus har hovedfokus på romanen *T. Singer*, men tar også for seg de øvrige 90-talls romanene med fokus på karakterenes følelse av ensomhet og meningsbegjær.

Ifølge Solstads poetikk skyldes hans karakterers manglende innsikt i deres egen tilstand at de ikke er bevisst på sine *roller*. Den solitære tilværelsen karakterene befinner seg i er ikke utelukkende selvpåført, men snarere et resultat av tiden de lever i og det mislykkede møte med den. Vi kan på bakgrunn av dette omtale Solstads mannlige karakterer som desillusjonerte, ettersom de ikke er klar over årsaken til sin egen eksistens. Flere av romanheltene identifiserer seg med det solitære, de liker å være alene. De oppsøker denne tilstanden tilsynelatende frivillig, men det er ikke frivillig å bli værende der. Samtlige kjenner på en trang til å bryte ut av denne tilværelsen, dette skyldes at de gradvis innhentes av ensomhet. På denne måten evner litteraturen å skildre ensomhetens kompleksitet ettersom Solstad både romantiserer og problematiserer dette ønske. Ensomheten er synonymt med noe selvvalgt og fritt, men også et resultat av en identitetskrise i møte med moderniteten. Nyansene av dette skal vi avklare i det påfølgende teorigapitet som redegjør for hva ensomhet er, distinksjonene mellom ensomhet og isolasjon samt den kulturelle betydningen av begrepet. Vi skal også gjennomgå den litteraturhistoriske fremstillingen av ensomhet som motiv og gi en innføring i de tekstene som danner det teoretiske grunnlaget for de videre analysene av romanene.

3. Teori

Opplevelsen av ensomhet er forankret i kulturen som en felles forståelse av hva det vil si å føle seg alene. Til tross for dette fremstilles motivet med svært ulike konnotasjoner i skjønnlitteraturen. Likevel er det noen bestemmende uttrykk som knytter seg til den litteraturhistoriske fremstillingen av motivet. Litteraturen speiler og gjentar seg og slik videreføres enkelte *topos*⁵⁴ på tvers av epoker og litterære tradisjoner. Med *topos* siktes det her til betydningen av begrepet som et gjentakende motiv som etter hvert blir en klisje, ikke utelukkende den tradisjonelle betydningen av sted.⁵⁵ Et eksempel på dette er en karaktertype som figurerer gjentatte ganger i litteraturen, slik som *outsideren* eller *den eksistensielle grubler*. Disse karaktertypene kjennetegnes av fremmedgjøring og ensomhet slik vi skal se eksempler på med både Elias Rukla og T. Singer i analysene. For å kunne belyse hvordan denne karaktertypen gestalter ensomhetsmotivet i Solstads romaner skal vi først, i dette kapittelet, undersøke hva som kjennetegner *den eksistensielle grubler* og plassere karaktertypen inn i en litteraturhistorisk kontekst. Deretter skal vi se på hva ensomhetsbegrepet innebærer, deriblant dets tvetydighet og etymologi. Videre skal teoritekstene som anvendes i analysene presenteres.

Det er Svend Erik Larsens motivstudie *Mutters alene: ensomhet som litterært tema* (2002) som danner grunnlag for oppgavens teoretiske begrepsapparat når det kommer til å analysere bestemte ensomhetsuttrykk i skjønnlitteraturen. Det er nødvendig å hente inn terminologi fra teorien ettersom *ensomhet* ikke er et litteraturvitenskapelig begrep. Narratologi er også sentralt i denne oppgaven. Solstads poetikk er relevant for undersøkelsen av romanene. Hovedpunktene i hans poetikk vil bli redegjort for her slik at begreper som presenteres kan brukes fritt i analysene. Ettersom *ensomhet* er et mye anvendt og komplekst begrep, er det helt nødvendig med tydelige definisjoner og begrepsavklaringer i denne oppgaven. Jeg skal til gjengjeld være forsiktig med å trekke noen definisjoner over Solstads litteratur, ettersom oppgavens mål er å belyse gestaltningen av ensomhet som et litterært motiv, ikke å psykologisere karakterene, noe som kunne blitt en aktuell problemstilling i en litteraturvitenskapelig oppgave som undersøker et så vidt tema som ensomhet. Begrepene som presenteres i det påfølgende vil fungere som språklige verktøy for å analysere ulike fremstillinger av ensomhet hos Solstad.

⁵⁴ Begrepet, slik det anvendes i denne oppgaven er hentet fra Ernst Robert Curtius. Det har dermed betydning utover å være et fysisk sted. Ernst Robert Curtius, *European Literature and the Latin Middle Ages*, overs. Willard R. Trask (Princeton: Princeton University Press, 2013).

⁵⁵ Lothe, Jakob, Christian Refsum, Unni Solberg, «Topos», *Litteraturvitenskapelig leksikon* (Oslo: Kunnskapsforlaget, 2. utg, 2007), 232.

3.1 Den ensomme grubleren – en litteraturhistorisk fremstilling av ensomhet

Før vi redegjør for opprinnelsen av den eksistensielle grubler og hva som kjennetegner karaktertypen er det hensiktsmessig å gi en innføring i den historiske fremstillingen av ensomhetsmotivet i litteraturen. Helt fra antikken og frem til i dag har ensomhet vært et sentralt motiv i litteraturen, men fremstillingen av det har vært tvetydig. I middelalderen ble ensomheten gjerne forbundet med det spirituelle og fremstilt som en opphøyet tilstand. I renessansen var det imidlertid tilbaketrekningen til naturen som definerte den positive fremstillingen av motivet.⁵⁶ Selvutvikling og identitetsdannelse er tett forbundet med det å være alene, dette synet på ensomhets motivet oppstår i romantikken og kulminerer under modernismen.⁵⁷

I skjønnlitteraturen har ensomhet blitt romantisert like ofte som det er blitt problematisert. Dette kan vi se eksempler på i romantikkens litteratur med forfattere som Jean-Jacques Rousseau, for eksempel med verket *Les Rêveries du promeneur solitaire* (1782) som skildrer Rousseaus flukt fra det urbane samfunnsliv til det rurale kulturlandskapet. Dette verket eksemplifiserer toposet *den ensomme vandreren*, et velkjent motiv som forbindes med dyrkelsen av selvet. Dette toposet figurerer også i norsk samtidslitteratur, hos blant annet forfatteren Tomas Espedal, og vandremotivet dukker også opp hos Solstad. Det er et gjennomgående motiv i hans litteratur, men særlig aktualisert i romanen *16.07.1941* (2002) som skildrer forfatterens vandring gjennom Berlins gater. Både Espedal og Solstad er tydelige på at de skriver i forlengelsen av en litterær tradisjon i sine verker. Reisen kan brukes for å illustrere ensomhet noe vi skal se eksempler på i analysen av *T. Singer* (1999).

Som motiv har ensomhet også blitt forbundet med kreativ skaperkraft. Dette synet på ensomhet oppstår i renessansen med utgangspunkt i verket *Les Essais* (1580) skrevet av den franske forfatteren Michel de Montaigne. Dette videreføres i litteraturhistorien, og et eksempel er det isolerte skriverommets uforstyrrelige ro, som blant annet beskrives av Virginia Woolf i essayet *A Room of One's Own* (1929). Angivelig skrev Marcel Proust store deler av monumentalverket *À la recherche du temps perdu* (1913-27) isolert i et korkbelagt rom. Den kreative tilbaketrekningen er historisk sett forbundet med og forbeholdt privilegerte unge menn fra borgerskapet. Dette er tilfelle helt fra i renessansens romantiserte selvutvikling til *bildungsromanens* bannlyste antihelter.⁵⁸ Ensomhet er tvetydig fremstilt gjennom hele

⁵⁶ Edward Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction* (New York: Palgrave Macmillan US, 2001), 1.

⁵⁷ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 2.

⁵⁸ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 12.

litteraturhistorien, det er både et livsvalg og en skjebnebestemt tilstand, slik som det eksempelvis fremstilles hos Fjodor Dostojevskij.⁵⁹

Den romantiske fremstillingen av ensomhet som er bestemmende for gestaltningen av motivet på 1700 -og 1800-tallet, endres under modernismen, som fremstiller en mer kompleks og mørk side ved motivet.⁶⁰ Det er i denne perioden, at det oppstår en karaktertype som er tilbaketrukket fra fellesskapet og preget av grunnleggende eksistensiell grubling over spørsmål som påkalles av samtiden. Ifølge Engelberg er fremveksten av denne karaktertypen uten sidestykke i litteraturhistorien.⁶¹ Det er flere årsaker til at *the alienated outsider* karakteren oppstår; dehumanisering som følge av teknologirevolusjonen, Guds død og to verdenskriger.⁶² I ettervirkningene av den industrielle revolusjon som indirekte ledet til en masseødeleggelse man tidligere ikke hadde opplevd (som følge av maskinell krigføring), var verden preget av en eksistensiell krise. Dette gjenspeiles i litteraturen fra det 20.århundre som forsøker å sette ord på maktesløsheten som preget en hel generasjon. Et slikt forsøk kan vi lese i romanen *Die Welt von gestern. Erinnerungen eines Europäers* (1941) der den østeriske forfatteren Stefan Zweig skildrer et Europa i ruiner:

Jeg måtte være et vergeløst og maktesløst vitne til menneskehetens utrolige tilbakefall til et barbari jeg trodde var glemt for lenge siden med sitt bevisste og programmatiske antihumanitets-dogme. I vår tid fikk menneskene igjen for første gang på mange hundre år oppleve kriger uten krigserklæringer, konsentrasjonsleirer, tortur, masseutplyndringer og tilintetgjørelsen av vergeløse byer.⁶³

Dette er betegnende for romanpersonene som befolker den modernistiske litteraturen fra det 19. og det 20. århundre som ofte fremstilles som desillusjonerte outsiders.

Det er naturlig å plassere karakterene i verkene til Virginia Woolf, Albert Camus, Thomas Bernhard, Thomas Mann, Franz Kafka, Herman Hesse, Samuel Beckett, Jean Paul Sartre, Dostojevskij med flere i forhold til hverandre. Det er dog viktig å poengtere at alle har bidratt på *hver* sin måte til utformingen av den eksistensielle outsider karakteren. Eksempelvis begjærer kjellermennesket i Dostojevskijs roman *Opptegnelser fra et kjellerdyp* (1864/1990) selskap kun for å ødelegge det, mens karakterene i *To the Lighthouse* (1927) genuint ønsker seg

⁵⁹ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 11.

⁶⁰ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 11.

⁶¹ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 10.

⁶² Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 9.

⁶³ Stefan Zweig, *Verden Av I Går: En Europeers Erindringer*, overs. Inger & Anders Hagerup (Oslo: Bokklubben, 2014), 10.

et fellesskap, men evner ikke å oppnå det.⁶⁴ Det er også en forskjell mellom Septimus Warren Smiths eksistensielle grublerier som har sitt opphav i krigstraumer fra første verdenskrig og Ivan Karamazovs spirituelle tvil. To litterære forelegg som utvilsomt har vært forløpere til Solstads karaktertype, særlig T. Singer, er den fremmedgjorte kontoristen Meursault fra Camus roman *L'Étranger* (1942), og Antoine Roquentin fra Sartres *La Nausée* (1938) som vemmes over selve eksistensen. Det som kjennetegner den eksistensielle grubler slik den er fremstilt gjennom dette selekterte utvalget av moderne europeisk litteratur er; fremmedgjorthet, apati, traume, angst, meningssøken, isolasjon og utenforskap. Disse karakterene er nesten alltid menn, noe som gjenspeiles i Solstads hovedpersoner.

Den modernistiske romanen er særlig godt egnet til å uttrykke ensomhet både tematisk og stilistisk. Dette er fordi romanen kan fordype seg i de tvetydige og intrikate aspektene ved ensomhet i en annen grad enn eksempelvis lyrikken eller dramaet har mulighet til.⁶⁵ Fremmedgjøring, som er et sentralt tema i den modernistiske romantradisjonen, er nært beslektet med ensomhet og har muligheten til å skape en paradoksal kontrast i litteraturen. Ifølge Engelberg var det en parallell mellom den gryende selvbevisstheten i det 19. og 20. århundre og fremveksten av romanen. Dette førte til at fiksjon og ensomhet ble uløselig knyttet til hverandre gjennom den moderne romanen.⁶⁶

3.2 Hva er ensomhet?

Hva er egentlig ensomhet og hvordan forstår vi den? Er det en følelse eller en tilstand, og hva kommer den av? De ulike konnotasjonene knyttet til begrepet gjør det komplisert å definere. Derfor er en etymologisk redegjørelse hensiktsmessig for å kartlegge bruk av begrepet i en kulturhistorisk sammenheng. Slik lyder Det norske akademis ordbok definisjon av *ensomhet*:

Det å være ensom, (følelse av) manglende sosial kontakt.»⁶⁷ Ensomhet er avledet av adjektivet *ensom*: «finner sted alene, uten selskap; som føler seg alene, uten familie og venner; forlatt». Etymologisk kommer ordet fra dansk *ensamæn*, tilsvarer norrønt *einn saman*, senere *einnsamann*.⁶⁸

Både *ensomhet* og *ensom* defineres som relasjonelle tilstander på grunn av subjektets forhold til andre. Ensomhet oppstår fordi man er «uten selskap, uten familie og venner; forlatt».

⁶⁴Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 11.

⁶⁵ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 1.

⁶⁶ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 12.

⁶⁷ Det Norske Akademis Ordbok, s.v. «ensomhet», 25.11.2023, <https://naob.no/ordbok/ensomhet>

⁶⁸ Det Norske Akademis Ordbok, s.v. «ensom», 25.11.2023, <https://naob.no/ordbok/ensom>

Den relasjonelle betydningen av begrepet blir tydelig i en etymologisk undersøkelse jamfør *einn saman*. Definisjonen viser til subjektets opplevelse av tilknytning, ikke utelukkende til et objekt eller en person, men til et fysisk sted «øde; ubebodd; avsidesliggende.»⁶⁹ Ordboken betegner det som en følelse, men vi kan også si at ensomhet er en tilstand som karakteriseres av følelsen å *være ensom*. Det kulturelle synet på ensomhet er assosiert med inaktivitet og destruksjon. Den ensomme rammes gradvis av en apati som gjør det umulig å bryte med de mønstre som leder til denne tilstanden: «Ensomheten kan derfor ha en tendens til å virke selvforsterkende.»⁷⁰ Smerten som oppstår som følge av å være ensom er uløselig knyttet til samvær, men fremfor å søke fellesskap trekker den ensomme seg ofte vekk i frykt for avvisningen forbundet med det sosiale liv.⁷¹

3.2.1 Ensom eller alene?

Hva er forskjellen på å være ensom og alene? Ensomhet betegner kun en følelse, mens alene kan brukes til å beskrive både en fysisk -og følelsesmessig tilstand.⁷² Kulturelt sett er ensom og alene begreper som er uløselig knyttet til hverandre, ensomhet betraktes som utfallet av å være alene. Svend Erik Larsen skiller mellom *ensom* og *alene* ved å kategorisere alene som en absolutt tilstand, i motsetning til *ene*⁷³ som er en situasjonsbestemt erfaring og derfor ikke er konstant.⁷⁴ Den norske filosofen Lars Svendsen skiller tydeligere mellom ensom og alene i boken *Ensomhetens filosofi* (2020). Ifølge Svendsen er alene en rent *numerisk* omstendighet mens ensomhet er en verdiladet følelestilstand.⁷⁵ Ensomhet oppstår ikke på bakgrunn av hvorvidt subjektet er omgitt av andre, men hvordan relasjonen til de andre oppleves. Slik sett er ensomhet empirisk og logisk uavhengig av det å være alene.⁷⁶

Svendsens definisjon av ensomhet er nyansert, han skiller mellom; kronisk, situasjonsbestemt og flyktig ensomhet. Den *kroniske* ensomheten er en konstant følelse av smerte som skyldes individets manglende tilknytning til andre personer. Den er subjektiv og påvirkes derfor i liten grad av ytre saksforhold.⁷⁷ Den *situasjonsbestemte* ensomheten

⁶⁹ Det Norske Akademis Ordbok, s.v. «ensom».25.10.2023, <https://naob.no/ordbok/ensom>

⁷⁰ Lars Svendsen, *Ensomhetens Filosofi* (Oslo: Universitetsforlaget, 2020), 17.

⁷¹ Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 17

⁷² Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 21.

⁷³ Begrepet *ene* er foreldet i norsk språk, men har etymologisk opphav fra dansk *enæ*; uten tilstedeværelse/involvering fra andre. Det Norske Akademis Ordbok, s.v. «ene», 25.11.2023, https://naob.no/ordbok/ene_1

⁷⁴ Svend Erik Larsen, *Mutters alene: Ensomhed som litterært tema* (København: Gads forlag, 2002), 40.

⁷⁵ Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 23.

⁷⁶ Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 21.

⁷⁷ Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 31.

forårsakes derimot av en bestemt ytre omstendighet, eksempelvis et dødsfall.⁷⁸ Den *flyktige* ensomheten er en allmennmenneskelig erfaring som ikke har noe bestemt opphav. Denne formen for ensomhet er et eksistensvilkår og betraktes således som en nøytral og flyktig følelse.⁷⁹ Robert Weiss skiller mellom sosial og emosjonell ensomhet. Den sosialt ensomme søker et fellesskap, mens den emosjonelt ensomme har et sosialt fellesskap, men mangler nære relasjoner.⁸⁰ Man skiller også mellom «den gode» og «den vonde» ensomheten, henholdsvis «solitude» og «loneliness». Johann Georg Zimmermann er en av de første til å foreta et systematisk skille mellom god og vond ensomhet. Zimmermann hevder at ensomhetens karakter er knyttet til dens årsaker.⁸¹ Eksempler på årsaker til vond ensomhet (loneliness) er blant annet arbeidsløshet og melankoli. Den gode ensomheten (solitude) fører derimot til en tilstand av frihet, arbeidsro og karakterbygging.⁸² Den gode ensomheten kan minne om den som er forbundet med identitetsdannelse og litterær skaperkraft.

3.3 Ensomhetens resepsjon: Studier av ensomhet som litterært motiv

Det finnes få omfattende litteraturvitenskapelige studier som systematisk undersøker ensomhet som motiv i skjønnlitteraturen. Ett av de betydelige studiene av emnet er *Mutters alene: ensomhet som litterært tema* (2002) av den danske litteraturviteren Svend Erik Larsen. Han undersøker hvordan ensomhet har spilt en sentral rolle for vår identitetsdannelse, den individuelle så vel som den kollektive. Det er en oversiktsstudie som utforsker motivet i verker fra tidlig renessanse og frem til modernismen. Larsen fremsetter fem lesninger som hver setter søkelys på ulike aspekt ved ensomhet som motiv innenfor en bestemt litterær epoke. Alle de fem kapitlene undersøker det paradoksale ved litteratur som skildrer ensomhet: «Når ensomheden skal udtrykkes, laves den om til noget andet – til en spændstig tekst for andre end den ensomme [...] Og det er just derfor det er et litterært kraftfelt vi rører ved.»⁸³

Larsens studie er en av de få litteraturvitenskapelige studiene som bruker eksempler fra Nordisk litteratur i undersøkelsen av motivet. Innenfor den Nordiske litteraturvitenskapen foreligger også Thure Stenströms doktoravhandling *Den ensamme. En motivstudie i det moderna genombrottets litteratur* (1961). Dette studiet er noe foreldet, men nevnes her ettersom det er et av få studier som utforsker ulike ensomhetsuttrykk i dansk, norsk og svensk diktning.

⁷⁸ Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 31.

⁷⁹ Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 31.

⁸⁰ Robert Weiss sitert hos Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 31.

⁸¹ Georg Zimmermann sitert hos Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 109.

⁸² Svendsen, *Ensomhetens Filosofi*, 109.

⁸³ Larsen, *Mutters alene*, 13.

Internasjonalt finnes det flere omfattende studier av motivet blant annet Edvard Engelbergs verk *Solitude and its Ambiguities in Modernist Fiction* (2001). Engelberg påpeker imidlertid den overaskende lave forekomsten av studier på ensomhet i litteraturen.⁸⁴ Mitt håp er derfor at denne oppgaven vil kunne bidra inn mot feltet.

3.4 Ensomhetens tvetydighet

Fremstillingen av ensomhet er historisk sett varierende. I enkelte samfunn og epoker synes det å være en felles oppfattelse av ensomhet som en negativ følelse, men det finnes også belegg for det motsatte. Hvordan kan slike motsetninger betegne samme følelse?

Stenström belyser hvordan ulike litterære epoker historisk sett gestalter to helt forskjellige fremstillingen av ensomhet. Naturalistene, da særlig de franske forfatterne, betraktet ensomhet som noe negativt: «ett mørkt öde, i vilket individen tvingas in mot sin vilja.»⁸⁵ Realistene fremstilte derimot ensomhet som en positiv erfaring: «Den ensamme väljer sin ensamhet och misstror massan, samhället och dess olika gemenskapsformer.»⁸⁶ I Norsk litteraturhistorie kan vi se eksempler på en slik fremstilling av ensomhet hos Henrik Ibsen. Hans dramatik portretterer individualiteten som en dyd.

Svend Erik Larsen presenterer ensomhet som et historisk motiv, et topos hvis fremstilling preges av samtidens tidsånd og dermed varierer i sitt uttrykk:

Snart har det været positivt at være mutters alene, klare sig selv i størst mulig og ensom uafhængighed af sociale bånd og kollektive værdier – fra de mytologiske helte over klassikens stoikere gennem en voksende individualisme til dagens mediehungrende superegoer.⁸⁷

Han poengterer også at menneskene er uløselig tilknyttet kollektive verdier og kulturelle handlinger, slik at det ikke kan oppstå et jeg uten et *de*. Stenström presenterer et avgrenset historisk bilde på ensomhet som motiv i litteraturhistorien sammenlignet med Larsen, men det fungerer godt som eksempel for å understreke dette regjerende dobbeltsynet på ensomheten. Både Larsen og Stenströms studier viser hvordan bruken og forståelsen av ensomhet som litterært motiv har endret seg gjennom ulike kulturer, ideologier, samfunn og epoker.

⁸⁴ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 1.

⁸⁵ Thure Stenstöm, «Den ensamme: En motivstudie i det moderna genombrottets litteratur» (Ph.D.-avhandling, Stockholms universitet, 1961), 32.

⁸⁶ Stenstöm, «Den ensamme», 31.

⁸⁷ Larsen, *Mutters alene*, 10.

3.5 Enetilstand

Jeg vil benytte begrepet *enetilstand* for å vise til *ensomhet* som et aktuelt motiv for en litteraturvitenskapelig undersøkelse. Begrepet er hentet fra *Mutters alene: ensomhet som litterært tema* (2002) og viser til den konkrete tilstanden av ensomhet slik den uttrykkes i tekst.⁸⁸ Med enetilstand forsøker Larsen å danne et begrep som kan beskrive bevissthetstilstanden og refleksjonen som kommer av faktumet å være alene.⁸⁹ Enetilstanden er med andre ord et nøytralt begrep for å omtale fremstillingen av ensomhet, noe som er nødvendig i en litteraturanalyse.

Larsen har ikke som mål å undersøke hvilke betingelser som ligger til grunn for fremstillingen av ensomhet, men hva som gjør tilstanden dynamisk. Med andre ord hvordan den fungerer som litterært motiv. Enetilstanden blir dynamisk når den «søger, og utfordrer, en uttryksform der er forståelig for andre»⁹⁰ eksempelvis i litteraturen. Det er i skjæringspunktet mellom den opplevde ensomheten og dens litterære uttrykk at dynamikken oppstår. Når ensomhet kommer til uttrykk spenner den utover sine grenser i form av å få en felles betydning. Dette er tilfelle med alle skildrede erfaringer. Enetilstanden betegner med andre ord subjektets refleksjon over å være ensom:

Den pludselige erkjendelse der kom over ham af at selv alene, i dette værelses dybeste ensomhed, var han ikke alene, eller mere præcist at det øjeblik han begynte at forsøge at tale om denne ensomhed, var han blevet mere end bare sig selv.⁹¹

Paradokset, at ensomheten opphører å eksistere som subjektiv erfaring i det den blir gjenstand for refleksjon, er selve kjernen i Larsens studie. Hans grunntanke er at «fremstillingen af aleneheden først og fremst er en refleksjon over – nogle af – grænserne for kulturelle fællesskaber og kun i anden række er en beskrivelse af en tilstand og en følelse.»⁹² Larsen skiller mellom den *kvalitative* og den *kvantitative* enetilstanden. Den kvalitative enetilstanden er basert på subjektets refleksjon over egen identitetsdannelse utifra forholdet til *de andre*.⁹³ Den kvalitative enetilstanden frigjør evnen til refleksjon noe som gjør den egnet for litterære analyser. Den kvantitative enetilstanden er i liten grad relevant for denne oppgaven.⁹⁴

⁸⁸ Larsen, *Mutters alene*, 21.

⁸⁹ Larsen, *Mutters alene*, 9.

⁹⁰ Larsen, *Mutters alene*, 11.

⁹¹ Paul Auster sitert hos Larsen, *Mutters alene*, 11.

⁹² Larsen, *Mutters alene*, 21.

⁹³ Larsen, *Mutters alene*, 42.

⁹⁴ Larsen, *Mutters alene*, 42.

3.5.1 De fire enetilstandene

Ved å skille mellom fire typer kvalitativ enetilstand viser Larsen til hvordan ensomhet som motiv har variert i sitt uttrykk: «Op gjennom historien er det forskjellige former for at være alene der, paradoksalt og med – eller modvilligt bringer et kulturelt fellesskap til uttrykk med kropp og sprog som grensemarkeringer.»⁹⁵ De fire formene for kvalitativ enetilstand er: den *udvalgte*, den *udstøtte*, den *selvvalgte* og den *tilfældige*.

Den *udvalgte* enetilstanden betegner en kollektiv fremstilling av ensomhet. *Den ensomme* representerer et fellesskap fremfor å gestalte ensomhet som ett isolert individ. Larsen bruker Dantes storverk *La Divina commedia* (1472) som eksempel på den utvalgte enetilstanden. Dante skal på sin vandring gjennom underverdenen, skjærsilden og paradiset representere menneskene: «deres frykt, håp og nysgjerrighet som springer ut av en manglende kunnskap om det hinsidige.»⁹⁶ Dante er enestående i dette verket, som levende i underverden tilhører han verken de avdøde eller de levende ettersom han er hinsides deres erfaringsverden. Dantes oppgave som utvalgt er å formidle sine erfaringer til resten av menneskeheten. Men hvordan skildrer man en erfaring som er umulig å oppnå for noe annet menneske? Larsen hevder at forsøket på denne erfaringsformidlingen er kjernen i Dantes diktning.⁹⁷ Språk og kropp fungerer som grensemarkører for den utvalgtes fremstilling av ensomhet, det er betegnende for alle kvalitative enetilstander.

Den *udstøtte* enetilstanden fremstiller den ensomheten som rammer det isolerte individet som er «stødt ud af det samfund han ikke vil repræsentere.»⁹⁸ Larsen bruker Jean-Jacques Rousseaus verk *Les Rêveries du promeneur solitaire* (1782) til å illustrere denne enetilstanden. Rousseau representerer *den utstøtte* både som forvist og på flukt fra et «samfund han ikke lenger ønsker å representere». I Rousseaus verk er bruken av topos sentralt i fremstillingen av ensomhet. Rousseau opptrer som en *ensom vandrer*. Hans flukt kan dog ikke frigjøre ham fra det fellesskapet han forsøker å distansere seg fra ettersom spaserturen er en kulturelt betinget handling.⁹⁹ Med andre ord er det det å være en *promeneur solitaire* en «social isenesettelse af ensomheten».¹⁰⁰ Spaserturen representerer en form for selvransakelse og

⁹⁵ Larsen, *Mutters alene*, 52.

⁹⁶ Larsen, *Mutters alene*, 53.

⁹⁷ Larsen, *Mutters alene*, 53.

⁹⁸ Larsen, *Mutters alene*, 57.

⁹⁹ Spaserturen eller *une promenade* oppsto på 1700-tallet som et motefenomen særlig utbredt blant borgerskapet. Spaserturen var en måte å reflektere over livet gjennom samtale samtidig som man oppholdt seg i naturen, dog i urbane strøk gjerne med tilrettelagte stier. Larsen, *Mutters alene*, 57.

¹⁰⁰ Larsen, *Mutters alene*, 57.

erkjennelse som forener kropp og språk. Språket kommer til uttrykk via vandrerenes refleksjoner mens kroppen er i bevegelse. Ifølge Larsen må også Rousseaus forsøk på å formidle opplevelsen av ensomhet regnes som en sosial handling ettersom han ønsker å formidle noe til et «publikum».¹⁰¹

Den *selvvalgte* enetilstanden er som navnet tilsier en tilstand man oppsøker frivillig. Den kjennetegnes ved individets isolasjon for å reflektere over egen identitetsdannelse. Tradisjonelt fremstilles denne enetilstanden i rurale omgivelser hvor isolasjonen oppsøkes av lyst, ikke nødvendighet.¹⁰² Larsen bruker flerbindsverket *Lykke Per* (1898-1904) skrevet av Henrik Pontoppidan for å illustrere den selvvalgte enetilstandens uttrykk. Per oppsøker ensomheten frivillig fordi han ønsker distanse fra de kulturelle betingelser som definerer hans urbane liv. Men oppdager til sin overraskelse at vandringen får ham til å reflektere over kroppens betydning som et felles forståelsesgrunnlag. Han blir klar over at han er forankret i et «kulturelt fællesskaps identitetsgivende kroppsbilde»¹⁰³ og dermed uløselig tilknyttet et felles bilde. Ensomheten markerer en grense mellom individet og det kulturelle fællesskapet.

Den fjerde enetilstanden er den *tilfeldige*, den formen for allmennopplevd ensomhet som kan oppstå i en tilfeldig hverdagssituasjon. Denne typen ensomhet kan være paradoksal ettersom den verken er tid- eller stedsbundet, og kan oppstå i et befolket byrom. Det paradoksale ved storbyens ensomhet beskrives konsist av René Descartes: «Ene *fordi* der er mange, alene *fordi* mange oppfattes som masse.»¹⁰⁴ Det er med andre ord ikke isolasjon som fører til ensomhet, men en manglende tilknytning til *de andre*. Den tilfeldige ensomheten er ikke en ekstraordinær tilstand, men et allmentvilkår ved å være menneske.¹⁰⁵

Larsen bruker Molly Blooms monolog fra James Joyces roman *Ulysses* (1822) for å illustrere hvordan den tilfeldige enetilstanden uttrykkes. Mollys ensomhet oppstår på et tilfeldig sted og tid, det er ingen ytre årsaker som direkte påvirker henne. Molly ligger i sengen en tidlig morgen i Dublin, en tilstand hvor hun føler seg alene samtidig som hun er bevisst på *de andre* som beveger seg i takt med at byen våkner. Mens hun ligger slik, strømmer minner og erfaringer gjennom henne. Og i motsetning til Dante og Rousseau behøver ikke Molly Bloom anstrenge seg for å uttrykke sine ensomhetserfaringer. Språket formes og får et uttrykk gjennom bevissthetsstrømmen av tanker og følelser.¹⁰⁶ Derav har stilen fått navnet *stream of*

¹⁰¹ Larsen, *Mutters alene*, 61.

¹⁰² Larsen, *Mutters alene*, 61.

¹⁰³ Larsen, *Mutters alene*, 63.

¹⁰⁴ René Descartes sitert hos Larsen, *Mutters alene*, 69.

¹⁰⁵ Larsen, *Mutters alene*, 69.

¹⁰⁶ Larsen, *Mutters alene*, 70.

consciousness, da den nettopp forsøker å fange og gjengi den frie bevissthetsstrømmen som preger menneskesinnet.¹⁰⁷ Den tilfeldige enetilstanden er nært beslektet med den kulturelle definisjonen av ensomhet. Larsen fremstiller ensomhet som et eksistensvilkår, den betraktes som en nøytral og nødvendig erfaring. Det internaliserte språket og den monologiske fortellerstilen som kjennetegner den moderne romanen er særlig egnet til å formidle en slik refleksjon av ensomhet.

Hvordan kan enetilstanden overføres til Solstads romankarakterer? Den *utstøtte* enetilstanden kan brukes til å betegne flere av Solstads hovedpersoner ettersom de i likhet med Rousseau opplever fremmedgjøring i møte med samfunnet. Enkelte så sterkt at de distanserer seg fra det sosiale fellesskapet slik som T. Singer. Det er også flere eksempler på *selvvalgt* ensomhet i Solstads romaner. Både Bjørn Hansen og Professor Andersen isolerer seg til dels frivillig. Ensomheten som preger disse karakterene er kompleks og tvetydig. Den er i konstant utvikling på tross av det statiske språket. Solstads karakterer gestalter dermed flere enetilstander på samme tid. Det er Elias Rukla som primært gestalter den tilfeldige enetilstanden hos Solstad. I likhet med Molly Bloom uttrykkes Elias Ruklas enetilstand gjennom erindring. Hans monolog består av en rekke subjektive observasjoner, tanker og minner. Det er tilsynelatende ingen intendert mottaker. Monologen må imidlertid betraktes som en kommuniserende handling ifølge Larsen ettersom monologen er satt sammen av språk og således er av en dialogisk art.¹⁰⁸ En viktig distinksjon mellom Larsens litterære eksempler og Solstads romaner er at de førstnevnte er skrevet i førsteperson. Larsens syn på ensomhet er nøytralt. Ensomheten har hverken et utpreget negativt eller positivt uttrykk i de ulike enetilstandene, men virker å ha verdi i form av formidlet erfaring.

Litteratur som tematiserer ensomhet, er på sett og vis paradoksalt ettersom det å skrive er en kommuniserende handling. Larsen hevder at ensomhet opphører å eksistere i det øyeblikket man uttrykker den, slik vi så eksempel på hos Auster.¹⁰⁹ For den ensomme kan det å skrive om sine erfaringer være en måte å bryte ut av tilstanden på, mens leseren opplever fellesskap gjennom gjenkjennelsen av en tilsynelatende subjektiv erfaring: «Når der går sprog i ensomheden, flyttes den fra den særegne erfaring over i et kollektivt udtryksmedium. Den holder op med at eksistere på sine egne betingelser og bliver en del af en fælles forståelse.»¹¹⁰

¹⁰⁷ Gérard Genette, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, overs. Jane E. Lewin (New York: Cornell University Press, 1980), 230.

¹⁰⁸ Larsen, *Mutters alene*, 71.

¹⁰⁹ Larsen, *Mutters alene*, 11.

¹¹⁰ Larsen, *Mutters alene*, 12.

Gjennom litteraturen får ensomhet en form som gjør den lett å relatere til, den blir en del av vår kollektive erfaring.

3.6 Narratologi – Karakteranalyse - og komposisjon i skjønnlitteraturen

En fortellings plausibilitet er gjerne knyttet til karakterenes mimetiske egenskaper, det vil si deres troverdighet. Lesere blir knyttet til fiktive karakterers skjebner til tross for at de utvilsomt er klar over at det er fiksjon. Siden karakter er en sentral komponent i fiksjonstekster skulle man tro at dette var et av de viktigste emnene innenfor litteraturvitenskapen, men litteraturforskere fra 1960-tallet og frem til 90-tallet betraktet nærmest karakteranalyse som en form for tabu.¹¹¹ Denne problematiseringen av karakteranalyse er knyttet til mistenkeliggjøringen av subjektet, som kulminerte med Roland Barthes erklæring av forfatterens død.¹¹² Strukturalistene betraktet karakterene som aktører underordnet fortellingens handling, de ble ikke tillagt verdi i form av å være mimetiske. Dette synet på karakteranalyse har imidlertid forandret seg.

Litteraturprofessor James Phelan er en av de som har beskjeftiget seg med karakterstudier. I artikkelen *Character in Fictional Narrative: The Case of John Marcher* (1988) presenterer han én teori for karakteranalyse som blant annet utforsker karakterens *mimetiske, tematiske og funksjonelle* egenskaper. Phelan mener det er mulig å betrakte en karakter både som kunstig konstruksjon (slik strukturalistene gjorde) og som portrett av «ekte» personer. Med dette sikter Phelan til en karakters troverdighet. Med andre ord hvordan karakterer i fiksjonsfortellinger kan være realistiske portretter av mennesker:

I am suggesting, then, that readers of fictional narrative have at least a double consciousness: they regard characters as possible people even as they tacitly recognize that characters are artificial creations. One consequence of this double consciousness, I believe, is that even as readers are overtly focused on characters as people, they are prepared to accept characters as vehicles for carrying ideas, even perhaps as embodiments of ideas.¹¹³

Leseren har en trippel bevissthet når det gjelder gjenkjennelsen av karakter som både konstruksjon, person og idé. Phelan begrunner leserens særlige interesse for karakterer i troen

¹¹¹ Lis Møller «Karakter», i *Litteratur: Introduktion Til Teori Og Analyse*, red. Lasse Horne Kjældgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Røsing, Peter Simonsen og Mads Rosendahl Thomsen (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013), 46.

¹¹² Møller, «Karakter», 46.

¹¹³ James Phelan, «Character in Fictional Narrative: The Case of John Marcher», *The Henry James Review* 9, no. 2 (1988): <https://doi.org/10.1353/hjr.2010.0214>.

på at fiktive karakterer kan ha en ideell forbindelse til deres egen ikke-fiktive verden.¹¹⁴ Karakterer kan gestalte erfaringer på et generelt nivå i form av å representere et motiv eller en idé, og på et individuelt nivå som en speiling av leserens erfaringer.

Phelan forsøker å utvikle en retorisk karakterteori som kan brukes til å utforske forholdet mellom det individuelle og generelle i skjønnlitteraturen. Han utarbeider en systematisk metode for å diskutere en karakters samtidighet (som person, idé og konstruksjon). Dette gjør han ved å skille mellom tre ulike, men impliserende attributter som inngår i enhver karakter: den *mimetiske*, den *tematiske* og den *syntetiske*.¹¹⁵ Alle karakterer er på samme tid mimetiske, tematiske og syntetiske, men forholdet mellom attributtene varierer. At en karakter er mimetisk innebærer at den er komponert av troverdige menneskelige aspekt; er det plausibelt at en karakter med *de* egenskapene og *det* utgangspunktet ville handlet slik i *den* gitte situasjonen.¹¹⁶ Den mimetiske dimensjonen kommer også til syne i noe så grunnleggende som navngiving. At karakteren er tematisk betyr at den gjennom ulike uttrykk alluderer til en etablert ide. Således kan navn også ha tematisk funksjon ettersom det kan være representativt for ideer assosiert med ordets betydning, eksempelvis John *Marcher*.¹¹⁷ Den *syntetiske* attributt betegner en karakters materiale, altså hvilke bestanddeler den er komponert av. Ettersom en karakters narrative funksjon avhenger av dens materiale, vil begrepet *funksjonell*¹¹⁸ heretter brukes om en karakters syntetiske kvalitet for enkelhetens skyld.

Phelan skiller mellom karakterers *dimensjon* og *funksjon*. Med begrepet dimensjon sikter Phelan til karakterers attributter, mens funksjon henviser til hvorvidt dimensjonene problematiseres i fortellingen. En karakters narrative funksjon vil med andre ord variere ut ifra forholdet mellom dens attributter. En karakter som er *tematisk* forankret, vil eksempelvis fremstå som en «type». Dens funksjon i fortellingen er å representere en idé eller klisjé. Den er *flat*,¹¹⁹ det vil si konstruert på én enkelt ide. Funksjonen til en karakter som er *mimetisk* forankret er å skape troverdighet og individualitet. Selv om karakteren har en bestemt *funksjon* når det kommer til fortellingens progresjon, er det viktig å ikke miste Phelans grunntanke av syne: at karakterer er mer enn konstruksjoner, de leses som «ekte personer» eller speilinger av mennesket.

¹¹⁴ Phelan, «Character in Fictional Narrative», 106.

¹¹⁵ Phelan, «Character in Fictional Narrative», 106.

¹¹⁶ Møller, «Karakter», 48.

¹¹⁷ Phelan, «Character in Fictional Narrative», 106.

¹¹⁸ Lis Møller anvender også dette begrepet i «Karakter», 47.

¹¹⁹ Edward Morgan Forster, *Aspects of the novel* (Harmondsworth: Penguin, 1962), 75.

Litteraturens unike evne til å gi leseren tilgang til en annen bevissthet er sentralt for oppbygningen av en karakters mimetiske kvaliteter: «Det er ikke minst muligheten for at se ind i, og med, de fiktive karakterer, der beforder vores indlevelse og tilskynder til at opfatte dem som mulige *mennesker*».¹²⁰ Dette er paradoksalt ettersom det nettopp er gjennom visse stilgrep at karakterene fremstår mimetiske. Enkelte narratologiske teknikker som *fokalisering*¹²¹ bidrar til en karakters mimetiske aspekt ettersom leseren får et innblikk i dens bevissthet.

3.7 Solstads poetikk – Nødvendigheten av å leve inautentisk

Solstad har gjennom hele sitt forfatterskap skrevet artikler om litteratur hvorav flere kommenterer hans eget skjønnlitterære prosjekt. Dette har utviklet seg til det som kan betegnes som en poetikk eller *filosofi*.¹²² Solstads poetikk kan sies å ha sitt opphav med debuten *Spiraler* i 1965. Novellesamlingen tematiserer betegnende aspekt ved modernismen, som et grunnleggende ubehag ved tingenes tilstand.¹²³ Men det er hovedsakelig gjennom sine artikler utgitt i samlinger i perioden 1981 til 2021 at Solstad formulerer sin poetikk. Disse samlingene består av hans viktigste foredrag, essays, artikler og debattinnlegg. Det er forfatteren selv som har satt sammen tekstene som er utgitt i totalt seks samlinger som til sammen utgjør et korpus på flere tusen sider.

Men hva kjennetegner Solstads poetikk? Den kan vanskelig oppsummeres med en enkelt setning ettersom den befatter seg med mange ulike temaer, men i hovedsak går den ut på å «forklare og fremme den egenartede formen for litteratur».¹²⁴ I likhet med modernistene var Solstad opptatt av å utfordre litteraturens grenser, og dermed formen. I artikkelen, *Norsk prosa – europeisk modernisme* (1966) viser Solstad til litteraturens potensiale, som han hevder er lite utforsket i norsk prosa:

Den tradisjonelle roman er kanskje mer enn noen annen litterær genre, bundet til en bestemt samfunnsstruktur og livsoppfatning. [...] Dens begrensning ligger i at dens funksjon ikke er relevant hvis samfunnets struktur forandrer seg, eller hvis ens egen livsoppfatning skiller seg kvalitativt fra samfunnets som helhet.¹²⁵

¹²⁰ Møller, «Karakter», 52.

¹²¹ Et abstrakt og romslig begrep for synsvinkel. Genette skiller mellom non fokalisering, ekstern fokalisering og intern fokalisering (sistnevnte er relevant hos Solstad). Genette, *Narrative Discourse*, 189.

¹²² Trygve Lavik anvender dette begrepet i artikkelen «Sartre og Solstad om rollespill og autentisitet», *Nordlit* (2005). I denne oppgaven vil jeg benytte begrepet poetikk i omtalen av Solstads artikler.

¹²³ Rottem, *Inn I Medietidsalderen*, bind 2, *Norges Litteraturhistorie*, 122.

¹²⁴ Hammer, *Anstendighet og revolt*, 15-16.

¹²⁵ Solstad, *Artikler om litteratur*, 15.

Artikkelen tar et oppgjør med den tradisjonelle borgerlige-roman og dennes begrensninger. Av artikkelsamlingene er det særlig den første samlingen *Artikler om litteratur 1966-1981* (1981) som er relevant i denne oppgaven. Her presenteres flere grunntanker i Solstads poetikk. Det er særlig artikkelen «Nødvendigheten av å leve inautentisk om Witold Gombrowicz» som er sentrale for oppgavens problemstilling.

Vi skal ta for oss hovedpunktene i «Nødvendigheten av å leve inautentisk» som formulerer Solstads identitetspoetikk, en gjennomgående grunntanke i hele hans forfatterskap.¹²⁶ I denne artikkelen som første gang sto på trykk i *Vinduet* 1968, gir Solstad en introduksjon til Witold Gombrowicz sitt forfatterskap og poetikk. Gombrowicz som levde i perioden 1904-1969 regnes som en av Polens mest betydningsfulle forfattere.¹²⁷ I artikkelen tar Solstad utgangspunkt i og dissekerer Gombrowicz's *Form-begrep*. Ifølge Solstad kan begrepet defineres slik: «Form er alt det som menneskene manifesterer seg gjennom; handlinger, ansiktsuttrykk, språk, institusjoner, bevegelser, kropp, ideer m.m.»¹²⁸ Et menneskes form vil derfor variere ut ifra de gitte situasjonene hen befinner seg i, og betinges av de andre som inngår i denne gitte situasjonen. Solstad følger opp dette med å si: «All den stund Formen blir noe mennesket tar på seg for å møte utfordringen fra noe som er der fra før av, bestemt av andre, blir mennesket aldri identisk med seg selv.»¹²⁹ Mennesket skal med andre ord *unngå* å definere seg med sin Form, de som gjør det lever ifølge Solstad (i forlengelse av Gombrowicz) et liv uten innsikt.

Den eneste muligheten man har til å leve et verdig liv er gjennom å skape distanse til måten man opptrer på i en gitt situasjon.¹³⁰ Dette er kun mulig dersom karakterene blir *bevisste på det* inautentiske ved sin egen eksistens:

Med bevisstheten frembringer han formen som begrenser ham gjennom erkjennelsen av hvordan de andre definerer ham, og gjennom bevisstheten forsøker han å frigjøre seg fra denne begrensning. Dette skjer ikke i en filosofisk tankeverden, men i den konkrete, hverdagslige kontekst helten befinner seg.¹³¹

¹²⁶ Trygve Lavik, «Sartre og Solstad om rollespill og autentisitet», Nordlit 17 (2005): 85, <https://doi.org/10.7557/13.1875>

¹²⁷ Store norske leksikon, «Witold Gombrowicz», av Ole Michael Selberg, 14.10.2023, https://snl.no/Witold_Gombrowicz

¹²⁸ Solstad, *Artikler om litteratur*, 127.

¹²⁹ Solstad, *Artikler om litteratur*, 128.

¹³⁰ Solstad, *Artikler om litteratur*, 128.

¹³¹ Solstad, *Artikler om litteratur*, 130.

Ettersom man hverken bør være identisk med sin Form eller kan frigjøre seg fra den, legger Solstad vekt på betydningen av å være en god *spiller*. Rettere sagt en spiller som er bevisst på sin rolle. Og som gjennom denne bevisstheten blir oppmerksom på vilkårene som er nødvendig for å leve et verdig liv.¹³² Dette gestaltes litterært gjennom det Solstad omtaler som *den inautentiske helt*,¹³³ en romanhelt som ikke lar seg identifisere med Formene.¹³⁴ Det er med andre ord dette Solstad mener med utsagnet: nødvendigheten av å leve inautentisk - en grunntanke i hans poetikk.

Solstad begrunner nødvendigheten for den inautentiske livsførselen med heltens innsikt i at frihet er uoppnåelig ettersom man defineres i forhold til andre. Det nærmeste man kommer frihet er ifølge Solstad en *frigjøring*: «Dette begrepet frigjøring møter oss i enhver situasjon gjennom bevissthet, innsikt og evne til manipulasjon.»¹³⁵ (Gombrowicz bruker ikke dette begrepet). Kort oppsummert handler artikkelen om menneskets, og i forlengelse av det, karakterers magre forutsetning for kontroll og frihet i en moderne tid. Det nærmeste man kan komme frihet er gjennom en frigjøring fra Formene. Dette kan kun oppnås dersom man er bevisst sin egen inautentisitet og ikke minst er en dyktig spiller.

3.8 Den eksistensielle grubler - Solstads «arketype»

Ensomhet som motiv gestaltes hovedsakelig gjennom karakterene i Solstads romaner. Dette er ikke atypisk i et litteraturhistorisk perspektiv ettersom karakterer gjerne brukes som formidlere i romanen. Det som er påfallende med Solstads romankarakterer er den tilbakevendende karaktertypen som er betegnende for forfatterskapet. Det er flere innen Solstad-forskningen som poengterer dette. I doktoravhandlingen *Tilbaketrekninga* (2011) skriver Geir Hjorthol følgende:

Eit slående trekk ved Dag Solstads romanar, heilt sidan *Irr! Grønt!* (1969), er den sterke *uroa* som pregar hovudpersonane. Kva botnar den i? Det varierer frå roman til roman, men generelt ser vi at den ikkje handlar så mykje om heltens private livssituasjon som dei samfunnsmessige vilkåra han lever under. Trass i at Solstads hovudpersoner kan synast trygt plasserte i si yrkesrolle (som forfattar, lærar, lektor, arkitekt, kemner, professor, bibliotekar, diplomat...), skal ein ikkje lese mange linjene før ein ser at det er noko som skurrar.¹³⁶

¹³² Solstad, *Artikler om litteratur*, 129.

¹³³ Et annet begrep for det jeg har valgt å omtale som *den eksistensielle grubler*

¹³⁴ Solstad, *Artikler om litteratur*, 129.

¹³⁵ Solstad, *Artikler om litteratur*, 139.

¹³⁶ Hjorthol, «Tilbaketrekninga», 9.

Hva er det som skurrer med Solstads hovedpersoner? Det virker å være enighet blant Solstads lesere om at hovedpersonene i forfatterskapet er komponert i samme bilde, *den eksistensielle grubler*. En karaktertype som er blitt et symbol for ensomhet i forfatterskapet. Denne karaktertypen rommer mye av motstanden som sekstiåttene hadde mot tidsånden på 90-tallet. En motstand som særlig preget Solstad som tidligere (m-l)'er og kommunist.

Ved å skape en karaktertype bygger Solstad en forventning hos leseren. Når *den eksistensielle grubler* figurerer i en roman forventer leseren en historie om eksistensielt ubehag og ensomhet. Ettersom Solstads romaner er karakterdrevet, bygges det også en forventning til hvordan hovedkarakteren skal være komponert. Ved å gjøre bruk av *den eksistensielle grubler* skriver Solstad seg inn i en litterær tradisjon i forlengelsen av de store modernistiske forfatterne som skapte outsider karakteren på 1900-tallet. Som det påfølgende tekstutdraget fra *Arild Asnes, 1970* viser er Solstad bevisst på outsider tradisjonen og forsøker aktivt å skrive seg inn i den:

Han hadde blitt forfatter fordi han var outsider. Og en outsider innen det borgerlige samfunn som hadde oppdratt ham. Men hvem skriver en outsider for? Naturligvis for andre outsiders, og hvor har outsiderne ansiktene sine vendt? Outsiderens ansikt er vendt mot dem som de er outsiders for. I dette tilfelle: Borgerskapet (eller kanskje bedre: småborgerskapet). Og hvor får en outsider språket sitt fra? Fra andre outsiders, fra outsider-tradisjonen, det dannes et outsider-språk, og dette outsiderspråk har preget litteraturen i Europa i det 20. årh.¹³⁷

Solstad har dog fordelene av å kunne betrakte modernismen som en isolert litterær epoke og dermed gjøre bruk av de mest outrerte attributtene ved karaktertypen i sine romaner.

Selv om hovedpersonene i 90-tallsromanene har ulike kvaliteter og attributter, tilhører de den samme karaktertypen. Dette skyldes en rekke komponenter, blant annet kjønn, alder, yrke og sinnsstemning. De er alle menn i respektable yrker (Professor Andersen, Bjørn Hansen, Elias Rukla og T. Singer) som midtveis i livet kjenner på en stigende fremmedfølelse. De preges av en tiltagende isolasjon som følge av resignasjon i møte med samfunnet. Dette er et trekk som blir stadig mer uttalt i Solstads romaner fra 1980- og 90-tallet.¹³⁸ Karaktertypen spiller også en rolle i romanenes komposisjon ettersom grubling over eksistensielle spørsmål har en narrativ fremdriftsfunksjon i verkene. Elias Rukla og T. Singer er begge middelaldrende, isolerte menn som preges av et meningsfravær. Solstads fremstilling av *den eksistensielle grubler* fremhever ensomheten som et sentralmotiv i forfatterskapet. I dette kapittelet er det redegjort for ensomhet

¹³⁷ Dag Solstad, *Arild Asnes, 1970* (Oslo: Oktober, 2004), 109.

¹³⁸ Krogstad, «Tid, landskap, erfaring», 291.

som både kulturelt og litteraturvitenskapelig begrep ved å foreta en etymologisk undersøkelse av begrepets opprinnelse og bruk. Det er etablert et begrepsapparat for de påfølgende analysene gjennom presentasjonen av Larsens litteraturstudie og innføringen i narratologiske begrep som vil være sentrale i karakteranalysene. Avslutningsvis i dette kapitlet er det redegjort for noen hovedpunkter innen Solstads poetikk og kjennetegnene ved *den eksistensielle grubler*, som er særlig relevant for analysen av *T. Singer*.

4. Analyse av *Genanse og verdighet* (1994)

Genanse og verdighet, først utgitt i 1994 skildrer en skjebnesvanger dag i livet til den middelaldrende lektoren Elias Rukla, som etter en særdeles mislykket norsktime mister besinnelsen over sin defekte paraply i skolegården ved Fagerborg videregående. Denne hendelsen markerer for ham et «ugjenkallelig fall» fra læreryrket og nærmest ut av samfunnet. Fallet leder til en selvransakelse av hans eget liv og avdekker Elias' fremmedgjøring overfor samtiden han lever i og menneskene rundt ham. Romanen er strukturert som én sammenhengende tekst uten kapittelinndeling. *Genanse og verdighet* forteller historien om en mann som midtveis i livet rammes av en stor krise, tilsynelatende forårsaket av en altomfattende ensomhet i møte med verden. Gjennom et tilbakeblikk utløst av Elias' fall skildres hans liv fra studietiden, hvor han blant annet blir kjent med vennen Johan Corneliusen, som kommer til å spille en sentral rolle i Elias' liv. Skildringen av dette uvanlige vennskapet fører romanen fremover. Etter hvert introduseres den ulykkelige kjærligheten til det som med tiden blir Elias kone, den vakre Eva Linde. Romanen preges av en implisert kultur -og samfunnskritikk som retter seg mot samtidens tap av dannelses; samtalen er død og intellektet tilsidesatt til fordel for dyrkelsen av en massekultur. *Genanse og verdighet* regnes som Solstads internasjonale gjennombrudd og romanen er oversatt til over tyve språk.¹³⁹ Den ødelagte paraplyen har blitt et ikonisk bilde, ikke kun som motiv på romanens smussomslag, men som en Solstad-klisje.

4.1 Romanens oppbygning

Genanse og verdighet (1994) er en roman fortalt i et tredjepersonsperspektiv, men med en intern fokalisering som ligger tett på hovedpersonen Elias Rukla. Hele handlingsforløpet utspilles i løpet av noen timer en oktoberdag i Oslo på 1980/90-tallet. Romanen starter idet Elias forlater sitt hjem for å begynne arbeidsdagen, og avsluttes et par timer senere i Oslos gater hvor han vandrer opprørt omkring. Romanen er konstruert rundt en analepse som er plassert mellom de to nåtidsplanene i fortellingen, den utgjør hoveddelen av romanen. Analepsen skildrer sentrale hendelser i Elias' liv fra studietiden og frem til fortellingens sanntid.

I romanens første del (fortalt i nåtid) introduseres Elias og hans kone Eva Linde, et ektepar som preges av fordums lykke. Videre følger leseren Elias i en norsktime ved Fagerborg videregående skole, hvor han underviser Henrik Ibsens stykke *Villanden* for avgangsklassen. I løpet av denne timen blir leseren kjent med Elias' indre, for samtidig som det foregår hendelser på handlingsplanet i romanen (selve undervisningen) er det lengre tekstutdrag av fri indirekte

¹³⁹ Store norske leksikon, «Dag Solstad», av Per Thomas Andersen, 19.10. 2023, https://snl.no/Dag_Solstad

tale der Elias betrakter sine elever og sin egen rolle som underviser. Når timen avsluttes, forlater Elias skolen i en oppjaget tilstand. Når han kommer ut i skolegården forsøker han, forgjeves, å slå opp paraplyen sin, men den vil ikke åpnes. Som følge av dette mister han kontrollen og slår paraplyen i stykker mot en drikkefontene mens han skriker ukvemsord til elever som betrakter dette opptrinnet. Etter utbruddet vandrer Elias retningsløst gjennom byen og tenker på hvordan han skal fortelle sin kone at han trolig har mistet jobben.

Slik ledes romanen over i analepsen som tar oss tilbake til Elias' studietid. Tilbakeblikket starter i 1966 og avsluttes på nåtidsplanet i romanens nest siste side. Romanen har det som må betegnes som en åpen slutt: «Hvordan skulle det da gå med hun som var hans kone? Hun som nettopp hadde begynt på en tre-årig utdanning ved Sosialhøgskolen, og som var avhengig av hans inntekt? Dette betyr jo at det er slutt nå, tenkte han».¹⁴⁰ Leseren får ikke vite konsekvensene av Elias' utfall i skolegården og heller ikke Evas reaksjon på dette.

4.2 Elias Rukla

Egentlig var han en litt fordrunken lektor i 50-årsalderen, med en kone som hadde est litt for mye ut, og som han spiste frokost med hver morgen. Også denne høstdagen, en mandag, i oktober, som han da han satt ved frokostbordet, med lett verkende hode, ennå ikke visste skulle bli den avgjørende dagen i hans liv.¹⁴¹

Slik introduseres Elias Rukla, som er hovedkarakteren i *Genanse og Verdighet* (1994). Med denne ene setningen har Solstad tegnet et bilde på en tilværelse preget av forfall. Elias er ikke bare midtveis i livet, det vil si middelaldrende, han er i bakrus. Hans kone har blitt tykk og årstiden varsler om ytterligere avblomstring. Et slikt anslag understreker karakterens posisjon i romanen, det er Elias Rukla som står i sentrum i dette narrative. Men hvem er Elias Rukla? Og hvorfor preges han av en dyp ensomhet? I løpet av romanen blir vi kjent med denne lett alkoholiserede lektoren som underviser i Norsk ved Fagerborg videregående skole på sitt femogtyvende år og som viser seg å være fundamentalt ensom.

Genanse og verdighet er en realistisk roman som er plassert i et non-fiktivt forelegg. Romanens realisme underbygges også av karakterkonstruksjonen, som paradoksalt nok tillegger Elias mimetiske egenskaper. Solstad har vært kjent for å anvende typiske norske mannsnavn og etternavn når han konstruerer sine hovedkarakterer, eksempelvis: Bjørn Hansen, Professor Andersen, Gymnaslærer Pedersen og Arne Gunnar Larsen. Dette skaper et element av alminnelighet ved karakterene, et trekk som ofte står sentralt i Solstads narrative.

¹⁴⁰ Dag Solstad, *Genanse og verdighet* (Oslo: Oktober, 2013), 152.

¹⁴¹ Krogstad, «Tid, landskap, erfaring», 5.

Hovedkarakterenes «alminnelighet» er faktisk gjerne selve essensen i fortellingene. Navnet Elias Rukla må derimot betegnes som nokså spesielt og avviker fra de typiske sen-navnene som Solstad så hyppig anvender. Dette er dog ikke den første karakteren med et uvanlig navn i Solstads litterære univers både Fjord og T. Singer må betegnes som nokså atypiske navn. Men har navnet *Elias Rukla* en funksjon utover de mimetiske egenskapene det tillegger karakteren?

Det norske navnet Elias er en latinisering av det hebraiske *Elijah* som skaper en umiddelbar referanse til den vandrende Profeten Elias som levde 800 fvt.¹⁴² Navnet har en tydelig tematisk funksjon ettersom det alluderer til en allmenn kjent figur, attpåtil en forkynner. Det er imidlertid spekulativt å påstå at Solstad har tillagt navnet noen tematisk funksjon som skal henspille på karakterens ensomhet. Det er snarere en indikasjon på at Solstad «borer dypt i vår kollektive kulturarv»,¹⁴³ og en bruk av bibelsk symbolikk i romanen. Etternavnet Rukla kan derimot si noe om isolasjon og fellesskap. Solstad har uttalt at Rukla er navnet på en bekk som renner gjennom Sandefjord (Solstads fødeby) og at det var her han hentet navnet fra.¹⁴⁴ Men ordet kan også skape assosiasjoner til substantivet *røkla*, som betyr *resten*. Om Elias skal betraktes som «en av røkla» slik Syéd fastslår¹⁴⁵ eller om han er avskåret fra røkla er ikke implisert, men navnet er knyttet til en idé om et fellesskap og inngår dermed som et tematisk attributt hos karakteren.

Til tross for at romanen er fortalt fra et tredjepersonsperspektiv ligger fokaliseringen tett på Elias, noe som gjør at romanen oppleves som en førstepersonsfortelling. Dette forsterkes ytterligere ved Solstads bruk av fri indirekte tale, dette er særlig påtagende i romanens analepse bestående av én lang erindring. Slike lengre tankestrømmer er et gjennomgående grep hos Solstad. Dette skaper distanse til forfatterstemmen, og bidrar til at flere av hans romaner også oppleves som førstepersonsfortellinger. Dette forsterkes av at romanene foregår på et realistisk sted og at karakterene fremstilles som «ekte personer». Elias Rukla er konstruert med samme fasetter og trekk som de øvrige 90-talls karakterene til Solstad, han er en *eksistensiell grubler*. Elias' grublerier spisser seg til i takt med handlingens fremdrift. Han spekulerer på slike ting som: «Hvorfor kan ikke det grunnleggende spørsmål stilles lenger?».¹⁴⁶ Spørsmål som dette har en narrativ funksjon i romanen. Gjennom å fremstille Elias som en grubler iscenesetter Solstad ensomheten i romanen.

¹⁴² Store Norske Leksikon, «Elia (profet)» av Bente Groth, 1.09.2023, https://snl.no/Elia_-_profet

¹⁴³ Syéd, «Undergrumset i kulturen», 174.

¹⁴⁴ Van Der Hagen, *Uskrevene memoarer*, 70.

¹⁴⁵ Syéd, «Undergrumset i kulturen», 174.

¹⁴⁶ Solstad, *Genanse og verdighet*, 115.

4.3 *En offentlig oppdrager* - den utvalgte enetilstanden

Elias' yrke tillegges svært stor betydning i romanen, og er med det en sentral identitetsmarkør for karakteren. Det er først på side 46 at Elias introduseres med navn, før dette har fortelleren kun henvist til ham som lektor. Noe som vil si at i en tredjedel av romanen har hovedkarakteren kun vært kjent for leseren i form av sitt yrke. Viktigheten av dette understrekes gjentatte ganger i romanen: «I 25 år hadde han jamnt og trutt forsøkt å *fylle sin livsoppgave*, som en uanselig og stillferdig lektor, og til en nokså nødtørftig lønn.»¹⁴⁷ Elias betrakter det som intet mindre enn sin *livsoppgave* å oppdra den kommende generasjonen borgere. Ensomhet gestaltes gjennom Elias' rolle som lektor ved at han får en «unik» funksjon i fortellingen. Han er *utvalgt* som offentlig oppdrager i det norske skolevesen. På grunn av dette tegnes det et skille mellom Elias og *de andre* i romanen, som er representert ved hans elever. Denne rollen er ikke minst enestående på grunn av Elias' syn på samtiden, han er et talerør som belyser det han anser for å være tidsåndens kulturkonservatisme og ringakt for klassisk dannelse. Elias opplever at han er alene om denne innsikten og ikke minst om sorgen over tapet av den intellektuelle samtalen.

I egenskap av lektor-rollen kan Elias sies å representere den utvalgte enetilstanden. Dette motivet kjennetegnes som nevnt ved at tilstanden ikke lar seg formidle, ettersom den utvalgtes språk er mangelfullt: «Men det lå i sakens natur at hans veltalenhet og inspirasjon ingen mulighet hadde til å vekke hans elever, for de hadde jo ingen forutsetninger for å forstå ham.»¹⁴⁸ Språket virker som grensemarkør for Elias' mulighet til å formidle enetilstanden. Elevene har ingen forutsetning for å forstå Elias fordi hans erfaringer ikke lar seg formidle. Enetilstanden kommer til uttrykk gjennom hans mangelfulle språk:

Nei, fortvilelsen skyldtes ikke utelukkende at han ikke fant de ord han søkte etter, og som han mente var så nære, men når han skulle hente dem fram, og uttale dem, så var de der ikke, bare en nokså ubrukbar, ja elendig erstatning, som for så vidt kunne likne, men ikke i det hele tatt var det han hadde søkt og også ment å ha funnet.¹⁴⁹

Den manglende forståelsen mellom elevene og Elias skyldes ikke utelukkende hans rolle, men også en generasjonskonflikt. Det tegnes en avgrunn mellom Elias og elevene som speiler skillet mellom Elias og verden. Han opplever at han ikke lenger har «noe å si» til samtiden fordi han ikke kjenner noen tilhørighet til den. Det finnes ikke en plass for han i *dette* samfunnet, og karakterens dype behov for en felles tilhørighet oppfanges ikke av fellesskapet som omgir ham.

¹⁴⁷ Solstad, *Genanse og verdighet*, 116. Egen uth.

¹⁴⁸ Solstad, *Genanse og verdighet*, 20-21.

¹⁴⁹ Solstad, *Genanse og verdighet*, 34.

Skal vi tro Solstads samfunnskritikk skyldes dette blant annet samtidens brudd med den klassiske dannelsen.¹⁵⁰

Rollen som utvalgt er ensom fordi man er et symbol for fellesskapet fremfor å være en del av det. Ifølge Larsen er «Den utvalgte i selve utgangpunktet uden for fælleskapet, men er dog et tegn for det».¹⁵¹ Lektor Elias Rukla er et symbol på samfunnets forfall i *Genanse og verdighet* ved gestaltningen av: «følelsen av lammelse som kan ramme individet i det norske sosialdemokratiet».¹⁵² Noe som regnes som et sentralt tema i forfatterskapet til Solstad. I rollen som utvalgt gestalter Elias ensomhet og apati på et *generelt* nivå i form av å representere et tegn for fellesskapet. Han er Solstads tidsvitne og talerør. Larsens litterære eksempel på den utvalgte enetilstanden er som vi har sett i kapittel 3. Dante Alighieri, men til forskjell fra Dante har Elias selv påtatt seg den utvalgte rollen. Det er ham selv som definerer sin oppgave til å være mer enn «kun» en lærer for sine elever:

Hans oppgave var simpelthen ikke å holde inspirerende utlegninger over de store diktverk i den nasjonale kulturen, hans oppgave var ganske enkelt med dette klasserom som ramme gjennom et visst antall gjentatte timer ukentlig i tre år, å forme disse sine umodne elever til å forstå visse forutsetninger som denne nasjonen, og denne sivilisasjonen, bygger på, og som både han, den voksne læreren, og de, de unge temmelig forvirrede og uferdige elever, var en del av.¹⁵³

Likheten mellom Elias og Dante er deres representative rolle på vegne av et fellesskap, ikke læregjerningen (Dante er jo Vergils elev). Rollen som lektor er som nevnt en sentral identitetsmarkør for Elias Rukla, men den dannes med utgangspunkt i fellesskapet som han befinner seg på utsiden av. Den utvalgte enetilstanden virker selvforsterkende på Elias' ensomhet ettersom «subjektivering og refleksjon af stigende radikalitet peger mod identitetsdannelse i forhold til andre».¹⁵⁴ Elias opplever et *jeg* adskilt fra et samlet og vekselvis truende *de*.

Det er elevene som representerer dette *de* som skaper en følelse av utenforskap og fremmedgjøring i romanen. Elias opplever en unaturlig sterk motstand fra dem, og registrerer en endret holdning mot ham som underviser:

¹⁵⁰ Kjell Arnold Nyhus, «Tomhet, ensomhet og meningsbegjær: Dag Solstads forfatterskap med utgangspunkt i romanen T. Singer», *Prismet* 52, no.4 (2001): 147.

¹⁵¹ Nyhus, «Tomhet, ensomhet og meningsbegjær», 54.

¹⁵² Bjerck Hagen, m.fl., «Redaksjonelt», 6.

¹⁵³ Solstad, *Genanse og verdighet*, 21.

¹⁵⁴ Larsen, *Mutters Alene*, 42.

Det slo ham atter en gang hvor fiendtlig innstilt de var til ham [...] Det var fra dem som gruppe han fornemmet den massive motviljen som strømmet ut fra kroppene deres. Hver for seg kunne de være riktig så hyggelige, men sammen, plassert slik som nå, på pultene sine utgjorde de en strukturell fiendskap, rettet mot ham, og alt han sto for.¹⁵⁵

Gjennom bruken av fri indirekte tale opplever leseren det samme ubehaget som Elias. Den kollektive motstanden elevene som gruppe utgjør overfor ham virker truende. Elias' fremmedgjøring fremheves i klasseromsscenen. Ensomhet gestaltes ved Elias' følelse av utenforskap, men det kan argumenteres for at dette er en grunnstemning ved karakteren gjennom romanen. Det er i situasjoner der individet utpekes fra kollektivet at ensomhetsmotivet blir tydelig i tråd med Larsens teori om enetilstanden, jamfør Dantes vandring gjennom underverdenen.

Elias Rukla er konstruert av en rekke mimetiske, tematiske og funksjonelle attributter. Å være lektor er et *funksjonelt* attributt hos Elias ettersom hans rolle spiller en bestemt narrativ funksjon i romanen. Det er dette som er opptakten til romanens igangsettende begivenhet; Elias' *fall*, forårsakes av den defekte paraplyen i skolegården. Det er åpenbart ikke den defekte paraplyen som får Elias til å miste kontrollen, den blir snarere symbolet på hans «meningsløse» tilstand som offentlig oppdrager i det Norske skoleverket. Gjennom norsktime har det bygd seg opp en uvilje i Elias som kulminerer idet paraplyen ikke vil åpne seg:

Han slo den opp, men den virket ikke [...] Da prøvde han å trekke opp paraplyen ved egen kraft, men heller ikke det hjalp, paraplyen strittet imot, slik at han bare så vidt greide å få den til å vie seg ut, og bare det var et svare strev å få til. Da brast det for ham. Han sto ute i skolegården på Fagerborg videregående skole, i friminuttet, og forsøkte å få opp sin paraply. Men så fikk han det ikke til. Rundt om ham sto skolens elever i hundrevis og noen av dem måtte ha sett på ham. Nå var det nok! Han gikk raskt bort til vannfontenen, og dengte paraplyen mot den i vilt raseri. Han slo og slo paraplyen mot vannfontenen, og han kjente at metallet i stanga begynte å bli mørt, og at spilene knakk. Det gledet ham, og han slo og slo.¹⁵⁶

Denne scenen er romanens igangsettende begivenhet ettersom den leder til Elias' vandring gjennom Oslos gater hvor tanken på hvordan han skal fortelle om denne hendelsen til sin kone plutselig slår ned i ham. Dette setter i gang romanens tilbakeblikk, som utgjør resten av handlingen. Romanen er i sin helhet konstruert rundt denne scenen. «Tar du livsløgnen fra et gjennomsnittsmenneske så tar du lykken fra ham med det samme»,¹⁵⁷ heter det i Henrik Ibsens

¹⁵⁵ Solstad, *Genanse og verdighet*, 7.

¹⁵⁶ Solstad, *Genanse og verdighet*, 39-40.

¹⁵⁷ Solstad, *Genanse og verdighet*, 9.

Villanden (1885) og det er nettopp det som skjer med Elias denne dagen. Elias' funksjonelle formål avløser den utvalgte enetilstanden ettersom hans fall markerer en slutt på hans virke som lektor: «Men en ting sto klart for ham, og det var at dette var slutten på 25 års virke som offentlig oppdrager i den norske skole». ¹⁵⁸ Denne hendelsen fører Elias ut på en vandring som leder ham over i en annen enetilstand og som har en bestemt tematisk funksjon for karakteren.

4.4 Le promeneur solitaire- den utstøttes enetilstand

Elias Rukla preges av et vedvarende ubehag overfor den verden han lever i. Dette ubehaget etablerer Solstad alt i romanens anslag: «Som hver dag var han påpasselig med å ha på seg funklende ren skjorte, noe som lindret det ubehag han ikke kunne fri seg fra å kjenne ved å måtte leve i denne tid og under disse betingelser». ¹⁵⁹ Elias virker å befinne seg utenfor fellesskapet fra start, men som følge av sitt «fall» blir han *utstøtt*. Den utstøtte enetilstanden betegner en som er «stødt ud af det samfund han ikke vil repræsentere». ¹⁶⁰ Elias' utstøtelse er i likhet med Rousseau (Larsens eksempel på den utstøtte enetilstand) til dels ufrivillig og til dels selvvalgt. På den ene siden føler Elias seg som en utstøtt overfor sin samtid. Dette skyldes samfunnets manglende evne til å tale *direkte* til ham:

Hverken TV eller aviser formådde å stimulere ham lenger. Hvorfor de ikke gjorde det, hadde han vanskelig for å gi et fornuftig svar på. Gang på gang sa han til seg selv: Det er da ikke så ille. Avisene har jo både nyheter og kulturstoff, hva er det jeg bærer meg for egentlig? [...] Men når han morgenen etter åpnet en avis kjente han på den samme følelsen av å være satt utenfor. [...] Men var det noe å bære seg så fryktelig over da, at han ikke lenger hadde noen glede av aviser og TV? For Elias Rukla var det det, for det preget hans daglige sinnsstemning, ja, hele hans grunnstemning som samfunnsmenneske, og det i urovekkende grad. At det avisene slo opp som enestående, sensasjonelt, viktig, bemerkelsesverdig, ikke møtte noen gjenklang hos ham, men tvert imot det stikk motsatte, at han enten fant det totalt likegyldig, totalt fremmed, eller til og med motbydelig dumt, gjorde ham, når dette gjentok seg dag etter dag, måned etter måned, år etter år, rett og slett sørgmodig. [...] Han opplevde det som om han ikke lenger maktet å følge med i sin egen samtid, og intet menneske har noen gang opplevd det uten å kjenne på sorg, kanskje også sinne. ¹⁶¹

Ensomhet gestaltet som et negativt motiv gjennom den ufrivillige utstøtelsen. Denne *vonde* ensomheten er situasjonsbestemt, og oftest frembrakt av melankoli eller arbeidsløshet. ¹⁶² Motivet slik det opptrer i *Genanse og verdighet* er ikke knyttet til Elias' arbeidsløshet ettersom

¹⁵⁸ Solstad, *Genanse og verdighet*, 40-41.

¹⁵⁹ Solstad, *Genanse og verdighet*, 5.

¹⁶⁰ Larsen, *Mutters Alene*, 7.

¹⁶¹ Solstad, *Genanse og verdighet*, 113.

¹⁶² Svendsen, *Ensomhetens filosofi*, 109.

romanen er tilbakeskuende og dermed betegner tiden før hans «fall» fra læreryrke. Det er plausibelt å knytte den vonde ensomheten til melankolien som preger Elias Rukla. Hans ufrivillige utstøtelse virker selvforsterkende på Elias, den har ført til en apati som gjør at han melder seg gradvis «helt ut» av samfunnet dette er et fellestrekk for hovedkarakterene i Solstads 90-talls romaner.¹⁶³

Elias «fall» kan derimot leses som en løsrivelse fra det samfunnet han «ikke lenger ønsker å representere»: «Fri, endelig fri, vekk fra dem!».¹⁶⁴ Elias' flukt fra skolegården kan sammenlignes med Jean-Jacques Rousseaus frivillige flukt slik den skildres i den biografiske romanen *Les Rêveries du promeneur solitaire* (1782). Riktignok vandrer Elias Rukla gjennom et urbant bylandskap, men hans vandring kan likefullt betraktes som en «sosial isenesettelse af ensomheten».¹⁶⁵ Elias fremstilles som en *le promeneur solitaire*. Dette tilføyer karakteren en tematisk dimensjon ettersom *den ensomme vandreren* er et etablert motiv i litteraturen. Dette er et eksempel på hvordan ensomhet gestaltes på et generelt nivå i romanen. Den utstøtte tilstanden er forankret i karakterens kropp og språk. Vandringen er en kroppsliggjøring av språket – den virker derfor utløsende på karakterens subjektive refleksjon over enetilstanden. Ifølge Larsen er ethvert forsøk på refleksjon over enetilstanden en sosial handling som virker selvoppløsende,¹⁶⁶ det er paradoksalt. Larsen refererer til tekster skrevet i første person når han hevder dette, og det er dermed ikke tilfellet med Elias Ruklas ensomhet, som vedvarer på tross av refleksjonen.

Den utstøtte enetilstanden gestaltes gjennom Elias' manglende ytringsevne og språkløshet: «Han hadde ikke lenger noe å si, og det virket heller ikke som det var noen andre i hans omgangskrets, eller kulturelle sjikt, som lenger hadde noe å si».¹⁶⁷ Språklige begrensninger er betegnende for enetilstanden, og mangelen på en samtalepartner virker å være en av grunnene til Elias' manglende ytringsevne. I mangelen på en samtalepartner blir Elias sittende alene om kveldene og snakke med seg selv: «Det verste var at han syntes han ikke hadde noe å si lenger. Bare til seg selv. En epoke hadde gått under, og han satt her og snakket med seg selv».¹⁶⁸ Under disse nattlige seansene hjemme i Elias' leilighet er han ofte alkoholpåvirket. Det økte alkoholinntaket kan trolig sees i sammenheng med den tiltagende ensomhetsfølelsen:

¹⁶³ Ole Nygaard, «Solstads Singer – Omfavnelsen av tomheten», *Dyade* 31 no.4 (1999): 15.

¹⁶⁴ Solstad, *Genanse og verdighet*, 41.

¹⁶⁵ Larsen, *Mutters Alene*, 57.

¹⁶⁶ Larsen, *Mutters Alene*, 57.

¹⁶⁷ Solstad, *Genanse og verdighet*, 127.

¹⁶⁸ Solstad, *Genanse og verdighet*, 118.

Det hadde blitt en vane som virket beroligende på ham, han trengte den stunden helt for seg selv, med sine akevitter og øl. For det hadde skjedd noe med ham som han hadde vanskelig for både å forstå og forsone seg med. Og det var en gradvis tiltagende følelse av å være samfunnsmessig satt ut av spill.¹⁶⁹

Elias' misbruk er nærmest å regne som et attributt hos ham ettersom det er den første opplysningen leseren får om karakteren, jamfør «en litt fordrunken lektor i 50-årsalderen». Fremstillingen av Elias som tørst har en tematisk funksjon ved at det understreker hans ensomhet ytterligere. Solstad skriver seg med dette inn i en veletablert trope om alkohol og ensomhet som har eksistert både i litteraturen og billedkunsten opp gjennom historien, særlig det i 19. og 20. århundre med *den plagede kunstneren*.

4.5 Den tilfeldige ensomme – et mimetisk attributt

Det ubehaget som skildres i *Genanse og verdighet* (1994) er påtrengende, men nokså diffust beskrevet av Solstad. Det finnes ikke én klar årsak til Elias' tilstand, det er snarere en rekke faktorer som i fellesskap utgjør ubehaget han føler på. Dette ubehaget er en del av Solstads kultur -og samfunnskritikk, men romanen skisserer mer enn fremmedgjøring i møte med et moderne samfunn. Solstads karaktertype slik den gestaltes ved Elias Rukla og T. Singer belyser sentrale aspekt ved menneskets eksistensielle ensomhet. Den *tilfeldige enetilstanden* betegner en allmennopplevd ensomhet som oppstår uten årsak, med andre ord den eksistensielle ensomheten alle mennesker rammes av.¹⁷⁰ Den tilfeldige enetilstanden gestaltes på formnivå gjennom den nevnte fokaliserings og Solstads bruk av fri indirekte tale, som forsterker den klaustrofobiske følelsen karakteren stadig preges av.

Det eksistensielle ubehaget er en grunnstemning hos Elias, men er særlig uttalt i enkelte scener i romanen. Det dreier seg da om (tilsynelatende) tilfeldige øyeblikk slik som norsktimen. Elias' tanker vandrer ubevisst fra undervisningen og til refleksjoner over hans egen livssituasjon. Dette kan minne om den frie bevissthetsstrømmen slik vi kjenner den fra Proust-eksempelet til Larsen.¹⁷¹ Analepsen som er en lang erindring oppleves organisk, som en refleksjon over den tilstanden Elias er rammet av. Ifølge Larsen oppstår den tilfeldige enetilstanden på grunn av manglende eller mislykket kontakt med andre mennesker.¹⁷² Dette er

¹⁶⁹ Solstad, *Genanse og verdighet*, 111.

¹⁷⁰ Larsen, *Mutters Alene*, 69.

¹⁷¹ Molly Blooms erindring i James Joyces roman *Ulysses* (1920) mens hun ligger i sengen tidlig om morgenen i Dublin.

¹⁷² Larsen, *Mutters Alene*, 69.

en enetilstand som verken er tid eller stedfestet, men som ofte illustreres gjennom byens paradoksale ensomhet i litterære fremstillinger. Ensomheten kan oppstå i et byrom eller i en folkemengde og skyldes ikke isolasjon, men mangelfull tilknytning til de rundt.

Han kjente seg ensom, enda Johan Corneliussen hele tida hadde vist ham stor generøsitet, i all sin lykke, og indirekte hadde brukt hele kvelden på å fortelle ham, ja forsikre ham, og henne, om at deres vennskap hadde så stor verdi for ham, at selv ikke kjærligheten og dens gjenstand skulle komme i veien for det [...].¹⁷³

Som det kommer frem av eksempelet, oppstår ensomheten tilfeldig hos Elias i denne episoden. Den tilfeldige enetilstanden slik den gestaltes hos Elias er beslektet med den *flyktige ensomheten* slik vi kjenner den fra Zimmerman; en ensomhetsfølelse som er forbigående og ikke har opphav i en spesifikk hendelse.¹⁷⁴ *Den eksistensielle grubler* er fundert på en slik flyktig og tilfeldig ensomhet. Den tilfeldige enetilstanden slik den kommer til uttrykk i *Genanse og verdighet* er på samme tid generell og individuell. Den er generell i form av å gestaltes som en idé om den eksistensielle grubler samtidig som den også skildrer en menneskelig erfaring som oppleves svært ulik fra person til person. Den tilfeldige ensomheten kan betraktes som en del av Elias' mimetiske dimensjon, dens allmennmenneskelige karakter bidrar til Elias' troverdighet som et *ekte* menneske.¹⁷⁵

4.6 Relasjoner

Som vi har sett gjennom de foregående kapitlene er ikke isolasjon en nødvendig forutsetning for enetilstanden. Det samme gjelder ensomhet. Den emosjonelt ensomme er alene *på tross av* sitt sosiale nettverk. Det skyldes at den ensomme mangler en nær relasjon.¹⁷⁶ Dette betegner Elias' ensomhet ettersom han har et sosialt nettverk, men opplever å være på utsiden av fellesskapet. Relasjoner har en helt bestemt funksjon i romanen, da de i stor grad iscenesetter Elias' utenforskap.

Eva og Johan er *funksjonelle* for iscenesettelsen av Elias' fremmedfølelse og isolasjon. Denne funksjonen er særlig uttalt i første halvdel av romanen, da Eva fortsatt er Johans kone: «På en måte kjente han seg som en *inntrenger*, og etter som timene gikk, gjorde han flere ganger mine til å reise seg og si takk for i kveld, for å la de to elskende få være alene, som seg hør og

¹⁷³ Solstad, *Genanse og verdighet*, 72.

¹⁷⁴ Svendsen, *Ensomhetens filosofi*, 30.

¹⁷⁵ Phelan, «Character in the fictional narrative», 106.

¹⁷⁶ Weiss sitert hos Svendsen, *Ensomhetens filosofi*, 31.

bør.»¹⁷⁷ Tekstpassasjen er et eksempel på hvordan Solstad bruker bipersonene Eva og Johan til å konstruere Elias' karakter, særlig hans mimetiske dimensjoner ettersom følelsen av å være en *inntrenger* i en slik trekant konstellasjon bestående av ett parr kan betegnes som allmennmenneskelig. Elias' manglende evne til å knytte nære relasjoner og hans følelse av utenforskap er sentrale årsaker til den *tilfeldige* ensomheten han rammes av. Som litterært motiv uttrykkes ensomhet autonomt i romanen, den presenteres nærmest som et eksistensvilkår. Elias' «subjektive» opplevelse av ensomheten er derimot negativt ladet og tillegger romanen et tragisk aspekt i form av Elias' skjebne.

4.6.1 I *skyggen* av Johan Corneliussen

Det eneste vennskapet som introduseres i romanen er det mellom Elias og Johan Corneliussen som omtales som Elias' «bestevenn».¹⁷⁸ Vennskapet med Johan er av stor verdi for Elias fordi han opplever en tilhørighet og et fellesskap han tidligere ikke har kjent på når han er sammen med Johan. Gjennom analepsen tegner Solstad et bilde av deres betydningsfulle vennskap. Elias' *fascinasjon* for Johan er påfallende, og virker å danne fundamentet i vennskapet mellom dem:

Det lar seg ikke nekte for at Elias Rukla beundret sin venn. Rett nok prøvde han å skjule dette, for vennen, og for de andre, men om det lykkes er et åpent spørsmål. Men for seg selv skjulte han det ikke. Han var fullt på det rene med at han beundret sin uadskillelige venn, og at han rent ut sagt var stolt over å kunne være sammen med ham støtt og stadig, ja, så nært, at når de andre fikk øye på Elias, så så de seg rundt for å se om ikke Johan Corneliussen også var der.¹⁷⁹

Elias er stolt over å bli *sett* som Johans venn. Elias begjær etter å være i Johans krets kan leses som et *mimetisk begjær*. Det vil si at det er en annens begjær som blir forutsetningen for ens eget.¹⁸⁰ I dette tilfellet er det *de andres* begjær etter Johan som trekker Elias mot det som med tiden skal bli hans nærmeste venn: «De lyttet til hans argumenter, og det var åpenbart at de likte å være i nærheten av ham og høre på det han sa».¹⁸¹ Elias' ønske om å være en del av denne kretsen rundt Johan Corneliussen oppstår på grunn av Johans posisjon i denne kretsen. Han beskrives som en anfører som de andre ser opp til. Begjæret etter å bli kjent med Johan er også

¹⁷⁷ Solstad, *Genanse og verdighet*, 71. Egen Uth.

¹⁷⁸ Solstad, *Genanse og verdighet*, 47.

¹⁷⁹ Solstad, *Genanse og verdighet*, 59.

¹⁸⁰ Synne Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede: Om Solstad, Proust og kjærligheten», *Agora* 41, no.1 (2023): 45, <https://doi.org/10.18261/agora.41.1.3>. Det er gjort flere lesninger av det mimetiske begjær hos Solstad av (eks Per Bjørnar Grande *Edda* 4, 1995)

¹⁸¹ Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede», 49.

basert på potensialet for hva det kan gjøre med Elias' egen verdi: «fordi det alt nå forekom Elias Rukla at å være på talefot med Johan Corneliusen måtte berike ens liv». ¹⁸² Elias' fordeler av å være Johans venn er med andre ord mange. Det er dog ikke like klart hva slags utbytte Johan får av Elias' vennskap, men det kan forklares med det *mimetiske begjæret*. Elias påtagende beundring og dyrkelse av Johan virker validerende på Johans selv. Med andre ord er det Elias begjær mot vennen som virker forlokkende på Johan.

Relasjonen til Johan preges av en ujevn maktbalanse, hvor Elias virker å være en *biperson* ikke bare overfor Johan, men også i sitt eget liv, som er konstruert rundt vennen. Solstads rollespill-poetikk er implisert i romanen, noe som også blir åpenbart for Elias i det øyeblikket han innser Dr. Rellings rolle som biperson i *Villanden*. Denne plutselige innsikten i dramaet kan leses som Elias' innsikt i sitt eget liv og rollespill. Elias har dog mislyktes totalt i å leve *inautentisk* i tråd med Solstads egen poetikk ettersom han ikke har vært bevisst på rollen han har spilt overfor Johan, Eva og det øvrige samfunnet. Innsikten i dette blir derfor katastrofal for Elias' del. Ujevnheten mellom Elias og Johan er tydelig både på diskursnivå og på *spenningsnivået* mellom forteller og leser. ¹⁸³ Elias er bevisst på denne ujevnheten mellom dem, men finner den tilsynelatende ikke særlig problematisk. Det fremstår på dette tidspunktet i romanen som helt naturlig at det forholder seg slik:

Så sniker jeg meg inn i en kvinnes slumrende tilstand som den skyggen av Johan Corneliusen jeg er. Og dette tenkte han uten bitterhet, men som en konstatering av de faktiske forhold, for dette var nå engang de omstendighetene hans liv ble levd under, og i det store og hele syntes Elias Rukla, den gang, i 1974, at han levde et så rikt liv som man med rimelighet kunne forvente at en skulle leve [...] ¹⁸⁴

At Elias er en *skygge* eller snarere en kopi av Johan er for ham selv kun en «konstatering av de faktiske forhold», men på leseren virker vennskapet simulert. Relasjonen er preget av en inautentisitet som er tydelig for leseren gjennom hele romanen. Vennskapet til Johan kontrasterer Elias' ensomhet, ettersom dette tilsynelatende begrensede vennskapet er den nærmeste relasjonen Elias' har. Det er av den grunn desto mer effektivt når Johan brått og uventet forlater fortellingen idet han flytter til New York og lar Elias bli igjen hos sin familie.

Vi kan si at vennskapet følger et typisk *Solstadsk vennemønster* eller trope der «den innadvendte, lett grublende Elias Rukla går inn i et mimetisk forhold til den utadvendte og

¹⁸² Solstad, *Genanse og verdighet*, 49-50.

¹⁸³ Det Phelan omtaler som *tension*. "Character in the fictional narrative", 107.

¹⁸⁴ Solstad, *Genanse og verdighet*, 81-82.

handlingspregede Johan Corneliusen. Elias Rukla soler seg i glansen av Corneliusen».¹⁸⁵ Simulasjonen av Johan når en høyere kompleksitet idet Elias på Johans forespørsel «overtar» Eva og Camilla fra ham og trer med det virkelig inn i *rollen* som Johan. Per Bjørnar Grande mener at det er Elias' ibsenske innsikt i omfanget av denne imitasjonen som forårsaker hans sammenbrudd ettersom det vil bety at hele hans liv har vært å spille Johan.¹⁸⁶

4.6.2 Eva Linde - *falmet* kjærlighet

Elias' relasjon til Eva, som etter at Johan har flyttet blir hans kone, er preget av en dysfunksjonalitet som er svært synlig for leseren. Etter hvert som handlingen utvikles blir dette også tydeligere for Elias. Hans ensomhet gestaltes blant annet gjennom forholdet til Eva Linde. Avstanden som beskrives mellom dem illustrerer den manglende autentisiteten i Elias' liv:

Han sa farvel til sin kone, påfallende hjertelig, og i en tone som virket ekte, og som sto i sterk kontrast til hans irritable og hennes nokså dratte ansiktsuttrykk. Men slik var det hver morgen, med den største møye samlet han seg til dette hjertelige «ha det bra» som en gest til denne kvinne han i årevis hadde levd tett innpå, og som han følgelig måtte kjenne en djup samhørighet med [...]»¹⁸⁷

Som tekstutdraget indikerer mangler forholdet dem imellom en intimitet og nærhet man i utgangspunktet forbinder med ekteskap. Elias Rukla er ikke sammen med Eva Linde, men lever snarere lever *tett innpå* henne. Han kjenner en viss samhørighet med henne og uttrykker ved flere anledninger en romantisk lengsel: «Etter som tiden gikk ble Elias Rukla uhyre forsiktig med å gi uttrykk for at han elsket henne, for det hadde vist seg at når han sa at han elsket henne, så kunne hun ikke svare igjen med samme ord [...]».¹⁸⁸ Men Elias opplever ikke at de er *dypt* knyttet hverandre, jamfør den tilfeldige enetilstanden.

Elias' begjær for Eva som innledningsvis i analepsen er svært påtagende, men som siden falmer kan i likhet med vennskapet til Johan forklares ved det *mimetiske begjær*. Eva beundres av andre for sin uvanlige skjønnhet: «Det hvilte noe bortskjemt ved henne, som var uløselig knyttet til hennes ubeskrivelige skjønnhet [...]».¹⁸⁹ Hun er jo innledningsvis også Johan Corneliusens kvinne, en karakter Elias allerede nærer et sterkt begjær til. Slik får Eva en dobbelt verdi for Elias: «Han var betatt av henne, det innrømmet han, men det var som Johan Corneliusens kvinne han var betatt av henne. Hun hadde ingen som helst egenverdi for ham,

¹⁸⁵ Per Bjørnar Grande, «Dag Solstad og det mimetiske begjæret», *Edda* 4 (1995): 7.

¹⁸⁶ Grande, «Dag Solstad og det mimetiske begjæret», 8.

¹⁸⁷ Solstad, *Genanse og verdighet*, 5-6.

¹⁸⁸ Solstad, *Genanse og verdighet*, 101.

¹⁸⁹ Solstad, *Genanse og verdighet*, 102.

det var ikke bare forbudt, det var utenkelig».¹⁹⁰ Det mimetiske begjæret kan også forklare den avtagende kjærligheten mellom Elias og Eva. Etter hvert som Evas skjønnhet falmer begjæres hun heller ikke lenger av andre. Johan har til og med «overlatt» henne til Elias og hun mister dermed etter hvert sin attråverdighet i Elias' øyne.

Forholdet mellom Eva og Elias er et klassisk eksempel på det Synne Ytre Arne kaller *Solstadsk kjærlighet*: en avstand mellom den begjærende og begjærsobjektet som skyldes en manglende besittelsestrang.¹⁹¹ Ytre Arne trekker en parallell mellom kjærlighet slik den fremstilles i Solstads litteratur til Roland Barthes' teori om *ikke-ville-ha* som han skriver om i *Fragments d'un discours amoureux* (1977). Denne typen kjærlighet er «frigjort fra besittelsestrang, det vil si motsatsen til kjærlighet som et *ville-ha*, drevet av et ønske om å eie den andre».¹⁹² Denne besittelsesløse kjærligheten som kjennetegner Solstads litterære parforhold kan forklare distansen i forholdet mellom Eva og Elias. Til tross for denne avstanden mellom dem beskrives deres samliv tidvis som harmonisk: «De beveget seg kanskje i hver sin verden, men i samme leilighet [...] uten at den andres nærvær føltes som en inntrengen, eller som en forstyrelse, eller ubehagelig.»¹⁹³ Det skildres en påtatt høflighet mellom Eva og Elias som videre understreker distansen mellom dem.

Elias' tilbaketrunkethet, og behov for å verne om det ukjente indre rommet til den han begjærer gjelder ifølge Ytre Arne også i relasjonen til stedatteren Camilla.¹⁹⁴ Overfor henne er Elias svært bevisst på å holde en avstand i frykt for å tre inn i rollen som hennes far, og ved det ta fra henne savnet av sin ekte far: «Derfor var han alltid litt reservert vis-à-vis henne».¹⁹⁵ Men denne tilbaketrunketheten kan også være et uttrykk for Elias' frykt for avvisning, noe som bygges opp av fortroligheten mellom dem: «Man kan trygt si at Elias Rukla aldri hadde lært å kjenne noe annet menneske så godt som nettopp Camilla Corneliussen.»¹⁹⁶ Hans sosiale nettverk tatt i betraktning har ikke Elias «råd» til å miste den næreste relasjonen han har igjen etter Johan Corneliussens oppbrudd. Hans ensomhet er dermed selvforsterkende ettersom han trekker seg unna Camilla i frykt for å miste henne. Det samme kjærlighetspråket finner vi i forholdet mellom T. Singer og stedatteren Isabella.¹⁹⁷

¹⁹⁰ Solstad, *Genanse og verdighet*, 82.

¹⁹¹ Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede», 47.

¹⁹² Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede», 47.

¹⁹³ Solstad, *Genanse og verdighet*, 148.

¹⁹⁴ Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede», 48.

¹⁹⁵ Solstad, *Genanse og verdighet*, 107.

¹⁹⁶ Solstad, *Genanse og verdighet*, 105.

¹⁹⁷ Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede», 49.

5. *T. Singer* (1999)

T. Singer, utgitt i 1999, forteller historien om bibliotekaren Singer som preges av en uopprettelig skamfølelse som har heftet ved ham hele livet. Denne skamfølelsen driver Singer fra å forme nære relasjoner til andre mennesker i frykt for å bli avkledd, og leder dermed til en fundamental ensomhet. Ved romanens begynnelse er Singer trettifire år gammel og står i ferd med å flytte til Notodden for å tiltre en stilling ved byens bibliotek. Romanens handling foregår over mange år av Singers liv. Her skildres både Singers tid på Notodden og etter hvert også i Oslo. Singer forelsker seg i den lokale keramikeren Merete Sæthre og gifter seg straks med henne. I noen år lever Singer i en rekkehusidyll sammen med sin kone og stedatteren Isabella, men etter hvert begynner ekteskapslykken å avta. Singer og Merete planlegger en skilsmisse, men dette blir aldri gjennomført ettersom Merete dør uventet i en bilulykke. Singer påtar seg foreldreansvaret for stedatteren Isabella på fire år, hovedsakelig på grunn av skyllfølelse over Meretes død. Singer preges imidlertid av en frykt for å bli avslørt som en bedrager ettersom han skulle skilles fra Merete forut for ulykken og dermed ikke har noen rettigheter overfor Isabella. Han ser seg derfor nødt til å ta med seg stedatteren for å starte på nytt i Oslo. Romanen er et sår familieportrett om et forgjeves forsøk på nærhet mellom stefar og stedatter. Singer ønsker tilhørighet samtidig som han preges av en motstridende trang til å fremstå som gåtefull i møte med andre. Solstad mottok kritikerprisen for romanen i 2000.

5.1 Romanens oppbygning

T. Singer (1999) markerte slutten på 90-talls romanene til Solstad og med det den fremmedgjorte fasen av forfatterskapet. Men den ble også «slutten» på Solstads forfatterskap ifølge ham selv, dog ikke i bokstavelig forstand.¹⁹⁸ Smussomslaget på utgaven (1999) er av stoff, motivet forestiller en *tåkete* fargekomposisjon, som kan gi en følelse av at: «Singer gjemmer seg i blusestoffet på omslaget.»¹⁹⁹ Romanprosjektet fremstår som forfatterens forsøk på å grave frem en historie mens han skriver. Dette skyldes blant annet fortellerens erklæring av sitt prosjekt i teksten: «Jeg skulle ønske jeg kunne ha sagt noe som ikke Singer kunne ha vært i stand til å reflektere. Det er noe jeg ville ha sagt akkurat om dette, men språket strekker ikke til.»²⁰⁰

¹⁹⁸ Dette betraktes imidlertid kun som en talemåte da Solstad har gitt ut flere romaner og artikkelsamlinger i etterkant av denne uttalelsen. Alf Van Der Hagen, *Dag Solstad: Uskrevne memoarer* (Oslo: Oktober, 2014), 383.

¹⁹⁹ Elisabeth Sæter Sørheim, «Solstadstoff», *Klassekampen*, 11.03.2023.

²⁰⁰ Dag Solstad, *T. Singer* (Oslo: Oktober, 2017), 224.

Handlingsforløpet strekker seg over flere tiår i Singers liv, men på romanens nåtidsplan er Singer førtini år gammel. Teksten har innslag av anakroni idet den veksler mellom scener fra Singers barndom, studietid og arbeidsliv. Tidsrelasjonen i *T. Singer* står i sterk kontrast til *Genanse og verdighet*, hvor handlingen i utgangspunktet utspilles i løpet av en dag. *T. Singer* innledes in medias res, et karakteristisk trekk ved Solstads romaner. I romanens innledning introduseres leseren for Singers skamfølelse som øyensynlig har heftet ved han siden barndommen. Denne introduksjonen av Singer skaper en umiddelbar spenning på romanens diskursnivå. Eksposisjonen skaper narrativ fremdrift og vekker nysgjerrigheten hos leseren.

Singer led av en særegen form for skamfølelse, som slettes ikke plaget ham til daglig, men som nå og da dukket opp, som en erindring om en pinlig misforståelse av en eller annen art, og som fikk ham til å stanse opp, stiv som en stokk, med et fortvilet uttrykk i ansiktet, som han straks skjulte ved å føre begge hendene opp foran det, mens han høyt utbrøt: -Nei, nei.²⁰¹

Denne spenningen blir imidlertid raskt oppløst av et tilbakeblikk som forklarer opphavet til Singers skamfølelse. Det episodiske tilbakeblikket strekker seg fra Singers barndom og frem til romanens igangsettende begivenhet, reisen til Notodden. Deretter følger diskursen en kronologisk utvikling idet den skildrer Singers liv på Notodden de seks årene han bor og arbeider der. Og deretter årene i Oslo sammen med stedatteren Isabella.

Diskursen er elliptisk fortalt, og ellipsene strekker seg ofte over flere år. Fremdriften i diskursen intensiveres av en konflikt på handlingsplanet når Singers kone, Merete, omkommer i en bilulykke. Denne hendelsen fører til at Singer påtar seg forsørgeransvaret for stedatteren Isabella. Men ettersom Merete og Singer var i skilsmisseforhandlinger da ulykken inntraff preges Singer av en frykt for å bli avslørt. *T. Singer* er fortalt med en vekslende *mimetisk modalitet*.²⁰² Narrasjonen preges av en ubestemt fortellerstemme. Romanen er fortalt i et tredjepersonsperspektiv, men fortelleren veksler mellom et anonymt og et nært perspektiv. I enkelte passasjer er fokaliseringen intern, mens andre steder griper fortelleren inn i diskursen med metakommentarer:

Hvorfor er Singer hovedpersonen i denne romanen? Og ikke bare hovedpersonen, men til like den alt rører seg omkring? Heldigvis er de andre personene i denne roman totalt uberørte av at de er personer eller ideer som bare eksisterer i kraft av at de rører seg omkring denne hovedperson.²⁰³

²⁰¹ Solstad, *T. Singer*, 5.

²⁰² Rolf Gaasland, *Fortellerens hemmeligheter: innføring i Litterær Analyse* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 32.

²⁰³ Solstad, *T. Singer*, 224.

Det dreier seg ikke om en allvitende forteller i denne romanen til tross for at det tidvis kan fremstå slik ettersom fortellerstemmen vekselvis «vurderer» Singer. Bruk av intern fokaliserings og fri indirekte tale skaper dog en følelse av å komme tett på Singers perspektiv. Dette forsterker ensomhetsmotivet ettersom opplevelsen av det gestaltes gjennom Singers «perspektiv».

5.2 Gåten Singer

Ser han tilbake på sitt liv er det først og fremst preget av rastløshet, grublerier, karakterløshet og plutselig avbrutte planer. For andre er det mulig han opptrer som en bestemt karakter, tydelig, men for seg selv er han ubestemmelig, ja anonym, og han foretrekker å være det.²⁰⁴

Av alle Solstads hovedpersoner er Singer antagelig den mest diffuse. Karakterens identitet virker å være skjult selv for fortelleren: «Hvem var Singer når alt kom til alt»?²⁰⁵ Dette er et spørsmål som stilles ved gjentatte anledninger i romanen. De formuleres både av Singer selv og gjennom fortellerens metakommentarer. Karakteristikken av Singer som en diffus og «karakterløs grubler» er konsekvent. T. Singer representerer selve essensen av Solstads outsider-karaktertype: «Singer har mange forgjengere i forfatterskapet, ja, i bunn og grunn har nesten alle hans mannlige hovedpersoner vært varianter av denne type.» Skriver Øystein Rottem.²⁰⁶ Diskursen preges av hovedkarakterens turnering over eksistensielle spørsmål, videre skriver Rottem at: «Romanen er en karakterstudie som utvides til en mer allmenn «filosofisk» studie i våre eksistensbetingelser som sosiale vesen i et moderne desintegrert samfunn.»²⁰⁷ Muligens er det nettopp denne turneringen rundt både eksistensielle og trivielle spørsmål som mystifiserer karakteren både for leseren og Singer selv. Singers udefinerbare identitet understreker hans utenforskap og den virker også å være hovedårsaken til hans ensomhet.

Det første leseren får vite om Singer er som nevnt at han lider av en «særegen skamfølelse». Denne følelsen har sitt opphav i en episode fra Singers barndom, hvor han ble iakttatt av sin onkel da han lo en «forsert latter».²⁰⁸ Gjennom bruken av *iterativ frekvens* kommer det frem at episoden har vært identitetsdannende for Singer da den virker å være selve opphavet til skamfølelsen som har heftet ved ham siden: «Denne episoden skulle lime seg fast til hans ubevisste hukommelse, og nå og da dukke opp i bevisstheden som et bilde, hvor han ikke bare husker at han ble flau, men fortsatt var flau idet episoden dukket opp igjen [...]»²⁰⁹

²⁰⁴ Solstad, *T. Singer*, 9.

²⁰⁵ Solstad, *T. Singer*, 224.

²⁰⁶ Rottem, «Dystert Høydepunkt».

²⁰⁷ Rottem, «Dystert Høydepunkt».

²⁰⁸ Solstad, *T. Singer*, 6.

²⁰⁹ Solstad, *T. Singer*, 9.

Skamfølelsen er så sentral for karakteren at den påvirker hans livsvalg. Singers frykt for å bli avkledd eller iakttatt er knyttet til denne skammen:

Faren truer jo hele tida, som vi har sett. Muligheten for å bli observert, uforvarende, med en for høy latter, og for å gjøre seg skyldig i misforståelser og pinlige forvekslinger, er jo hele tida til stede [...] og det betyr at man når som helst og hvor som helst kan nå et punkt hvor neste skritt man tar, er forbundet med den største fare for å bli avslørt, ja avkledd.²¹⁰

Dette ligner perspektivet som preger Elias Rukla. Hvor det eksisterer en bevisst idé om *de andre* og *den ene*. Det er frykten for å bli avkledd som er årsaken for Singers «flukt» til Notodden: «for der å gå i skjul».²¹¹ Språket som brukes for å beskrive dette prosjektet skaper eksistensielle assosiasjoner ettersom uttrykkene *skjul* og *inkognito* anvendes av Søren Kirkegaard i hans beskrivelse av byenes paradoksale ensomhet.²¹² Det er vaktomheten overfor andre som mer enn noe annet fører til Singers isolasjon. Det er ikke her tale om en fysisk tilstand av å være alene. Singer har sosial omgang med andre; kolleger, Merete, Isabella og barndomsvennen Ingemann. Snarere er det tale om en indre isolasjon. Singers relasjoner preges av en inautentisitet, som er tett forbundet med rollespillet *den eksistensielle grubler*. Dette er ifølge Solstads poetikk en nødvendighet,²¹³ og det ser ut til å forsterke karakterenes utenforskap.

Singers skam er nært forbundet med hans dyptloddende ensomhet: «Ensomheten hos et menneske som slik hele tiden må være på vakt mot den fornedrende skamfølelsen overfor selvfølgeligheter som det jo dreier seg om i Singers tilfelle må være *grunnleggende*»²¹⁴ Skriver Solstad. Ensomhet synes å være et grunnleggende trekk ved Singers karakteristikk. Dette er et eksempel på en *endogen* form for ensomhet ettersom den har sitt opphav i Singers indre og ikke later til å være forårsaket av noen spesifikk ytre omstendighet.²¹⁵ Den endogene ensomhet er et figurerende motiv i skjønnlitteraturen, særlig i romanen.²¹⁶ Hos Solstad gestaltes dette primært gjennom karaktertypen Singers grubling, det vil si hans tilbaketrekning inn i seg selv, er betegnende for hans fremmedgjøring: «Han var en karakterløs grubler, en identitetsløs livsfornekter, en rein negativ ånd, som betraktet det hele på en nesten selvutslettende måte».²¹⁷

²¹⁰ Solstad, *T. Singer*, 20.

²¹¹ Solstad, *T. Singer*, 20.

²¹² Larsen, *Mutters Alene*, 69.

²¹³ Solstad, *Artikler om litteratur*, 129.

²¹⁴ Solstad, *T. Singer*, 129. Egen Uth.

²¹⁵ Svendsen, *Ensomheten filosofi*, 30

²¹⁶ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 10.

²¹⁷ Solstad, *T. Singer*, 22.

Ensomheten som formidles i romanen er av en allmennmenneskelig og sådan eksistensiell art. Den fremstår dog tidvis karikert ettersom Singers nevrotisisme er hyperbolsk fremstilt.

Singer har et hemmelig ønske om å bli forfatter, dette er et ønske og en rolle han ikke spiller ut overfor noen andre enn seg selv: «Dette vage punktet i hans tilværelse var likevel hans hemmelige bestemmelse, men altså for vagt til at han kunne fortelle om det til noen, selv ikke til Ingemann, hans beste venn».²¹⁸ Gjennom diskursen kommer det frem at «forfatteren» Singer isolerer seg hjemme for å skrive og reflektere over sin forfattergjerning. Ved å fremstille Singer som forfatter, mislykket som sådan, benytter Solstad seg av en kjent litterær figur som fremkaller assosiasjoner til ensomhet. Kunstnerens ensomhet er forbundet med en positiv og selvvalgt fremstilling av ensomhet, et syn på isolasjon som primært regjerte i renessansen.²¹⁹

Singer er en *mimetisk* karakter i en realistisk roman. Han har en rekke attributter som bidrar til hans plausibilitet som et «ekte menneske». Komposisjonen av romanen bidrar eksempelvis til å underbygge Singers mimetiske dimensjon gjennom formidlingen av scener fra Singers barndom frem til og med 50-årsalderen. Dette danner et portrett av Singers levde liv som er nødvendig for å gi karakteren mimetisk tyngde.²²⁰ Singers navn er derimot ikke å regne som et mimetisk attributt, hvert fall ikke på linje med Elias Rukla. Tittelen på romanen *T. Singer* (1999) og hovedkarakterens navn tyder på at *Singer* angivelig er et etternavn. Noe fornavn presenteres imidlertid ikke et eneste sted i romanen. Navngivningen har dermed en *tematisk* funksjon i dette verket da det bidrar til karakterens gåtefulle fremtoning. Singer er også et merkevarenavn, men hvorvidt Solstad har tillagt dette noen verdi er uvisst.

Solstads navngiving av sine romanpersoner er sjeldent tilfeldig. Ofte viser det seg å være et sentralt element ved verket. Det er påfallende hvordan navnene kan skape distanse og *spenning*²²¹ mellom leseren og verket, men også en *instabilitet* på romanens diskursnivå. Solstads bruk av etternavn på sine hovedpersoner (eksempelvis Fjord, Professor Andersen, Gymnaslærer Pedersen og T. Singer) fremstår som et virkemiddel for å skape en aktiv distanse til hovedpersonene. Navn brukes også for å skape distanse mellom karakterene. Eksempelvis i *Genanse og verdighet* (1994) hvor Johan Corneliussen konsekvent omtales med fullt navn. Dette forekommer også i *T. Singer*. Solstad har antydnet at han forsøksvis ønsker å skape en distanse ved navngivingen av sine karakterer: «Jeg ser at Arild Asnes av og til bare blir kalt for

²¹⁸ Solstad, *T. Singer*, 24.

²¹⁹ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 1.

²²⁰ Phelan, «Character in Fictional Narrative», 108.

²²¹ Fritt oversatt fra Phelan som skiller mellom *Tennison* (en spenning på diskursnivå mellom forteller og leser) og *Instability* (en ustabilitet mellom karakterene som skaper fremdrift i diskursen) «Character in Fictional Narrative», 107.

«Arild», og det liker jeg ikke. Det blir ubehagelig intimt og helt feil for meg.» Uttalte forfatteren i et intervju.²²²

5.3 Den selvvalgte enetilstanden

Singers tilbaketrekning fra fellesskapet og reisen til Notodden ligner den selvvalgte enetilstanden slik den fremstilles hos Larsen. Singer oppsøker isolasjonen frivillig både av lyst og nødvendighet. Singers selvvalgte enetilstand fremstilles gjennom «flukten» til Notodden og hans relasjoner. For Singer handler reisen til Notodden tilsynelatende om å «starte på nytt i en by hvor ingen kjente ham».²²³ Reisen inn i dette landskapet er sentral for fremstillingen av den selvvalgte enetilstanden ettersom denne typen landskap historisk sett forbindes med tilbaketrekning. Ifølge Larsen er tilbaketrekingen synonym med individets behov for refleksjon over egen identitet.²²⁴ Reisen *innover* til småbyer i Norge er et kjent motiv i forfatterskapet til Solstad og reiseskildringene vies stor plass i diskursen. *T. Singer* er intet unntak. Togreisen fra Oslo til Notodden er detaljert og omstendelig beskrevet. Hvilken betydning har denne reisen for iscenesettelsen av Singers ensomhet?

Atle Krogstad undersøker hvordan de «fysiske» reisene i Solstads romaner kan leses som eksistensielle reiser: «Landskapsbeskrivelsene i romanen er knyttet til romanens grunnleggende tematikk omkring det uforståelige og gåtefulle.»²²⁵ Diskursens stedlige dreining innover i landet, vekk fra Oslo (en by ved fjorden) kan tolkes som en reise innover i Singers identitet. Gjennom hele romanen forsøker fortelleren å «nærme seg» Singers identitet uten videre suksess. Dette forsøket på å trenge inn i Singers identitet speiles i reiseskildringen innover i Telemarkslandskapet.²²⁶

Han var 34 år, og skulle begynne et nytt liv. Helt uten sorg eller skuffelse over at han var den han var, men heller ikke med noen glede over at han var den han var, skulle han begynne et nytt liv. Egentlig var han lettet der han steg på toget, lettet over at det tross alt var gått bra, så langt. Nå skulle han til Notodden, for der å gå i skjul, selv om han aldri hadde vært der før, gledet han seg til å leve et anonymt og rutinepreget liv på Notodden.²²⁷

²²² Anders Givær, «D. Solstad om T. Singer», hentet 9.03.2023, <https://www.bokklubben.no/SamboWeb/side.do?dokId=3109>

²²³ Solstad, *T. Singer*, 81.

²²⁴ Larsen, *Mutters Alene*, 63.

²²⁵ Krogstad, «Tid, landskap, erfaring», 324.

²²⁶ Krogstad, «Tid, landskap, erfaring», 293.

²²⁷ Solstad, *T. Singer*, 38.

Reisen markerer Singers brudd med de omgivelser som hittil har vært definerende for hans person. Karakteren blir om mulig enda mer diffus og utydelig gjennom reisen *innover*. Ifølge Krogstad skyldes dette i stor grad romanens geografiske plassering: «Det norske innlandslandskapet representerer en særskilt realisering av Solstads kronotopiske univers, der den plutselige bevegelsen innover i den tilsynelatende ugjennomtrengelige og altoppslukende innlandsnaturen synes å være den grunnleggende impulsen.»²²⁸ I *T. Singer* er det Telemark og Notodden som representerer den ugjennomtrengelige innlandsnaturen. Skildringen av Singers reise inn i det «tette og trolske Telemark»²²⁹ fremhever hans enetilstand. Reisen er med andre ord sentral for fremstillingen av ensomhetsmotivet i *T. Singer* og i Solstads øvrige forfatterskap. «For den som har tatt hele denne togreisen må det ha forkommet som en mystisk og nokså formålsløs reise gjennom noe av det mest bortgjemte, stillferdige og dystre Norge.»²³⁰ Reduksjonen av avstand bidrar til at Singers perspektiv på enetilstanden kommer til uttrykk samtidig som fortelleren tidvis benytter en aural distanse. Dette er et narrativt grep som kjennetegner fremstillingen av den selvvalgte enetilstanden.²³¹

Gjennom tilbaketrekingen til Notodden søker Singer noe av det samme som Per i Henrik Pontoppidans roman *Lykke Per* (1904)²³². Det vil si stillheten og tomheten hvis sublim natur virker befriende på individet og dets ressurser.²³³ Den selvvalgte enetilstanden fremstilles som en verdifull erfaring i *T. Singer*. Tilstanden minner om det den «gode» ensomheten forbundet med skaperkraft og frihet (solitude).²³⁴ Dette er et eksempel hvor begrepet ensomhet kommer til kort, det er for generelt. Et annet problem er begrepets historiske betydning, assosiasjonen til ensomhet er negativ. Larsens begrep selvvalgt enetilstand er derfor svært gunstig for å beskrive den berikende ensomheten som preger Singer. Det er imidlertid viktig å presisere at Singer ikke er fremstilt som totalt asosial eller fysisk isolert. Det henvises flere steder i diskursen til hans behov for og glede over å delta i det sosiale liv: «Framtida så slett ikke verst ut med hensyn til det sosiale. Hyggelige selskap i helgen og et godt forhold til kollegene, inkludert sin sjef, om hverdagene.»²³⁵ Det er intimiteten Singer frykter og dermed forsøker å unngå ved sin tilbaketreking. Dette skaper en rekke konflikter i Singers relasjoner:

²²⁸ Krogstad, «Tid, landskap, erfaring», 300. Begrepet *kronotop* stammer fra den russiske litteraturteoretikeren Mikhail Bakhtins verk *The Dialogic Imagination: Four Essays* (1981/1975). Likeledes er begrepet *topos* hentet fra Ernst Robert Curtius.

²²⁹ Solstad, *T. Singer*, 38.

²³⁰ Solstad, *T. Singer*, 40.

²³¹ Larsen, *Mutters Alene*, 65.

²³² Svend Erik Larsens litterære eksempel på den selvvalgte enetilstanden i *Mutters alene* (2002).

²³³ Larsen, *Mutters Alene*, 61.

²³⁴ Svendsen, *Ensomhetens filosofi*, 15.

²³⁵ Solstad, *T. Singer*, 88.

«Det kunne knyte seg i han når låntakere kom bort til skranken med bøkene de skulle låne og henvendte seg til ham med et innforstått muntert tonefall».²³⁶

Romanens geografi er sentral for fremstillingen av Singers enetilstand. Foruten reisen til Notodden er romanens bebyggelse viktig for iscenesettelsen av Singers ubehag. Rekkehustilværelsen fremstilles som klaustrofobisk og truende på Singer:

På forhånd hadde han gruet for sommeren, for sommeren i rekkehusmiljøer er altfor åpen, altfor påtatt sosial, til at Singer trivdes i slike omgivelser, især som eneforsørger til en jentunge på åtte år. Rekkehussommeren er en stående invitt til et fellesskap hvor stengslene mellom leilighetene blir borte, og alle trives i hverandres selskap[...]»²³⁷

Som tekstutdraget indikerer intensiveres Singers frykt for å bli «avslørt» parallelt med romanens bevegelse innover. Singer lever ikke lenger inkognito på Notodden. I forlengelse av å være Merete Sæthres enkemann er han gjenstand for uønsket oppmerksomhet. Han ser seg derved nødt til å flytte fra Notodden, men det minner snarer om en flukt enn flytting. Dette kan minne om romanens innledende reise til Notodden, men denne gangen søker Singer tilbake til storbyens *anonymitet* fremfor den rurale isolasjonen. Som vi har sett eksempel på hos Kirkegaard og James Joyce er byen et sentralt *topos* for litterære fremstillinger av ensomhet.²³⁸ *Topos*, i begrepets bokstavelige betydning som *sted* er sentralt for fremstillingen av ensomhetsmotivet både hos Solstad og i en litteraturhistorisk kontekst.²³⁹ Et annet motiv som er knyttet til fremstillingen av ensomhet, nevnt i forbindelse med analysen av *Genanse og verdighet*, er den *ensomme vandreren*. Dette er et motiv som også figurerer i *T. Singer*: «Han var en anonym og upraktisk vandrør på livets landevei, han gikk lutrygget og stirret ned i bakken, midt i sin ungdoms vår, år etter år.»²⁴⁰ Vandringeren er som vi har sett flere eksempler på i det to aktuelle romanene og gjennom resepsjonen et sentralt motiv i forfatterskapet til Solstad som bidrar til understrekningen av karakterens ensomhet.

²³⁶ Solstad, *T. Singer*, 89.

²³⁷ Solstad, *T. Singer*, 161.

²³⁸ Larsen, *Mutters Alene*, 69.

²³⁹ Larsen, *Mutters Alene*, 69.

²⁴⁰ Solstad, *T. Singer*, 22.

5.4 Den eksistensielle ensomheten

T. Singer (1999) fremstår som en eksperimentell roman fra Solstads side ettersom deler av selve skriveprosessen og forfatterintensjonen er inkludert i romanens diskurs. En slik intensjon erklæres endog av fortelleren flere steder i teksten:

For det må innrømmes at det på dette tidspunkt i beretningen kan fortone seg som gåtefullt at Singer kan være hovedperson i noen som helst roman, uansett nivå, men det kan da opplyses at det er nettopp dette gåtefulle som er romanens emne, som skal forsøkes virkeliggjort.²⁴¹

Det er som sagt en klar årsakssammenheng mellom Singers eksistensielle grubling og ensomhet i romanen. En slik påstand finner også gjenklang i resepsjonen som var samstemt i omtalen av verkets eksistensialistiske karakter.²⁴² Atle Krogstad hevder at Solstad tenderer mot en mer «rendyrket eksistensialisme» med *T. Singer* (som ligger nærmere de *solipsistiske* karakterene som preger den første fasen av forfatterskapet) ettersom Singer opplever at de historiske årsakssammenhengene ikke angår ham.²⁴³ Singers upåvirkelighet speiler ensomhet som et ahistorisk motiv i litteraturhistorien. Singers gåtefulle identitet står dog i kontrast til den subjektiverende identitetsdannelsen som ifølge Larsen preger den kvalitative enetilstanden og den frivillige isolasjonen.²⁴⁴ Dette understreker forholdet mellom identitet og ensomhet, som kan sies å være hver sin side av samme sak. Singer dyrker sin gåtefulle identitet, men den er tvetydig fremstilt. Han fortviles også over at han fremstår som en gåte overfor seg selv:

Slik tenkte han seg at han fremsto som gåten *Singer* i de andres øyne. Det likte han å tenke på. Gåten *Singer*. Sin egen fortvilelse over ikke å kunne hanskkes med seg selv, men bare drive avgårde, mens han ble stående utenfor og betrakte det hele – omgjort til en respektfull undring i de andres øyne.²⁴⁵

Gåtefullheten som har «skjult» *Singer* for *de andres* blikk har forhindret identitetsdannelsen hos *Singer* selv. Det er nærliggende å hevde at Singers gåtefullhet fører til en følelse av ensomhet ettersom den reduserer ham til «en betrakter» ikke en deltager. Fremstillingen av Singers skam kan leses som en allusjon til Jean Paul Sartres teori om

²⁴¹ Solstad, *T. Singer*, 120.

²⁴² Hjorthol, «Tilbaketrekninga», 17. Dette er hentet fra en doktorgradsavhandling om Solstads forfatterskap og utvalget av resepsjon er dermed selektiv.

²⁴³ Krogstad, «Tid, landskap, erfaring», 294

²⁴⁴ Larsen, *Mutters Alene*, 42.

²⁴⁵ Solstad, *T. Singer*, 214.

blikket.²⁴⁶ «Et blikk, et forbauset øyekast, en kort, granskende stirring, en såkalt observasjon, kan være nok til at Singer går fullstendig i oppløsning».²⁴⁷ Gjennom å skape en idé om *de andre* er Singer blitt i stand til å betrakte seg selv som et objekt gjennom *deres* blikk på ham. Singers skam virkeliggjør en relasjon i ham selv, den gjør ham bevisst på en side ved hans *væren*.²⁴⁸ Referansene hos Solstad, de metatekstuelle så vel som de eksplisitte, henviser gjentatte ganger til eksistensialistiske tenkere. Det er særlig det gåtefulle og døden som er tilbakevendende temaer i diskursen: «For jeg skal jo dø. Og hva hjelper det da meg at jeg har vært en gåte både for meg selv og andre».²⁴⁹ Dette sitatet understreker meningsløsheten ved Singers tilværelse overfor ham selv. Eksemplet viser også hvordan Solstad skriver frem karaktertypen *den eksistensielle grubler* og hvordan dette forsterker ensomhetsmotivet i romanen.

Det er klare årsakssammenhenger mellom Singers grubling og hans ensomhet. Et eksempel på dette dukker opp i forbindelse med Meretes Sæthres bortgang. Etter begravelsen har Singer behov for å snakke med noen om sin skyldfølelse rundt omstendighetene knyttet til Meretes død. Han oppdager til sin fortvilelse at han ikke har noen å betro seg til, og han konstruerer derfor en fiktiv samtalepartner. Denne samtalen er med andre ord en intern dialog mellom Singer og selvet. Den fiktive samtalen er av en eksistensiell art, Singer stiller spørsmål som: «Hva i all verden er et menneske? Stilt overfor døden.»²⁵⁰ Isolasjon tenderer til å fremkalle slike spørsmål og en følelse av tomhet hos den isolerte ettersom det oppstår et særegent rom for refleksjon når man er alene.²⁵¹ Ensomheten som gestaltes i *T. Singer* og *Genanse og verdighet* fremstilles som både nødvendig, selvvalgt og ufrivillig. Den er således tvetydig. Ensomheten kan defineres som eksistensiell, ettersom ensomhet betraktes som et menneskelig eksistensvilkår.²⁵²

5.5 Frykten for å bli avkledd – Den utstøtte enetilstanden

Singers isolasjon fra omverdenen skyldes en frivillig tilbaketrekning som er knyttet til hans frykt for å bli avkledd. Denne frykten har sitt opphav i Singers skamfølelse som derimot ikke er selvvalgt. Skamfølelsen er knyttet til Singers ufrivillige og vonde ensomhet. Den dikterer hans forhold til omverdenen. Innledningsvis fremstilles utstøtelsen som ønsket hos Singer, men

²⁴⁶ Lavik, «Sartre og Solstad», 104.

²⁴⁷ Solstad, *T. Singer*, 20.

²⁴⁸ Jean-Paul Sartre, *Erfaringer Med De Andre: Kapitler Om Sosiale Relasjoner, I Utvalg Fra L'être Et Le Néant*, overs. Halvor Roll, red Dag Østberg (Oslo: Gyldendal, 1980), 100-101.

²⁴⁹ Solstad, *T. Singer*, 214.

²⁵⁰ Solstad, *T. Singer*, 140.

²⁵¹ Knut Halvorsen, «Veier inn i og ut av ensomhet», *Tidsskrift for Psykisk helsearbeid* 5, no. 3 (2008): 259.

²⁵² Halvorsen, «Veier inn i og ut av ensomhet», 258.

etter hvert som behovet for intimitet vokser endrer Singers enetilstand seg. I motsetning til Elias Ruklas utstøtelse er ikke Singers fundert på en generell fremmedfølelse overfor samtiden, men snarere en frykt for avkledning. En frykt som hindrer ham fra å knytte seg til andre mennesker. Singers utstøtte enetilstand kommer da også tydeligst til uttrykk i hans relasjoner. Særlig gjennom forholdet til Isabella som kan sies å være en representant for samtiden i romanen. Ettersom Solstads romaner er skrevet i tredjeperson «mister» man analyseaspektet; fortellerens refleksjon over å skrive om ensomhet. Dette er et sentralt aspekt ved litteraturen i Larsens eksempel.²⁵³ Det er likevel belegg for å analysere den utstøtte enetilstanden slik den forekommer i *T. Singer* (1999).

Solstads kultur- og samtidskritikk er ikke på langt nær like eksplisitt fremstilt i *T. Singer* som i *Genanse og verdighet*. Singers utstøtelse skiller seg fra Elias Ruklas og Jean-Jacques Rousseaus²⁵⁴ da han ikke er utstøtt av et samfunn han *ikke* lenger ønsker å representere, men står på utsiden av fellesskapet.²⁵⁵ Singers utenforskap understrekes gjennom hans relasjoner. Vennskapet til Ingemann er et eksempel på dette. Det opphører delvis som følge av Singers følelse av å være utstøtt overfor Ingemann og den tiden han representerer. Singer er ikke lenger bundet til Ingemann ved en felles tilhørighet:

Singer er borte. Det forstår han. Og å forstå akkurat slike ting, samtidig som man befinner seg her, med sin levende kropp, nesten 50 år gammel, sårbar, det kan gi en følelse av å bli styrtet ut i verdensrommet, som en satelitt, sendt ut nettopp dit, som en utstyrtet bevegelse, en utstøtt kapsel.²⁵⁶

På dette tidspunktet i diskursen er Singers innsikt på nivå med leserens. Singers utstøtelse forsterkes gjennom Isabella og Ingemanns felles virkelighetsoppfatning. Det kommer frem i kontrastene som preger forholdet mellom Singer og Isabella. Dette er en uoverensstemmelse som vokser parallelt med Isabella, som stadig er på vei inn i Ingemanns verden og ut av Singers: «F.eks fylte hun dagen med sin egen rytme, noe som gjorde at det ble slutt på at de spiste middag sammen i spisestua. [...] mens Singer standhaftig holdt fast ved gamle vaner og spiste sin middag i *spisestuen*.»²⁵⁷ Singers utenforskap overfor Isabella gjelder ikke kun deres relasjon, men også ved at Isabella er representant for den moderne tidsånd. Singer forsøker derfor å finne tilhørighet i fortidens idealer og trygghet i sine rutiner:

²⁵³ Larsen, *Mutters Alene*, 57-61.

²⁵⁴ Svend Erik Larsens litterære eksempel på den utstøtte enetilstanden i *Mutters alene* (2002).

²⁵⁵ Larsen, *Mutters Alene*, 57.

²⁵⁶ Solstad, *T. Singer*, 224-225.

²⁵⁷ Solstad, *T. Singer*, 219-220.

Han nærmet seg sterkt 50 år, og var fullt klar over at hvis ikke det daglige livet hadde et preg av høytidelighet, og stadig gjentatte, om enn enkle, seremonier, ville det være vanskelig å gripe fast i, og utholde, i hvert fall for en mann som var så preget av uopprettelig ensomhet, eller fjernhet som ham.²⁵⁸

Det eneste ytre som virker tiltrekkende på Singer foruten de «forjettede» glimtene av Isabellas privatliv, er bøkene på Deichmanske bibliotek: «Åpne en bok, holde den langs ryggen på en spesiell måte, også lukke den med et smell. Det er mitt liv. Nede i kjelleren på Deichmanske bibliotek. *Sannere enn virkeligheten.*»²⁵⁹ Singers følelse av frihet i bibliotekskjelleren kan minne om den Rousseau erfarer i naturen.²⁶⁰ Kjelleren på Deichmanske bibliotek blir et bilde på Singers utstøtte enetilstand da det representerer en verden som tilsynelatende er avskåret fra «virkeligheten». Dette skaper en allusjon til Solstads litterære forbilder ettersom Singer her fremstilles som et *Kjellermenneske*.

Den «metaforiske kjelleren» er et eksempel på den ensommes øy, som ifølge Edvard Engelberg er et gjentakende motiv i romaner som tematiserer ensomhet. Engelberg presiserer øyens historiske betydning som sted og symbol. Toposet etableres i romanen *Robinson Crusoe* (1719), men da som et reelt sted. Den øde øya er selve bildet på Crusoes isolasjon. Øya i moderne litteratur er dog ofte metaforisk, og håpet om å bli reddet fra øya (det vil si fra *Selvet*) forsvinner i møte med ideen om en nylig oppnådd frihet.²⁶¹ Kjelleren på Deichmanske bibliotek blir Singers øy, det er et tilfluktssted hvor han er trygg for *de andres blikk*. Men det blir også et fengsel som stenger verden ute, slik øyen i *Robinson Crusoe* både representerer et *locus amoenus* og et *inferno* som krever at helten reddes fra seg selv.²⁶² Singers øy virker med andre ord selvforsterkende på hans fremmedfølelse og som følge av det hans ensomhet.

5.6 Relasjoner

Ensomhet som en tilstand slik den fremstilles i *T. Singer* (1999) skyldes ikke isolasjon, men snarere fremmedgjøring. Dette kommer særlig til uttrykk gjennom Singers nære relasjoner, det vil si Merete Sætre, Isabella og Ingemann. Det er i slike relasjoner det er mest påfallende at Singer ikke åpner seg. Samtlige av disse forholdene er på et tidspunkt i diskursen skildret som anstrengte. Singer kommer tilsynelatende best overens med romanens bipersoner, som Adam Eyde, direktør for Norsk Hydro på Notodden. Singer møter Eyde på toget til Notodden og

²⁵⁸ Solstad, *T. Singer*, 219-220.

²⁵⁹ Solstad, *T. Singer*, 184. Egen uth.

²⁶⁰ Larsen, *Mutters Alene*, 58.

²⁶¹ Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 13-14.

²⁶² Engelberg, *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*, 13-14.

bekjentskapet med ham blir en kilde til undring hos Singer, det står i kontrast til hans nære relasjoner. Dette møtet introduserer også det historiske og politiske bakteppet som preger romanen.

5.6.1 Merete og Singer

Kan Singers ekteskap si oss noe om hans ensomhet? Og «Kan en mann som Singer forelske seg? Ja det kan han.»²⁶³ Til både Singers, fortellerens og leserens overraskelse forelsker Singer seg kort tid etter han ankommer Notodden. Singer forelsker seg i Merete Sætre til tross for at hans plan er å «leve i skjul» for omverdenen. Betyr dette at Singers ønske, eller snarere behov for å leve i skjul, har opphørt? Nei det har ikke opphørt, men det er forstilt: «Blendet av Merete Sæthres vesen gikk han fornøyd imot henne, og inntok sin plass som mann i hennes lille familie.»²⁶⁴ Singer går frivillig inn i en av lites mest intime relasjoner. Dette virker påfallende da Singers identitet er konstruert rundt hans bestrebelse etter å distansere seg fra intimitet og nærhet. Fortelleren stiller seg også kritisk til dette vendepunktet i Singers personlighet. På det tilsynelatende retoriske spørsmålet om en mann som Singer kan forelske seg, følger fortelleren opp med en kommentar om «tilrådeligheten» av denne forelskelsen:

Singer gjorde det, men det var neppe tilrådelig, og man kan spørre hvordan det er mulig at en mann som Singer kunne la seg involvere i denne ubønnhørlige intimiteten som innebar at han sto der, med *naken kropp som ingenting skjulte*, foran en naken kvinne som bød seg frem mot ham. Men det gjorde han.²⁶⁵

Singer er avkledd. Han har blottlagt sin kropp for Merete og med det involvert seg i en hittil ukjent intimsfære med et annet menneske. Men det er kun sitt ytre Singer viser for henne. Sitt indre, det vil si hans «virkelige» identitet som en eksistensiell grubler, holder han skjult for Merete og omverdenen for øvrig.

Han forstår at han må forholde seg annerledes i rollen som Merete Sæthres ektemann. Det er ikke rom for Singers virkelige identitet i denne relasjonen. På denne måten opprettholder Singer også en for ham *nødvendig* avstand overfor Merete. Han har ikke blottlagt sitt «selv» for henne, men snarere påtatt seg en bestemt rolle i møte med henne: «Ser man ham nå er han en person som er skapt og holdt oppe av Merete Sæthre. Ja, man kan trygt si at den Singer vi nå ser, er en mann skapt i Merete Sæthres bilde.»²⁶⁶ Singer ser ut til å trives med sitt *maskespill*.

²⁶³ Solstad, *T. Singer*, 101.

²⁶⁴ Solstad, *T. Singer*, 102-103.

²⁶⁵ Solstad, *T. Singer*, 101. Egen uth.

²⁶⁶ Solstad, *T. Singer*, 106.

Ved å innta en rolle som er så fjern fra hans virkelige personlighet lever han fullkomment i skjul. Han ikler seg et kostyme sydd av Merete uten at hun selv er klar over dette. Han forstår nødvendigheten av å la henne «forandre» ham slik at hun har en opplevelse av å kjenne hans virkelige person: «Det motsatte ville fått henne til å se på ham med mistankens blick: Hva er egentlige denne mann bak den drakt jeg ifører ham?».²⁶⁷ Singers relasjon til Merete bærer preg av en kalkulert tilsløring:

Mannen bak rattet. Brødbakeren. Mannen som steller til middag for sin lille familie. Det var nye sider ved ham, som han utspilte med en slags vantro, nesten lattermild forbauselse, når han tenkte over det. Han var tilfreds med det livet han levde, under kjærlighetens innflytelse. Til dette kom også en hemmelig tilfredsstillelse, som fullt ut var en forlengelse, og virkeliggjørelse av Singers formål med å flytte til Notodden. Nå som mannen i en kjernefamilie på tre, med bilen på oppstillingsplassen utenfor rekkehuset, levde Singer fullkomment i skjul på Notodden.²⁶⁸

Singer spiller en rekke roller overfor Merete i sitt forsøk på å fremstå som en gåte og blir med det ytterligere fjernet fra sin identitet. Dette kommer til uttrykk gjennom den eksterne fokaliseringen som tillater Singer å betrakte *seg selv* med fortellerstemmens avstand. Rollespillet mellom Singer og Merete skaper en distanse mellom dem som er synlig for Singer, fortelleren og leseren. Distanzen i relasjonen forsterkes ved den konsekvente omtalen av Merete som Merete *Sæthre*. Det fremgår ikke alltid av diskursen om det er fortelleren eller Singer som henviser til Merete med fullt navn ettersom det veksles mellom ekstern og intern fokalisering. Fortellergrepet ligner på det som anvendes i *Genanse og verdighet* (1994) hvor det konsekvent henvises til Johan *Corneliussen* og Eva *Linde*.

Det antydes at Singers forandring er midlertidig ved at fortelleren stilte spørsmål til forelskelsens «tilrådelighet», noe som viser seg å være tilfelle:

Ikke så mange måneder etter [...] finner man Singer nedsunket i grublerier, som han aldri kom ut av. Det skjedde gradvis, men etter hvert var det svært merkbart. Og det tålte ikke forholdet mellom Singer og Merete *Sæthre*.²⁶⁹

Merete har begynt å se konturene av Singers diffuse identitet uten at hun er klar over at det er Singer hun ser: «Det hadde gjort henne mistenksom til enhver ytring eller geberd han kunne fremvise[...]²⁷⁰ Singers innsikt er på linje med leserens i denne scenen. Han er klar over

²⁶⁷ Solstad, *T. Singer*, 108.

²⁶⁸ Solstad, *T. Singer*, 109.

²⁶⁹ Solstad, *T. Singer*, 119.

²⁷⁰ Solstad, *T. Singer*, 122.

Meretes *blikk* mot ham og forholdets dekadanse, men han gjør ikke tegn til å forlate henne. Hva sier dette om Singer? Dersom han forlater Merete og Isabella mister han kjernefamiliens «skalkeskjul» og risikerer blottleggelsen av sitt indre for omverdenen. Merete krever også en autentisitet som det er umulig for Singer å gi, fordi hans personlige motiver står i veien for en intim relasjon. Dette er Singers personlighet og det er belegg for å si at den fører til en grunnleggende ensomhet da den utelukker dannelsen av nære relasjoner: «Singer var fanget i sin labyrint, som han ikke kunne komme ut av, og som han heller ikke ville komme ut av, kanskje fordi han ikke kunne komme ut av den.»²⁷¹

Som vist er Singers enetilstand selvvalgt i den forstand at tilbaketrekingen er frivillig. Behovet for avstand er dog påkalt av en skamfølelse han ikke kontrollerer. Kanskje er det slik Ole Nygaard antyder, at Singers gåtefulle identitet står i veien for hans kontakt med sitt eget indre, noe som følgelig ikke gjør ham i stand til en dypere tilknytning med andre.²⁷² Singers relasjoner belyser hvordan Solstads rollespill-poetikk; nødvendigheten av å leve inautentisk, skaper ensomhet hos karakterene gjennom distansen rollespillet nødvendigvis fører til i relasjoner.

5.6.2 Isabella og Singer

Forholdet til Isabella belyser Singers ønske om fellesskap og intimitet. Fraværet av dette i relasjonen mellom dem understreker Singers utenforskap. Singers forhold til Isabella preges av skyldfølelse over å ha påtatt seg ansvaret for henne: «Når jeg skiltes fra Merete, ville også hennes datter Isabella forsvinne ut av mitt liv.»²⁷³ Singer opplever dermed en inautentisitet overfor sin egen stedatter. Dette underbygges gjennom hans utilstrekkelighet i rollen som forsørger. Ensomheten som rammer Singer i møte med Isabella ligner den tilfeldige enetilstanden ettersom den ikke er påkalt, men oppstår vilkårlig.²⁷⁴ Singers behov for et nært forhold til Isabella er ikke uttrykt med noen form for ironi, til tross for at fremstillingene av hans forsøk på dette tidvis er komisk. Singer inntar en observerende rolle ovenfor Isabella: «Hun var jo et barn hvorfor kunne hun da ikke hengi seg fullt og helt til barnsligheten, som jo er hennes naturlige tilstand.»²⁷⁵ Singers observasjon av Isabella er svært deskriptivt fremstilt, formuleringene er kliniske og distansen mellom dem fremstår som påfallende.

²⁷¹ Solstad, *T. Singer*, 123.

²⁷² Nygaard, «Solstads Singer – Omfavnelsen av tomheten», 17.

²⁷³ Solstad, *T. Singer*, 143.

²⁷⁴ Larsen, *Mutters Alene*, 69.

²⁷⁵ Solstad, *T. Singer*, 180.

Isabella framstilles som et tilbaketrukket og stillferdig barn. Hennes karakteristikk er en speiling av Singer uten at romanpersonene tilsynelatende er bevisst på dette. Singer betrakter Isabellas fremtoning med bekymring: «Slik gikk dagene, ukene, månedene, og Singers bekymring over Isabellas ensomhet steg. Og bak den ruvet hennes stillferdige vesen, og hennes mulige prøvelser i lek. Det alvorlige barnet.»²⁷⁶ Fra leserens perspektiv er likhetene mellom Isabella og Singer påfallende. Et spørsmål som melder seg som følge av dette er om Singer har påført Isabella sin egen ensomhet? Og er isåfall Singers bekymring over Isabellas ensomhet refleksiv? Ettersom Singer har vært eneforsørger for Isabella siden hun var fire år er det grunnlag for å påstå det. Singers fjernhet, og frykt for å nærme seg Isabella skaper en distanse mellom dem som utvilsomt preger Isabellas utvikling. Fremfor å introdusere Isabella for andre barn hun kan leke med blir Singer stående i apati som en «betrakter» av stedatterens muligens svært ulykkelige liv: «Han kunne ikke gripe inn og veilede henne, for han hadde ikke noen ting å veilede henne med. Han ble derfor gående tafatt med sine bekymringer.»²⁷⁷

Singer projiserer sin egen frykt for å bli avkledd og utestengt over på Isabella. Ettersom den eneste måten han kan gripe inn i hennes liv på er gjennom ytre faktorer skaper han en maske til Isabella: «Derfor prøvde han å lindre denne mulige spott, og utstøtelse, ved å kle henne opp slik at hun minst mulig skulle skille seg ut fra mengden, i det ytre.»²⁷⁸ I Singers forsøk på å oppnå konformitet spionerer han på mødre og deres døtre i klesbutikker for å få en anelse om hva som er populært i klesveien for unge piker. Scener som dette rommer den velkjente Solstadske humoren som preger samtlige av hans romaner, og som ofte består av at hovedpersonens tilkortkommenhet blir så påfallende at den virker lattervekkende på leseren. Singers utenforskap overfor samtiden og menneskene som befolker den er nærmest parodisk fremstilt i slike scener.

Ved å kle Isabella opp i bestemte klær skaper Singer en *maske* til henne. Rollespillet er som vi har sett flere eksempler på et sentralt motiv i Solstads forfatterskap. Rollespillet virker selvforsterkende på ensomheten til både Singer og Isabella ettersom inautentisiteten i relasjonen er det som skaper distanse mellom karakterene i romanen. Singer er bevisst på Isabellas rollespill overfor ham: «Som om hun hele tida dreiv og etterapte noe hun forstod burde hensette også henne i henrykkelse.»²⁷⁹

²⁷⁶ Solstad, *T. Singer*, 184.

²⁷⁷ Solstad, *T. Singer*, 181.

²⁷⁸ Solstad, *T. Singer*, 185.

²⁷⁹ Solstad, *T. Singer*, 180.

Singer opplever Isabellas barnslighet som påtatt fordi hun tilsynelatende ikke utviser noen glede ved den. Singer stiller seg undrende til Isabellas stillferdige fremtoning. Det er som om hun (i likhet med Singer) forsøker å skjule sin egentlige identitet. Hvem er det isåfall Isabella skjuler seg for? «Ja, kanskje var det ikke de andre hun prøvde å unngå å bli lagt merke til av med sin stillferdighet, men den som satt nærmest henne, og som hadde henne med hit, nemlig Singer.»²⁸⁰ Erkjennelser som dette viser skjørheten i relasjonen mellom Singer og Isabella. De kommuniserer ikke med hverandre og for første gang blir dette et savn hos Singer:

Men nå og da fikk han en voldsom trang til å være til for henne, og det på sine egne premisser, synlig, bundet til det som bandt ham, til sitt eget stempel, eller eksistens. Men det maktet han ikke. Han prøvde, men det ble bare til at han ble stående der tafatt og engstelig i bakgrunnen av hennes ferd mot livet, redd for å influere og berøre henne med sitt nærvær, som han jo tross alt ønsket skulle bli sett.²⁸¹

Singer utviser en taktfullhet i møte med Isabella som er påfallende lik den Elias Rukla viser overfor stedatteren Camilla. Dette er enda et eksempel på den *Solstadske kjærligheten* som kjennetegnes av en manglende besittelsestrang. For Singer er Isabellas rett til å skjule seg viktigere å ivareta enn hans eget ønske om å trenge inn i hennes privatsfære.²⁸² Isabellas berettigelse til et privatliv eller snarere Singers urettmessighet til å trenge inn i det er knyttet til rollen han spiller i hennes liv: «Han hadde aldri ønsket å trenge inn i hennes liv, for å besitte det, og på den måten forme henne, for det hadde han ingen rett til, for hvem var han, Singer, når alt kom til alt?»²⁸³ Singer er ingen autoritet i Isabellas liv. Han mangler legitimitet i rollen som stefar og dette preger relasjonen dem imellom.

Ensomheten Singer rammes av som følge av den uteblitte intimiteten med Isabella er ikke selvvalgt, men fremstilles som vond og ufrivillig:

Hun hadde neppe noe imot ham, men han betydde heller ingen ting for henne [...] Og han opplevde det enda mer smertelig nå enn da hun var barn. For nå pekte det hele tida tilbake på ham selv: Singer. Den 46-årige bibliotekaren som levde et så innestengt liv.²⁸⁴

Singer står selv i veien for sin mulighet til å nærme seg andre. Ensomheten som rammer ham, kan dermed sies å være selvforsterkende. Det er Singer selv som skaper disse grensene han ikke kan krysse. Forholdet mellom Singer og Isabella blir stadig mer anstrengt. Isabellas forvandles

²⁸⁰ Solstad, *T. Singer*, 176.

²⁸¹ Solstad, *T. Singer*, 199.

²⁸² Ytre Arne, «Utenfor, men oppslukt av det fremmede», 47-49.

²⁸³ Solstad, *T. Singer*, 228.

²⁸⁴ Solstad, *T. Singer*, 196-197.

fra et identitetsløst og stillferdig barn til en egenrådig ung kvinne; *Isabella an sich*. «Singer likte ikke situasjonen. Isabella gikk ubesværet gjennom rommene, og vokste opp, hun strakte seg i været og mot sine egne former, hele tida mens hun var seg selv, *Isabella an sich* [...]».²⁸⁵ Relasjonen mellom Singer og Isabella, som allerede er preget av en ugjennomtrengelighet, tåler ikke denne forandringen. Singer føler seg om mulig enda mer fremmedgjort i møte med sin stedatter enn tidligere nå som risikoen for å trenge inn i hennes privatliv stadig stiger. Og det er en slik scene som markerer det endelige bruddet mellom Singer og Isabella:

Han måtte følgelig bare innse at han var fanget inne i seg selv på en slik, muligens fryktelig, og i hvert fall uopprettelig, måte, at han rett og slett kjente seg avslørt, og umiddelbart knyttet til kjensgjerningene, idet hans 18 år gamle stedatter ble irritert, og sa ifra, i vitners nærvær, når han sto på hennes dørterskel og fikk et stjålent innblikk i hennes eget liv, det som det alltid hadde virket så forjettende på ham å få et innblikk i. Dette gjorde at han ikke kunne annet enn å se frem til den dagen da Isabella var ferdig med gymnaset og flyttet for seg selv, utenfor hans rekkevidde.²⁸⁶

Singer blir iaktatt i det han får et glimt av Isabellas utilsørte personlighet (som han jo har ønsket å se). Han føler seg avslørt av Isabella. Det er ikke Isabella uten masken som virker truende på Singer, men hennes blikk på ham idet han observerer henne. Igjen er det Singers skamfølelse som terminerer den eneste nære relasjonen han har.

Kan vi med dette fastslå at Singers ensomhet er uopprettelig? Ensomhetsmotivet i moderne litteratur er, som vi har sett eksempler på med Engelbergs historiske studie og Solstads romaner, svært tvetydig fremstilt. Det samme gjelder Singers gåtefulle personlighet. Den kommer til uttrykk i relasjonen med Isabella, hvor hans begjær etter innsyn i hennes privatliv står i kontrast til hans behov for å verne om det. Til tross for sitt ønske om fellesskap evner ikke Singer å bryte ut av seg selv og ensomheten han lider av må derfor kunne betegnes som uopprettelig.

5.6.3 Ingemann og Singer

Vennskapet til Ingemann er det eneste nære vennskapsforholdet som skildres i romanen. Og relasjonen er svært betydningsfull for Singer: «Singer hadde kjent Ingemann så lenge han hadde levd, de hadde vært uadskillelige i barndommen, og hadde senere i livet sett på hverandre som den andre, uansett hvor den ene og den andre hadde befunnet seg.»²⁸⁷ Ingemann har en tydelig *tematisk* funksjon i romanen. Navngivingen av karakteren spiller på en idé om funksjonalitet.

²⁸⁵ Solstad, *T. Singer*, 196.

²⁸⁶ Solstad, *T. Singer*, 229.

²⁸⁷ Solstad, *T. Singer*, 193.

Det er neppe en tilfeldighet at Singers eneste venn har fått et navn som antyder at han er *ingen mann*. Dette er ikke et forsøk på å si at Ingemann ikke er en reell karakter i diskursen. Han er til stede på lik linje med de øvrige karakterene, men gestalter en funksjonalitet. Ingemanns lettsindige og ubekymrede fremtoning står i kontrast til grubleren Singer. Relasjonen mellom dem bærer et preg av autenticitet som virker nær sagt slående på leseren basert på Singers frykt for intimitet: «For Ingemann kunne han *intet skjule*.»²⁸⁸ Dette indikerer en nærhet som ikke eksisterer i Singers liv utover dette vennskapet.

Ingemann, Singer og Isabella inngår i det typiske trekantforholdet eller triangulære begjæret som dukker opp i flere av Solstads romaner.²⁸⁹ Konstellasjonen mellom de tre fremstilles innledningsvis som svært harmonisk: «Ingemann hadde fått henne til å le. Singer kjente en usigelig lettelse over at hun endelig hadde begynt å le, selv om det ikke var han som hadde greid å friste henne til det.»²⁹⁰ Ingemanns tilstedeværelse fyller tomrommet mellom Singer og Isabella og skaper en illusjon av nærhet mellom dem. Men etter noen år virker nærheten mellom Ingemann og Isabella fremmedgjørende på Singer. Dette kommer særlig til uttrykk idet en fjerde person (Ingemanns elskerinne) kommer inn i konstellasjonen:

Ingemann bak rattet i en innforstått enhet med den vakre kvinnen, hans nye elskerinne, sannsynligvis. Singer og Isabella, sammen, som den annen enhet, i baksetet. Man måtte være blind for ikke å se dette. De to vennene, Singer og Ingemann, i en bil, i hver sin enhet, langs E-6 en søndags formiddag.²⁹¹

Det som tidligere var en enhet hvor Singer var den *ene* og Ingemann den *andre*, har opphørt. Denne åpenbaringen får Singer til å innse at vennskapet hans til Ingemann ikke lenger er en realitet. Allikevel later Singer som ingenting overfor Ingemann i ytterligere fem år. Hvorfor gjør han dette etter at han har konstatert for seg selv at vennskapet mellom dem er oppløst?

Det kan skyldes Singers *mimetiske begjær* etter Ingemann. Det mimetiske begjæret har vært til stede før vennskapet tar slutt gjennom Ingemanns yrke som skuespiller. Der han stadig er gjenstand for andres bejaende blikk, men det er Ingemann gjennom Isabellas blikk som virker spesielt attraktivt på Singer. I en scene i Singers leilighet overrekker Ingemann tre billetter til Isabella for at hun skal være publikummer under en TV-innspilling, noe hun blir svært glad for. Singers observasjon av Ingemann i denne scenen indikerer et mimetisk begjær mot vennen: «Og så trakk han frem tre billetter, som han holdt på ryggen i en fascinerende liten vifte form,

²⁸⁸ Solstad, *T. Singer*, 206. Egen uth.

²⁸⁹ Grande, «Dag Solstad og det mimetiske begjæret», 351.

²⁹⁰ Solstad, *T. Singer*, 192.

²⁹¹ Solstad, *T. Singer*, 194.

som tydelig viste at det var tre billetter.»²⁹² Singer blir imponert over Ingemanns måte å *holde* disse billettene på. Han uttrykker ikke selv noe ønske om å bli med på innspillingen. Tvert imot: «At Ingemann nå gjorde dette på denne måten, opplevde Singer som en befrielse.»²⁹³ Gjennom Isabellas beundring får Ingemann ny verdi for Singer, til tross for at deres vennskap er over på dette tidspunktet.

Trekantkonstellasjonens intimitet markerer tilsynelatende bruddet mellom Singer og Ingemann, til tross for at dette forholdet tidligere har brakt dem nærmere hverandre. Singers opplevelse av forholdet mellom Ingemann og Isabella er svært tvetydig fremstilt. Han er takknemlig overfor Ingemann og hans evne til å glede Isabella, men deres nære forhold iscenesetter også Singers utenforskap: «Hun var knyttet til Ingemann, og ikke Singer, enda det var Singer hun bodde hos, og som for øvrig forsørget den lille tenåringsjenta. Men han hadde tapt henne, hva nå det innebar.»²⁹⁴ Singer har «tapt» Isabella til Ingemann, etter hvert som dette går opp for Singer blir relasjonen til Ingemann stadig mer anstrengt frem til den er uutholdelig:

Singer merker at han har øresus, der han ser Ingemann omgitt av en krets av sødmefylte ungpiker, som beundrer ham, og aller bakerst Isabella som nyter at de andre beundrer ham, og som er lent mot ham, innelukket i sin nå ferdige form. Singer har ingen grunn til å anklage Ingemann for det. Singer har tvert imot mye å være ham takknemlig for. Men han er ikke lenger hans venn, og han har ikke vært det på over fem år. Det er på tide å si ifra nå, så Ingemann omsider kan få forstått det. Singer sier derfor at Ingemann må gå nå, og ikke komme igjen, for det har ingen hensikt at han kommer igjen. Ikke for min skyld i hvert fall, sa han.²⁹⁵

Som tekstutdraget indikerer er det Isabella og de andre pikenes beundrende blikk på Ingemann som til slutt blir for mye for Singer. Hans utbrudd overfor Ingemann kan leses som sjalusi på Ingemanns evne til å bli *sett* av pikene, en evne Singer så tydelig mangler. Dette belyser det paradoksale ved Singers karakter. Gjennom hele romanen forsøker han å *gå i skjul* samtidig som han innerst inne har et dypt ønske om å bli *sett*. Det mimetiske begjæret i konstellasjonen kommer også til uttrykk ved at Isabella «nyter» venninnenes blikk på Ingemann. Både Ingemann og Isabella er *funksjonelle* karakterer i diskursen ettersom relasjonen til dem iscenesetter Singers utenforskap, og med det hans ønske om tilhørighet. De kan med andre ord sies å gestalte hver sin side av den tvetydige ensomheten som preger Singer, den selvvalgte og den utstøtte.

²⁹² Solstad, *T. Singer*, 207.

²⁹³ Solstad, *T. Singer*, 208.

²⁹⁴ Solstad, *T. Singer*, 192-193.

²⁹⁵ Solstad, *T. Singer*, 225.

5.7 Singer på utsiden av glasset

Ved romanens slutt står Singer på terskelen til «frihet» i påvente av at Isabella flytter ut. Leseren får indikasjoner på at Singer ser frem til dette, men at det ikke er uten en viss tvetydighet: «Han kunne ikke nekte for at han så frem til å være helt alene, og til at ingen andre enn han bodde i denne leiligheten. [...] Singer stusset da også litt over at det forholdt seg slik.»²⁹⁶ I påvente av Isabellas avskjed vandrer Singer gatelangs om kveldene. Han er en *le promeneur solitaire*, skjult av storbyens utviskende folkemengder:

Han kunne gå bort til kinoene, og stå og betrakte livet som utfoldet seg rett før forestillingene [...] Nå og da hendte det også, men ikke ofte, når han passerte opplyste restauranter hvor han så folk satt tett i tett rundt bordene og drakk og skålte og smilte, at han også fikk lyst til å gå inn og sette seg ved et restaurantbord, og det hendte også at han gjorde det, om enn ytterst sjelden, men da aldri på den restaurant han hadde gått forbi, men en annen, mer avsidesliggende hvor han mente han kunne få være mer i fred.²⁹⁷

Denne avsluttende scenen er symbolsk for fremstillingen av Singers ensomhet. Singers forjette glimt inn gjennom restaurantvinduene og kinodørene viser hvordan han står *utenfor*. Alene, fysisk adskilt fra et fellesskap han ikke evner å delta i.

Fremstillingen av ensomhetsmotivet som preger *T. Singer* (1999) er gjennomgående tvetydig, også i romanens avslutning. Ensomhet fremstilles som både selvvalgt og berikende. Singer ser frem til å være alene igjen, samtidig formidles det et ønske om tilhørighet, som ikke alltid ser ut til å være tydelig for karakteren selv. Singer blir hindret fra å delta i fellesskapet på grunn av sin egen angst. Fremfor å delta blir Singer derfor en *tilskuer*, i likhet med Elias Rukla. Romanen belyser hvordan Solstads outsider-karaktertipe og poetikk bidrar til gestaltningen av ensomhet som et tvetydig motiv, men først og fremst som et eksistensvilkår for Solstads hovedpersoner.

²⁹⁶ Solstad, *T. Singer*, 231.

²⁹⁷ Solstad, *T. Singer*, 231-232.

6. Konklusjon

Gjennom denne oppgaven har jeg redegjort for hva som kjennetegner ensomhetsmotivet i to romaner fra en utvalgt periode av Dag Solstads forfatterskap. Dette har jeg gjort ved å vise til Solstads bruk av en litteraturhistorisk karaktertype; *den eksistensielle grubler*. Ved å anvende et velkjent topos i sine fremstillinger av ensomhet skriver Solstad i forlengelsen av de store modernistene. Dette litterære forelegget reflekteres gjennom hele forfatterskapet, i de skjønnlitterære verkene så vel som i Solstads egen poetikk. Ensomhetsmotivet hos Solstad er både tvetydig og komplekst fremstilt, men like fullt en neksus gjennom forfatterskapet. Ensomheten er tvetydig gestaltet da den både romantiseres og problematiseres av Solstad, særlig årsakene og impulsene som leder til ensomhet i de aktuelle romanene. T. Singers og Elias Ruklas enetilstander er uløselig knyttet til romanenes samfunnskonstruksjon, ensomhetsmotivet inngår dermed i Solstads kultur -og samfunnskritikk.

En utfordring med denne oppgaven var å etablere og besørge dens relevans innenfor et litteraturvitenskapelig perspektiv ettersom den undersøkte et psykologisk fenomen. Med fare for å psykologisere Elias Rukla og T. Singer i lesningene av karakterenes ensomhet var det nødvendig med en metodisk inngang til analysene. Dette ble løst ved en motivstudie av ensomhet med utgangspunkt i teoriene presentert i kapittel 3. *Teoretisk innføring*. Det var Svend Erik Larsens teori om enetilstanden, og en karakteranalyse fundert på James Phelans karakterteori i samspill med Solstads poetikk som dannet utgangspunktet for mine lesninger. Utover dette var en stadig aktualisering av problemstillingen i sammenheng med primærlitteraturen viktig.

Kapittel 4. *Analyse av Genanse og verdighet (1994)*, viste hvordan ensomhet kan anvendes som motiv for å illustrere samfunnskritikk. Sentralt for min analyse av motivet var som nevnt Larsens enetilstander. Dette var en rød tråd gjennom oppgavens analyser og fungerte som en struktureringsmetode i oppgavens oppbygning. Gjennom å identifisere enetilstanden fikk jeg et konkret analyseverktøy til å undersøke det målbare og konkrete ved ensomheten, noe som var nødvendig for å kunne analysere det abstrakte ved motivet hos Solstad. Ensomheten som preget Elias Rukla var ufrivillig, den oppsto som følge av karakterens «fall» utenfor samfunnet. Dette ble gestaltet gjennom Elias Ruklas' lengsel etter mening og fellesskap. Elias Ruklas ensomhet var representert ved den utstøtte, utvalgte og tilfeldige enetilstanden. Rollen som *utvalgt* fikk han i kraft av sitt læreryrke. Denne rollen illustrerte karakterens utenforskap ved at den så tydelig skilte han fra sine elever. Et sentralt virkemiddel som ble brukt i gestaltningen av Ruklas utenforskap var karakterens begrensede språk og uttrykksevne.

Dette er også betegnende for fremstillingen av den utstøtte enetilstanden, som blant annet var representert ved fremstillingen av Rukla som *le promeneur solitaire*, en ensom vandrer.

Ett av de sentrale temaene som ble tatt opp i romanen var Ruklas ønske om en samtalepartner, som var engasjert i de samme temaene som ham selv lengtet etter å diskutere. Dette var en kilde til den tragiske fremstillingen av Ruklas ensomhet, men skildrer også Solstads ironiske humor; Elias Rukla lengter seg nærmest syk etter en samtalepartner, men finner ikke ordene til å uttrykke seg i møte med andre. Humor er et sentralt virkemiddel hos Solstad, den bidrar til å skape tragikomikken som kjennetegner hans litteratur, gjennom å fremstille tragiske hendelser med ironi og distanse. Karakteranalysen av Elias Rukla viste hvordan ensomhet fremstilles som et eksistensvilkår hos Solstad og hvordan dette kan bidra til forsterkningen av karakterens mimetiske funksjon. Analysen redegjorde for forbindelsen mellom den eksistensielle ensomheten og den tilfeldige enetilstanden, som i motsetning til de øvrige oppstår vilkårlig. Til sist viste analysen av *Genanse og verdighet* hvordan Solstad bruker relasjoner til å iscenesette hovedpersonenes utenforskap og fremmedgjorthet, en gjennomgående problemstilling for karakterene i Solstads forfatterskap.

Kapittel 5. *Analyse av T. Singer (1999)*, belyste hva som kjennetegner framstillingen av ensomhet i Solstads siste 90-tallsroman, hvor hans outsider-karaktertype kulminerer. Det undersøkte også hvilke enetilstander som var representert ved hovedkarakteren Singer. Dette var henholdsvis den selvvalgte og den utstøtte enetilstanden. Sentralt for denne romanens fremstilling av ensomhetsmotivet var den nokså atypiske komposisjonen, som bidro til å skape aural distanse på diskursnivå. Hovedkarakteren i denne romanen preges av en eksistensiell ensomhet som gjennom diskursen utvikles til et eksistensielt ubehag. Denne tematikken bidro ytterligere til forsterkelsen av Solstads posisjon som en modernist. *T. Singer* kan sies å gestalte de komplekse sidene ved ensomhetsmotivet ettersom Singer preges av den *selvvalgte* enetilstanden. Tidvis romantiseres motivet i romanen, noe som viser til ensomhetens tvetydige fremstillinger i et litteraturhistorisk perspektiv. Til tross for dette er og blir Singer en outsider, noe som kommer til uttrykk gjennom hans inautentiske relasjoner.

I kapittelet undersøkte jeg også hvordan Solstads rollespillpoetikk, nødvendigheten av å leve inautentisk, er en sentral årsak til fremmedgjøringen som preger Singers relasjoner, og i forlengelse av dette resulterer i hans *utstøtte* enetilstand. Videre utforsket jeg reises funksjon i *T. Singer* og kom frem til at *sted* spilte en sentral rolle for gestaltningen av ensomhet hos Solstad. Det er spesielt reisen innover i landet, vekk fra kysten, som blir et bilde på hovedpersonens isolasjon. Reisen kan også tolkes metaforisk, som en indre tilbaketrekning i karakterens' selv.

Som vi har sett gjentatte eksempelet på gjennom denne oppgaven fremstilles ensomhetsmotivet med ulike konnotasjoner og virkemidler i *Genanse og verdighet* og *T. Singer*. Først og fremst er det komposisjonen som skiller disse romanene fra hverandre. *T. Singer* er en eksperimentell roman som inkluderer fortellerens perspektiv i diskursen, noe som skaper en distanse mellom leseren og verket. Det er også en ulikhet mellom Singers og Ruklas samfunnsuttøvelse, ettersom Singer lever i en konstant frykt for å bli avslørt og dermed trekker seg tilbake, mens Rukla stadig forsøker å få innpass hos andre. Til tross for forskjellene er det også narrative likheter mellom verkene. Solstads bruk av intern fokalisering og fri indirekte tale har den effekten at romanene oppleves som førstepersonsfortellinger. Dette gjør at skildringen av utenforskap og ensomhet forsterkes ettersom den tilsynelatende gestaltes gjennom Elias Rukla og T. Singer. Det er svært få miljøskildringer i Solstads romaner til tross for hans omstendelige stil. Hverken Elias Ruklas eller T. Singers utseende beskrives, det samme gjelder stedene som figurerer i verkene. Notodden er eksempelvis beskrevet, men ikke som et sansbart sted, det er hovedsakelig Singers refleksjoner som skildres i diskursen.

Selv om fremstillingen av ensomhet hos Solstad er dyster, er den også humoristisk, romanene er ikke utelukkende tragedier, til tross for at hovedpersonene tilsynelatende lider det som kan karakteriseres som tragiske skjebner. Felles for gestaltningen av ensomhet i de to romanene er karaktertypen *den eksistensielle grubler*, og fremmedgjøring som et overordnet tema. Utover dette spiller navn, som vi har sett flere eksempler på, en viktig rolle ved å skape distanse, både mellom karakterene og leseren. Det er spesielt Solstads bruk av patronymer som skaper denne distansen. Innledningsvis ble det stilt spørsmål til Solstads relevans i dag og mulighetene for å bidra med et nytt perspektiv på forfatterskapet innenfor en akademisk kontekst. Dette ble redegjort for i oppgavens resepsjonskapittel som blant annet aktualiserte den nyeste Solstad-forskningen i *Agora* 2023. Under arbeidet med oppgaven har jeg etter beste evne forsøkt å kartlegge resepsjonen av forfatterskapet, den akademiske så vel som den kulturelle. Gjennom denne prosessen har jeg ikke funnet noen andre masteroppgaver som analyserer ensomhet som et isolert motiv i forfatterskapet. Mitt håp er derfor at denne oppgaven har bidratt med et perspektiv innenfor Solstad-forskningen ved å gå i dybden på et ofte nevnt, men sjeldent analysert motiv i forfatterskapet.

Som oppgavens tittel antyder har dette vært *et forsøk* på å beskrive den *ugjennomtrengelige* ensomheten som gestaltes i *Genanse og verdighet* (1994) og *T. Singer* (1999). Ensomhet er et komplekst motiv og dette gjenspeiles i Solstads romaner. Til tross for at fremstillingen av motivet i de to romanene fremhever ulike aspekter ved ensomhet, forenes romanene i sin fremstilling av outsider-typen. Det er derved grunnlag for å konkludere med at

karaktertypen *den eksistensielle grubler* i kombinasjon med intern fokalisering skaper et særegent fortellerperspektiv som utgjør kjernen i gestaltningen av ensomhet som litterært motiv i Dag Solstads forfatterskap.

*

En oppgave om merittert forfatter som Dag Solstad kunne utforsket mange ulike aspekter ved hans forfatterskap. Et forslag til videre forskning på ensomhetsmotivet hos Solstad er å undersøke dette i et kjønnsperspektiv, med fokus på forbindelsen mellom ensomhet og maskulinitet. Som kort nevnt innledningsvis i denne oppgaven skapte utgivelsen av *Agora*-nummeret i mars 2023 en debatt om Solstads kvinnefremstillinger. Utgangspunktet for denne debatten var Grethe Fatima Syéds artikkel «Undergrumset i kulturen: Om misogynien i og rundt Dag Solstads Genanse og verdighet», som stilte spørsmål ved Solstads fremstilling av Eva Linde i *Genanse og verdighet*. Syéds kritikk retter seg hovedsakelig mot Solstads fremstilling av kvinneskikkelser, som hun hevder er misogyn og enkel. Hun argumenterer for at Solstads fremstilling av kvinner som *bipersoner* er gjennomgående i forfatterskapet.²⁹⁸ Denne debatten kunne man ha trukket inn i en analyse av den maskuline ensomheten hos Solstads hovedpersoner ettersom alle er menn. En slik lesning ville åpnet for en rekke problemstillinger, blant annet den stadig aktuelle incelkulturen som preger samtiden. Solstad kommer selv inn på metoo-debatten i sin siste roman *Tredje, og siste, roman om Bjørn Hansen* (2019). Det er plausibelt at dette kan bli et emne for kommende masteroppgaver om forfatterskapet, spesielt ettersom kjønnsperspektivet og feministiske lesninger stadig er aktuelt innenfor litteraturvitenskapen.

Med denne oppgaven har jeg forsøkt å aktualisere Solstads forfatterskap gjennom en tematisk lesning av et evig aktuelt motiv i litteraturen, ensomhet. Under arbeidet med denne oppgaven vant Jon Fosse Nobels litteraturpris (2023), men Solstad har tidligere vært nominert til prisen, og sammen med Fosse og Knausgård er han ansett som norsk favoritt til å motta prisen. I 2025 feirer Solstad seksti år som forfatter, en begivenhet som trolig ikke vil gå upåaktet hen i det Nordiske litteraturmiljøet. Solstad er dermed på ingen måte en oversett forfatter i Norge, men muligens har enkelte aspekter ved forfatterskapet hans fått mer oppmerksomhet enn andre. Som resepsjonen tilsier lar lesere seg både begeistre, provosere og kjede av Solstads litteratur, men felles for alle er at de lar seg *berøre*. Slik er det også med ensomheten, den berører oss alle både på godt og vondt. Solstads outsidersere kan således være en nøkkel til å forstå den allmennmenneskelige ensomheten, og i forlengelse av den oss selv.

²⁹⁸ Grethe Fatima Syéd, «Undergrumset i kulturen: Om misogynien i og rundt Dag Solstads Genanse og verdighet,» *Agora*, 41, no. 1 (Mars 2023):158.

6.2 Litteraturliste

- Bjerck Hagen, Erik. «Fjortende Roman, Bok Tjuefem.» *Vinduet*, 22.11.1999. <https://www.vinduet.no/kritikk/fjortende-roman-bok-tjuefem-om-t-singer-av-dag-solstad/>
- Bjerck Hagen, Erik., Janicke S. Kaasa, Frode Helmich Pedersen, Geir O. Rønning. «Redaksjonelt». *Agora*. 41, no. 1 (2023): 5-8. <https://doi.org/10.18261/agora.41.1.1>
- Curtius, Ernst Robert. *European Literature and the Latin Middle Ages*. Oversatt av Willard R. Trask. Princeton: Princeton University Press, 2013.
- Defoe, Daniel. *Robinson Crusoe*. Ny utg. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Det Norske akademiets ordbok, s.v. «Ene» 25.11.2022. https://naob.no/ordbok/ene_1
- s.v. «Ensom» 25.11.2022. <https://naob.no/ordbok/ensom>
- s.v. «Ensomhet» 25.11.2022. <https://naob.no/ordbok/ensomhet>
- Engelberg, Edward. *Solitude and Its Ambiguities in Modernist Fiction*. New York: Palgrave Macmillan US, 2001.
- Forster, Edward Morgan. *Aspects of the Novel*. Harmondsworth: Penguin, 1962.
- Gérard Genette, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, oversatt av Jane E. Lewin. New York: Cornell University Press, 1980.
- Givær, Anders. «D. Solstad om T. Singer». Hentet 9.03.2023. <https://www.bokklubben.no/SamboWeb/side.do?dokId=3109>
- Grande, Per Bjørnar. «Dag Solstad Og Det Mimetiske Begjær.» *Edda* 4 (1995): 349-354.
- Gundersen, Trygve Riiser. «Dag Solstad: Genanse Og Verdighet.» *Vinduet* 48, no. 4 (1994): 50-52.
- Gaasland, Rolf. *Fortellerens hemmeligheter: Innføring i litterær analyse*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Halvorsen, Knut. «Veier Inn I Og Ut Av Ensomhet.» *Tidsskrift for Psykisk Helsearbeid* 5, no. 3 (2008): 258-67.
- Hammer, Espen. *Anstendighet og revolt*. Oslo: Oktober, 2011.
- Helmich Pedersen, Frode. «Den usunne reverensen for Dag Solstad.» *Bokvenn litterær avis*, 11.11.2019. <https://www.blabla.no/dag-solstad-frode-helmich-pedersen-kanon/den-usunne-reverensen-for-dag-solstad/111000>
- Hjorthol, Geir. «Tilbaketrekinga: Litteraturens politikk i Dag Solstads forfatterskap». Ph. D.-avhandling. Norges Teknisk-naturvitenskaplige Universitet, 2011.
- Hverven, Tom Egil. «Jublende tomhet.» *Dagsavisen*, 19.11.1999.
- Krogstad, Atle. «Tid, landskap, erfaring: om den norske livsverden i Dag Solstads forfatterskap.» Ph.D.-avhandling. Norges Teknisk-naturvitenskaplige universitet, 2002.

- Kvithyld, Trygve. *Narrativt begjær: om Dag Solstads forfatterskap*. Vol. Nr 133. Skriftserie (Landslaget for Norskundervisning). Oslo: Landslaget for Norskundervisning Cappelen Akademisk Forlag, 2000.
- Larsen Stormyr, Selma. «Verdt forsøket.» *Klassekampen*, 16.07.2021. <https://klassekampen.no/utgave/2021-07-16/verdt-forsoket?rnd=0.8112355898804737>
- Larsen, Svend Erik. *Mutters alene. Ensomhed som litterært tema*. København: Gads forlag, 2002.
- Larsen, Turid. «Akademikernes yndling.» *Dagsavisen*, 9.02.2008. <https://www.dagsavisen.no/kultur/2008/02/09/akademikernes-yndling/>
- Lavik, Trygve. «Sartre og Solstad om rollespill og autentisitet.» *Nordlit* 17 (2005): 85–106. <https://doi.org/10.7557/13.1875>
- Møller, Lis. «Karakter». i *Litteratur: Introduktion Til Teori Og Analyse*. 2. utg, redigert av Lasse Horne Kjældgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rösing, Peter Simonsen og Mads Rosendahl Thomsen, 45-55. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2013.
- Lothe, Jakob. *Fiksjon Og Film: Narrativ Teori Og Analyse*. 2. Utg. ed. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. 2. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2007.
- Norli, Camilla. «Dag Solstads uventede Tyrkia-suksess: – Eksepsjonelt.» *Verdens Gang*, 10.06.2022. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/WjP9XL/dag-solstads-uventede-tyrkia-suksess-eksepsjonelt>.
- Nygaard, Ole. «Solstads Singer - Omfavnelsen Av Tomheten.» *Dyade* 31 no. 4 (1999): 14-19.
- Nyhus, Kjell Arnold. «Tomhet, Ensomhet Og Meningsbegjær: Dag Solstads Forfatterskap Med Utgangspunkt I Romanen T. Singer.» *Prismet* 52, no. 4 (2001): 144-49.
- Opedal, Hallgeir. *Dag Solstad*. Dag Solstad, 2021. BokPod, Cappelen Damm. Podkast. <https://cappelendamm.no/boktips/podkast/romaner-og-dikt/bokpod-med-dag-solstad>
- Phelan, James. «Character in Fictional Narrative: The Case of John Marcher». *The Henry James review* 9, no. 2 (1988): 105-113. <https://doi.org/10.1353/hjr.2010.0214>.
- Rottem, Øystein. «Dystert høydepunkt.» *Dagbladet*, 19.11.1999. <https://www.dagbladet.no/kultur/dystert-hoydepunkt/65564177>
- . *Inn I Medietidsalderen*, bind. 2 av *Norges Litteraturhistorie: Etterkrigslitteraturen: 1965-1980*, redigert av Tove Storsveen. Oslo: Cappelen, 1997.

- Sartre, Jean-Paul. *Erfaringer Med De Andre: Kapitler Om Sosiale Relasjoner, I Utvalg Fra L'être Et Le Néant*. Overatt av Halvor Roll, red Dag Østerberg, Vol. 454. Fakkell-bøkene. Oslo: Gyldendal, 1980.
- Schjerven, Torgeir. «Et svimlende imperfektum.» *Klassekampen*, 11.11.1994.
- Solstad, Dag. *Artikler om litteratur 1966-1981*. 2. utg. Oslo: Oktober, 2000.
- *Arild Asnes, 1970*. Oslo: Oktober, 2004.
- «Et oppgjør.» *Klassekampen*, 31.10.2019. <https://klassekampen.no/artikkel/2019-10-31/et-oppgjor>
- *Genanse og verdighet*. Oslo: Oktober, 2013.
- *T. Singer*. Pocketutg. Oslo: Oktober, 2017.
- Stemland, Terje. «Den gåtefulle bibliotekaren.» *Aftenposten*, 19.11.1999.
- Stenström, Thure. «Den Ensamme: En Motivstudie I Det Moderna Genombrottets Litteratur.» Ph.D.-avhandling, Stockholms Universitet, 1961.
- Store norske leksikon, «Elia (profet).» Bente Groth. 1.09.2023. https://snl.no/Elia_-_profet.
- s.v. «Arbeidernes Kommunistparti». 12.01.2023. https://snl.no/Arbeidernes_Kommunistparti
- «Øystein Rottem.» Sindre Hovdenakk. 4.10.2023. https://nbl.snl.no/%C3%98ystein_Rottem
- s.v. «Profil». 14.10.202. <https://snl.no/Profil>
- «Dag Solstad.» Per Thomas Andersen. 19.10. 2023. https://snl.no/Dag_Solstad
- «Witold Gombrowicz.» Ole Michael Selberg. 14.10.2023. https://snl.no/Witold_Gombrowicz
- Svendsen, Lars. *Ensomhetens Filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget, 2020.
- Syéd, Grethe Fatima. «Undergrumset i kulturen: Om misogynien i og rundt Dag Solstads Genanse og verdighet.» *Agora*, 41 no. 1 (2023): 158-175. <https://doi.org/10.18261/agora.41.1.7>
- Sørheim, Elisabeth Sæter. «Solstadstoff.» *Klassekampen*, 11.03.2023. <https://klassekampen.no/artikkel/2023-03-11/debatt-solstadstoff>
- Talén, Tinic. «Solstad på sitt beste.» *Verdens Gang*, 24.11. 1994.
- Tjønneland, Eivind. «Litterært forsvinningsnummer.» *Morgenbladet*, 19.11.1999.
- Trygve Lavik. «Sartre Og Solstad Om Rollespill Og Autentisitet.» *Nordlit* 9, no. 1 (2005). <https://doi.org/10.7557/13.1875>
- Van der Hagen, Alf. *Dag Solstad uskrevne memoarer*. Oslo: Oktober, 2014.

Ytre Arne, Synne. «Utenfor, men oppslukt av det fremmede.» *Agora*. 41 no. 1 (2023): 36-56.

<https://doi.org/10.18261/agora.41.1.3>

Zweig, Stefan. *Verden Av I Går: En Europeers Erindringer*. Oversatt av Anders og Inger Hagerup. Oslo: Bokklubben, 2014.

